

ASOCIAȚIUNEA NAȚIONALĂ ARADANĂ

CONFERINȚE PUBLICE

1892

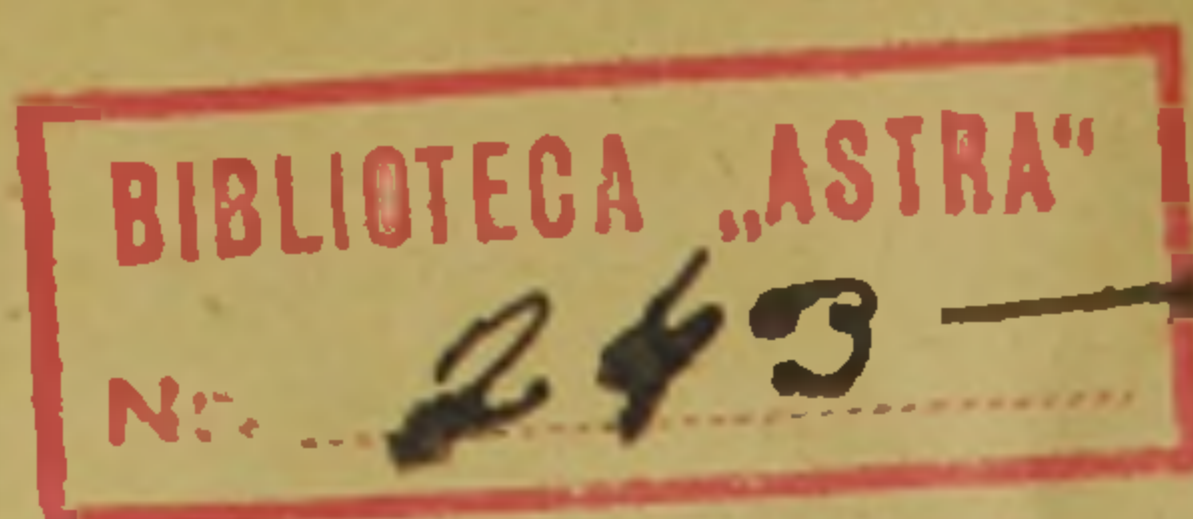
(24 Ianuarie — 13 Martie.)

ARAD, 1892.

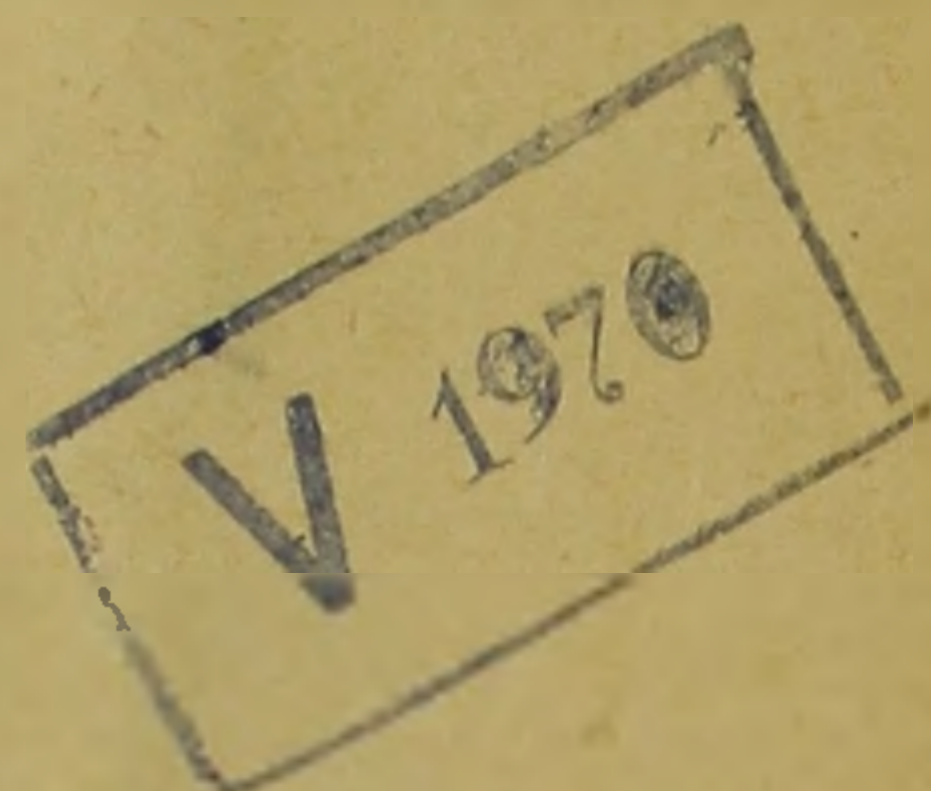
EDITURA ASOCIAȚIUNEI NAȚIONALE
ARADANE.

211.637

ASOCIAȚIUNEA NAȚIONALĂ ARADANĂ

CONFERINȚE PUBLICE

1892

(24 Ianuarie — 13 Martie.)

ARAD, 1892.

TIPOGRAFIA DIECESANĂ.

ÎN LOC DE PREFAȚĂ.

Asociațiunea națională aradană pentru cultura poporului român trebuie să existe, să se desvólte și să producă fructe demne de chemarea, ce și-a împus'o.

De acéstă convingere fiind condusă direcțiunea, a făcut ce a fost posibil, pentru-ca să arete, că întru adevăr ea voesce a înainta cătră realizarea chemărei sale culturală.

Lectorul binevoitor și nepreocupat va sci apreția, dacă prin publicarea acestor conferințe literarie s'a făcut un paș înainte.

Dorim ca începutul nostru modest să fie de bun augur pentru prosperarea acestuï focalar de cultură națională și să servéscă de îndemn la activitate măi spornică pentru tot românul conscient de însemnătatea așe-đămintelor nóstre culturală !

Arad, Iuniu, 1892.

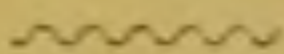
DIRECȚIUNEA ASOCIAȚIUNEI.

I.

AUGUSTIN HAMSEA

RELIGIUNEA

ca

factorul principal de producțiune.

Disertațiune ținută în sala mare a seminarului din Arad
la 24 Ianuarie 1892.

Religiunea ca factorul principal de producțiune.

Dómnelor și Domnilor!

Să fim, sau să nu fim aici pe pământ nu stă în puterea noastră; dar să fim ceea-ce trebuie să fim după natura și scopul, pentru carele suntem, și trăim aici, depinde în prima linie dela noi.

Ca să putem trăi, și ca să ne putem desvolta, ca să ne putem urma cu spor și cu succes mersul spre perfecțiunea creștinească, — și prin acésta să ne putem întemeia o bună-stare vremelnică și vecinică, ne trebuiesc o mulțime de bunuri. Pentru esistența și desvoltarea noastră ne trebuiesc: mâncare, îmbrăcăminte, locuință și alte bunuri materiale; ér pentru-ca să le putem câștiga toate acestea, și ca să le putem fo-

losi ast-fel ca prin ele să ne înlesnim dezvoltarea noastră, ne trebuiesc o mulțime de cunoștințe spirituale, și ne trebuiesc, ca să ne formăm inima și voința noastră ast-fel — ca să putem ține cumpăna dreaptă între bunuri și pretensiuni; și pretensiunile noastre să fie în adevărată și dreaptă proporțiune cu bunurile, de cari dispunem, și cu scopul, pe carele-l-urmărim prin viață.

Întru a câștiga și posedea aceste bunuri, și întru a le folosi, și prin ele a face us de viață și existența noastră aici pe pământ conform scopului celui mare, pentru carele suntem aici, consistă întregă lupta omului pentru existență și dezvoltare.

Mijlocele, prin cari omul își poate câștiga și însuși aceste bunuri, se numesc factori de producțiune. Deosebim următorii factori de producțiune, și anume: a) pământul și clima, b) lucrul c) capitalul, și d) religiunea.

Pământul și clima dau omului o mulțime de bunuri. Unele din acestea, precum sunt: aerul, apa, căldura și lumina soarelui și altele, — ni le dă pământul și clima gratuit și fără nici o conlucrare din partea noastră. Altele însă, precum sunt: metalele, mineralele, sărurile, materiile pentru hrană, locuință și îmbrăcăminte,

ni le dă pământul numai lucrând și omul alături cu puterile vecinic lucrătoare și productive, depuse de Dumnezeu în univers. Omul trebuie să între în sinul pământului, ca să scotă bunurile aflătoare acolo, să să brăzdeze, și să cultive prin lucrul său suprafața pământului, ca să-și crească toate acele bunuri, de cari are trebuință pentru existență și dezvoltare. Astfel lucrul, ca activitate productivă a omului, îndreptată spre a obține un bun oare-carele, devine al doilea factor de producție. Prin lucru omul ajunge două rezultate mari, și anume: pe de o parte câștigă bunuri noi, sau măresce valoarea și prețul bunurilor deja existente, și pe de alta își întărește puterea și capacitatea de lucru și de producție pentru viitor, și se nobilizează pe sine.

Bunurile câștigate prin lucru parte le întrebuințează omul la susținerea și dezvoltarea sa, parte le păstrează, și folosește, ca cu ajutorul lor să câștige mai ușor și mai cu înlesnire decât mai înainte bunuri noi. Bunurile păstrate prin lucru și folosite pentru a câștiga cu ele bunuri noi, le numim capital.

Capitalul este pe de o parte acea rezervă de bunuri, pe carea omul o întrebuințează, ca să câștige bunuri noi, și pe de alta, suma

cunoscințelor și experiențelor câștigate prin lucru în trecut pentru a câștiga cu mai multă înlesnire bunuri nouse în viitor. Deosebim deci un capital material, carele consistă în bunurile materiale, de cari dispunem și deosebim un capital spiritual, carele consistă în suma cunoscințelor și dexterităților, pre cari le posedem, pentruca pre basa experiențelor și îndemânărilor câștigate prin lucrul nostru din trecut, să putem câștiga mai ușor și cu mai puțină ostենelă bunuri nouse în viitor.

Pământul și clima dau omului continuu și în mod ne'ntrerupt tributul lor : omul din a sa parte lucră, și câștigă ; őr capitalul folosit înlesnesce câștigarea de bunuri nouse ; și după-ce toate aceste bunuri au mențiunea, ca să înlesnescă omului lupta pentru esistență și desvoltare, și chiar să-ı facă plăcută petrecerea sa aici pre pământ, — urmarea naturală ar fi, ca înmulțindu-se bunurile materiale, și înmulțindu-și omul cunoscințele spirituale și capitalele, prin cari își câștigă aceste bunuri — să aibă mai multă multă mire și mai multă plăcere de viață.

Realitatea însă demustră, și dovedesce în multe epoce ale istoriei chiar contrarul ; őr pentru

orientare amintim aici următoarele două cazuri foarte remarcabile în această privință, și anume :

Când s'aũ înmulțit în statul cel puternic al Romei bogățiile și bunurile materiale, — deodată cu bogățiile s'aũ încuibat în Roma și corupțiunea, și consecința a fost, că a trebuit să urmeze decadența ; ȕr Roma cea puternică a trebuit să apună. Astăzi sunt în Europa și în genere în lume agrămădite multe capitale, și multă bogăție de bunuri materiale ; și omul și popóarele dispun astăzi de însemnate capitale, și respective cunoșcințe spirituale de a-și căștiga în mod ușor tóte bunurile de lipsă pentru existență și desvoltare. Capitalele materiale și capitalele spirituale, de carı dispune astăzi omenimea, sunt mult mai mari, de cât în orı-care periódă a istoriei trecutului. Dar mulțămire totuși nu există. Din contră grevele de lucrători, sinuciderile cele multe, și fără asemănare multe, în raport cu trecutul, precum și crimele cele dese, sunt doveđi, durere, simțite, — că Europa și lumea este subminată de o generală nemulțămire.

Ne întrebăm de unde provine această nemulțămire ?

Și nu aflăm alt răspuns, de cât, că invențiunile timpului nostru : aburul și electrici-

tatea, și preste tot avântul luat pre terenul industriei, comerțului și comunicațiunei a produs multe bunuri, și cu mulțimea bunurilor a produs și mult mai multe pretensiuni, de cum avea omeni în trecut. Înmulțindu-se pretensiunile oamenilor în toate clasele societății s'a înmulțit tot de odată aplecarea omului spre mai multă comoditate, spre o viață ușoară, fără griji și fără multă osteneală, spre un trai bun pentru ziua de astăzi, și fără privire și considerare la ziua de mâine. În același timp rezultatele în adevăr mari, obținute în timpul din urmă pre terenul mehanice și industriei, și pre terenul înmulțirei cunoștințelor de a câștiga bunuri materiale a produs în om acea sumeție carea se manifestază în ateism, și în indiferentismul religios, în lipsa de cuviință și în lacomia după bunuri materiale și după comoditate, — împreună cu o simțită lipsă de disciplină.

Faptul nemulțămirei generale, ce apasă atât de greu asupra lumii de astăzi, este o dovadă, credem, de ajuns, că bunurile, pre care le produce omului pământul și clima, lucrul și capitalul, nici pre de parte nu-l pot mulțami, dacă omului îi lipsesce un alt factor de producțiune, — carele să sâdescă, și să alimen-

teze în om o putere conducătoare carea să-î modereze pretensiunile, și carea să-l învețe a se sci folosi de viața și existența sa, precum și de bunurile materiale și de cunoștințele spirituale, de cari dispune, conform naturei sale și scopului, pentru carele trăesce aici pe pământ, disciplinându-se pre sine și disciplinându-și pretensiunile ast-fel, ca odinióră și în tot timpul să pótă da sémă în deplină conscientă asupra modului, cum a întrebuintat talantul, pre carele-l nmmim vieță.

Pentru a pune capăt acestei nemulțămiri, capetele luminate și statele lumii s'aũ ocupat, și se ocupă din resputeri a afla mijlócele corespundătoare spre a da o bună soluțiune așa numitei cestiuni sociale.

S'au făcut multe încercări în acéstă direcțiune, și anume atât pre terenul educatiunei, cât și pre terenul vieții de stat, precum și prin încercarea de a regula în un mod mai echitabil raportul dintre lucru și capital. Dar rezultatele până acum cel puțin s'aũ arătat nesatisfăcătoare. Șcôla cu adevărat a înmulțit și a generalisat in mesură mai mare, de cum era acésta înainte vreme, cunoștințele ómenilor, dar în genere nu i-a făcut mai bun, mai capaci

a se disciplina pre sine și a se iubi unul pre altul; nu le-a putut imprima în inimă acel mod de gândire și acțiune, carele se corespundă în deplină măsură cu natura și scopul vieții omenești. Statele și-au schimbat în multe părți formele de guvernare, dar n'au putut să afle calea și mijlocele, prin cari să facă să dispară nemulțămirea. Pre terenul raportului dintre capital și lucrători încă s'au făcut multe încercări, dar fapt este, că chiar în statele, în cari sunt agrămădite mai multe capitale, și sunt mai multe și mai lățite întreprinderile basate pre capitale mari, acolo este mai multă nemulțămire.

Și n'au succes aceste încercări din motivul că în educațiune și în diferitele forme ale vieții pământesci nu s'a dat religiunei importanța și influența, pre carea o merită, ca factor principal de producțiune, ca factorul menit să fie sufletul vieții omenești, motorul, carele conduce, și dirigază pre om, întru a-și întemeia o bunăstare prin un mers continuu și ne'nterupt al seū spre desvoltare și perfecțiunea creștinăscă, — și carele singur este în stare să facă pre om a prețui și întrebuința bunurile, de cari dispune, numai întru a-și înlesni mersul seū spre perfecțiunea creștinăscă.

Vedem adecă noi ómenii în fie-care moment faptul, că o di se duce, și alta vine, ca să-î ocupe locul. Și diua, carea se duce, și diua, carea vine vorbesce de o potrivă cu omul. Îi spun adecă ambe aceste diile ceea-ce el vede și scie, dar ceea-ce uită mai ușor și mai adeseori. Îi spun adecă, că diile lui sunt numerate, că va fi un timp, în carele densul nu va mai fi aici. Îi spun, că nu este stăpân preste vieța sa. Er dacă omul nu este stăpân preste vieța, precum faptice nu este, pre de altă parte, dacă vieța este un bun prețios, ba cel mai prețios bun al omului, precum o dovedesce acésta chiar îngrijirea omului de a și-o conserva: atunci ar urma ne-apărat, ca omul să folosescă acest bun atât de prețios ca întru tóte să corespundă scopului mare, pentru carele îi este dat. Întru a afla și a constata, care este propriamente acest scop, s'aũ străduit tóte capetele luminate ale lumii, de când ea esistă, — ca ast-fel aflând și constatând, carele este scopul suprem al vieții, să pótă afla și mijlócele, prin cari omul să pótă ajunge cu deplin succes acest scop.

Și nu se póte nega. Străduințele și sbuciumările minții omului în acéstă direcțiune aũ

făcut multă lumină. Mentea omenescă a stabilit în formă legile cugetării, prin ce în formă a făcut ne-apărat mari servicii progresului omenimei. Când constatăm cu privire la formă aceste rezultate însemnate ale minții omenesci, — nu o putem afirma acesta în materie, pentru că două cazuri, pe care vom a le aminti, vorbesc contrarul, și anume: Aristotele, marele cugetător al anticității, omul carele a pus în formă legile cugetării, în materie a stabilit teoria sclaviei; ér în timpul mai nou omenii luminați au introdus în lume materialismul cu teoriile despre putere și materie. Teoria lui Aristotele despre deosebirea între om și om a ținut vécuri multe partea cea mai însemnată a omenimei în sclăvie; ér materialismul timpului mai nou a produs recéla și îndiferentismul față de religiune și biserică, și tendența de a trăi de astăzi pre mâne, în comoditate și fără multă ostênélă și fără a gândi la ziua de mâne.

Asupra teoriei de domni și sclavi religiunea și biserică lui Cristos a biruit; și va birui de sigur și asupra ideilor materialismului, pentru-că religiunea și biserică nu combate materia și bunurile materiale; ci pretinde numai un singur lucru, și anume: ca omul să privéscă în

materie, și în bunurile materiale un mijloc spre scop, dar nu un scop, sau chiar scopul suprem al vieții omenesci.

Avem ne-apărat trebuință noi ómenii de bunuri materiale, ca să putem trăi, și să ne putem desvolta ; dar nu ele sunt scopul vieții noastre, pentru-că realitatea ne-a convins, și continuă a ne convinge, că ele singure de sine nu ne pot fericii ; și fericirea noastră trebuie să o căutăm aiurea, și anume în alte bunuri superioare bunurilor materiale ; în multă m i r e a noastră internă cu ceea-ce suntem, și cu ceea-ce putem obține în viață și prin viața și activitatea noastră.

Pământul, preste carele este cineva stăpân cu toate rodurile lui nu ne poate mulțami, îndată-ce gândim, că va veni un timp, în carele nu noi, ci alții-l vor stăpâni, și vor gusta din rodurile lui. Lucrul, acest însemnat factor de producțiune și bună-stare, omul poate să-l privească de un chin pentru sine atunci, când vede, că alții, cariă au lucru mai ușor, decât dânsul, sau chiar trăesc fără lucru din venitul capitalelor, de cariă dispun. Er capitalul această însemnată putere a timpului nostru, poate să devină pentru om un isvor de nefericire atunci, când gân-

desce, că va veni un timp, în carele să se despartă de el.

Este deci, și rămâne fapt, că singurii de sine acești trei factori de producțiune: pământul și clima, lucrul și capitalul cu toate bunurile, pre cari le produc, nu mulțămesc, și nu pot ferici pre om, dacă omul, carele dispune de rodurile lor nu are de conducător al vieții sale pre al patrulea factor de producțiune: r e l i g i u n e a.

Religiunea, și numai religiunea Domnului nostru Isus Cristos, resolvesce omului în mod nimerit întrebările cardinale ale vieții, și anume: cine este omul? Cine i-a dat esistența? În ce raport trăesce omul cu Cel-ce i-a dat esistența? Care este scopul suprem al vieții omenești? și cari sunt mijlocele, prin cari omul poate să ajungă acest scop cardinal al vieții noastre?

Respundând omul cu soluțiunea, pre carea o dă acestor întrebări religiunea creștină, — viața sa aici pre pământ o privesce de un dar al lui D-deu, ér pământul și clima, lucrul și capitalul de nisce mijloce, prin cari să obțină scopul, pentru carele trăesce pre acest pământ: a s e m ă n a r e a l u i D - d e u , prin împlinirea cu plăcere și deplină conscientiositate a datorițelor împreunate cu viața.

Privind din punctul de vedere al religiunii creștine pământul, pre carele-l posedem, lucrul și capitalul, ca factori de producțiune, ni se înfățișează în următorul mod, și anume :

Preste pământul, pre carele-l posedem, devenim stăpâni sau prin moștenire, sau prin aceea, că-l câștigăm dela alții prin ceea-ce am putut agonisi din lucrul mânilor și minții noastre. În ambe aceste casuri pământul, pre carele-l posedem, și stăpânim, ne impune mari datorințe. Dacă l'am moștenit, pământul ne spune, și ne chemă, ca să-l lucrăm, și îngrijim ast-fel, ca prin lucrul mânilor și minții noastre să prețuim, și să binecuvântăm amintirea acelor înăintași ai nostri, dela cari l'am moștenit, — conservându-l și înmulțindu-l pentru a ne acoperi cu rodurile sale trebuințele noastre, și pentru a înlesni viața și desvoltarea următorilor nostri; ér dacă l'am câștigat noi înșine, el ne chemă, și ne spune, că prin o bună îngrijire și cultivare să prețuim într'ensul rezultatul lucrului și al cruțării noastre : să ne prețuim pre noi înșine.

În ambe casurile pământul ne mai spune un lucru, carele este și mai însemnat, decât cele amintite mai sus, și anume : că pământul, pre carele îl posedem, nu este al nostru, ci pămên-

tul acesta este al Domnului; ér noi suntem numai lucrători și usufructuari ai Lui. Îl stăpânim adecă, ca să-l lucrăm, și să-î folosim rodurile pentru trebuințele și fericirea noastră și pentru pré-mărirea lui Dumnezeu, lucrându-l și îngrijindu-l ast-fel, ca în lucrul și îngrijirea noastră să se vadă tendența de a continua mâna Creatóre a lui D-deu.

Ast-fel omul religios privesce în pământul, pre carele-l posede, un lucru sfânt, despre a căruia lucrare și îngrijire, conservare și înmulțire are să dea odinioara sémă lui D-deu și următorilor seî.

Cu privire la lucru, ca al doilea factor de produțiune constatăm, că din timpurile păgânismului și ale vieții feudale a mai ramas încă în lume ideea greșită, că lucrul ar fi un blăstem pre némul omenesc, o afacere degradatóre pentru omul nobil. În fața acestei idei greșite religiunea lui Cristos a dat lucrului adevărata lui sanțiune în vecinicile cuvinte ale Domnului: „Tatăl meu până acuma lucréază, și eú lucrez;“ și ast-fel religiunea creștină a făcut din lucru un mijloc, prin carele omul cinstesce pre D-deu, și dá sémă faptice, că trăesce în legătură cu Dumnezeu.

Principiul fundamental al religiunii creștine cu privire la lucru ca factor de producțiune, este, că l u c r u l e s t e o r u g ă c i u n e. Și precum omul în rugăciunile sale-și înalță mințea și inima către D-deu, ca să se facă părtaș de ajutorul Lui cel pré-înalt: tocmai așa înalță lucrul pre om la Dumneșu, ca pre de o parte să-și pótă însuși pentru susținere și desvoltare rodurile lui; ér pre de altă parte să se nobiliteze, și să-l întărescă în calea sa spre scopul suprem al vieții: a s e m ă n a r e a l u i D - d e u.

Mâna creatóre a lui D-deu vecinic lucréză, susține și promovéză armonia, ce o vedem domnind în univers: ér mâna lucrátóre a omului este menită a continua pre pământ mâna creatóre a lui D-deu, a-l nobilita și întări pre om încontra ispitelor vieții, și a susține și promova armonia în lumea morală aici pre pământ.

Cu privire la capital, ca al treilea factor de producțiune, ideea fundamentală a religiunii creștine este următóreă: c a p i t a l u l e s t e o f u n c ți u n e.

Și precum după ideile religiunii creștine întrégă vieța omului, conform scopului, pentru carele suntem aici, trebuie să fie o slujbă bine primită înaintea lui D-deu: tocmai așa tot ceea-

ce avem, fie ca-și capital în bunuri materiale, sau ca-și capital în cunoștințe spirituale, sau ca-și capital moral — trebuie să folosim, și activăm ast-fel, ca binefacerile capitalelor, de cari dispunem, să se reverse nu numai asupra noastră, ci și asupra societății omenesci, căreia aparținem.

Privind capitalistul capitalul său din punctul de vedere al religiunii creștine, el nu exploatează pre lucrătorul său, ci-l ajută și-î înlesnesce, și face plăcută lupta pentru existență și dezvoltare ; ér lucrătorul privind lucrul său din punctul de vedere al religiunii creștine, își pune bucurios puterile sale în serviciul omenimei, și ale capitalistului-stăpân, pentru-că sub influența ideilor religiunii creștine lucrul mânilor sale-și află tot-deuna resplata meritată.

Privind omul și făcând întrebuințare de pământul, pre carele-l posedă, de lucru și de capitalul său sub influența și conducerea religiunii creștine, — acest mod de gândire și acțiune-l înalță spre o lume ideală, în carea religiunea și biserica, voința lui D-zeu, devine întru toate stăpână asupra modului de gândire și acțiune al omului, umanitatea înaintéza, instituțiunile de binefacere, sanctuarele și artele în-

floresc, ér nemulțămirea omului se împuținează și dispare ; și în carea omul stăpânit de legea Domnului nu cunoșce necazul și durerea, pentru-că în tot ceea-ce face, și ceea-ce i-se întemplă, vede și simte iubirea cea nemărginită a lui D-deu față de nemul omenesc.

Înălțați în această lume ideală vedem împărăția lui D-deu, în carea stăpânesce în deplină măsură voința Lui. Necazul și durerile încetă, și se înlocuesc prin vecinică bucurie. Auzim în această lume glasul Domnului, carele ne chemă la fericire pre toți de o potrivă. Auzim în același timp și alte glasuri multe, prin cari se exprimă, și vorbesce cu noi glasul Domnului. Ne sunt cunoscute aceste glasuri, pentru-că sunt glasurile părinților și înaintașilor nostri. Aceste glasuri ne spun : „Am trăit, și am suferit în lume ca să ve lăsăm cea mai prețioasă moștenire, primită dela Domnul : c r e d i n ț a î n D u m n e d e u . Întăriți-ve și înaintați dilnic în această sfântă credință și tóte vi se vor adauge voue, pentru-că nu cunoșce durerea, și rîde de necazuri omul, carele pórtă pre D-deu în inima sa.“

II.

Dr. PETRU PIPOS

~~~~~
ELEMENTUL NAȚIONAL

în

educațiune.

Disertațiune ținută în sala mare a seminarului din Arad
la 31 Ianuarie 1892.

Elementul național în educațiune.

Domnelor și Domnilor !

Secolul al XIX-lea se poate numi cu tot dreptul secolul naționalităților. În acest secol s'a ridicat societatea omenescă la convingerea, că popórele sunt chemate de a se consolida în cercuri etnografice, și a-și realiza fiesce-care misiunea istorică după propria sa natură. Fiesce-care popor este îndreptățit la comorile comune ale civilisațiunei, și cu toate acestea fiesce-care popor posedă terenul seú deosebit, între limitele căruia își dezvoltă în mod special individualitatea, și separându-se aci de toate cele-lalte popóre, își constituie și-și afirmă naționalitatea sa. Din aceste rezultă, că fiesce-care popor modern precum își are limba sa națională, așa trebuie să-și aibă și educațiunea și cultura sa națională.

Națiunea este o mare familie spirituală. Societatea națională este produsul unui lung trecut, plin de lupte și sacrificii. Consciența, ce o au membrii singulari ai unei societăți despre legăturile lor reciproce, se dice consciența națională. Acésta consciența numai așa se va pute desvolta și susține, dacă indiviții, din cari se constitue societatea națională, au ocaziune de a veni în atingeri cât mai frecvente și multilaterale unii cu alții. Prin ast-fel de atingeri ideile, sentimentele și aspirațiunile comune se vor înmulți și vor deveni tot mai prețioase pentru membrii națiunei. Legăturile sensibile, precum teritorul etnografic, limba, portul datinele șcl. representă óre-cum corpul societății naționale, pre-când ideile și interesele comune fac spiritul național.

Dacă individul în decursul vieții sale vrea să desvólte o activitate folositoare pentru omenime, trebuie să fie legat atât prin legături sensibile, cât și spirituale de viața unei națiuni. A fi legat de timp și de spațiu, de tradițiuni și interese comune, se ține de caracterul unui fiu al națiunei. Căci om ca atare, om abstract, în sensul lui Rousseau, nu este. Omul cel viu nu póte să existe, decât într'o i n d i v i d u a -

litate etnică determinată și într'un caracter cultural determinat! Cosmopolitul în superbia sa se numește pre sine fiu al omenimei întregi, și desprețuind sentimentul național crede că stă cu un cap mai sus decât alți oameni, pre-când într'adevăr dânsul e cu o inimă mai inferior decât oricare dintre conaționalișii săi. Omul după cum am dis, are să-și concentreze cugetele și faptele sale între marginile națiunii, de care este legat prin cele mai sfinte legături; căci tot ce se divide în pre-multe părți, fie sentiment ori acțiune, se nimicesce prin propria sa micime.

Dacă privim istoria culturii, vom găsi, că la popóarele antice individul nu se privia ca o personalitate, ce-și are scopul său propriu, ci numai ca un mijloc obligat de a înăinta interesele statului. Tóte faptele memorabile ale națiunilor antice au emanat din conștiința politică. Individul avea să trăească și să lucreze exclusiv numai pentru o anumită comuniune saú castă, și viața lui avea valóre numai întru cât servia scopurile unei corporațiunii sociale. Mai departe în timpul antic fiesce-care națiune se credea pre sine singură îndreptățită de a exista, și amagită de orgoliul național, voia să denege

altor națiuni dreptul de existență și dezvoltare; însă după-ce s'a stins mărirea Romei și a Atenei, pe ruinele lumii antice s'a înălțat crucea Mântuitorului. Isus Cristos a liberat popoarele din jugul umilitor al separatismului egoistic, și a învățat pe oameni de a stima drepturile personale în om. În înțelesul religiei creștine, fiecui individ și fiecărei națiuni posedă dreptul de a exista și de a se dezvolta în mod pașnic și de sine stătător, conform calităților primite de la Creatorul. După doctrinele creștinismului este de lipsă ca să existe națiuni diferite cu individualitate bine pronunțată. Tocmai prin concurența și lupta morală, ce se dezvoltă necesarmente între națiuni, primesc oamenii cele mai puternice impulsii spre înaintare, și pe-cât timp rezultatul luptei dintre diferitele națiuni rămâne să fie hotărât de superioritatea ori inferioritatea etnică, lupta este ertată și folosită, este însă condamnabilă și periculoasă acea luptă, când ea se severșese prin mijloace silnice, cari sunt contrare umanității. De aceea șovinismul este de a se timbra ca o procedere nu numai contrară religiei creștine, ci tot-odată contrară și destinațiunii, ce are de a realiza genul omenesc. Ori-ce conștiință na-

țională în dezvoltarea sa istorică trebuie să iee o ast-fel de direcțiune, încât faptele tuturor popórelor să pótă converga spre u m a n i t a t e a n o b i l ă, prin carea se infrățesc tóte națiunile în o singură societate mare, și prin carea se operéză grandiósa dezvoltare generală a civilisațiunei.

Atât în evul mediū, cât și la începutul evului nou lipsiaū încă cu deseversire acele condițiuni, prin cari se póte forma societatea națională în adevăratul înțeles al cuvântului. În deosebī drepturile civile încă nu erau comóra comună a tuturor claselor sociale, apoi lipsiaū și interesele comune, cari sunt calificate de a contopi diferitele clase și a le transforma într'un organism unitar. Nu esista conscientă comună, și prin urmare nici sentiment comun. Cavaleriī evului mediū se separaū de poporul de jos retrăgându-se în cetățile lor. Burgesimea se refugia d'inaintea cavalerilor între zidurile orașelor sale. Tot ast-fel făceaū si învățatiī, cariī retrasi în universitățile și studiile lor, se isolaū de laici, cugetaū și scriaū numai latinesce. În această epocă limba poporală dedea semne de vietă numai în cântecele trubadurilor. Se învăța limba națională, adevărat că in măsură

fórté redusă, în șcólele urbane ale burgesimeî. Însé limba bisericeî occidentale era cea latină, și învățătorii cei mai însemnați ai secolului al XVI-lea, precum Trotzendorf și Sturm, credeaû, că însuși Dumneđeû a voit, ca limba latină să se lătesca preste tótă suprafața pămêntului, și să o adopteze de limbă generală tóte națiunile. Decî nu e mirare, dacá fiesce-care învățator voia a face din șcóla sa un centru de cultură latină, și elevii vorbind și scriind exclusiv numai latinesce, se desnaționalisaû eî pe sine.

În tot decursul evului mediû limba latină se privia ca unicul mijloc potrivit de a exprima cugetările mai înalte. În chipul acesta abisul dintre popor și clasa inteligentă a devenit tot mai mare atât în limbă, cât și în spirit. În secolul al XVI-lea mișcarea mai liberă a vieții spirituale, produsă prin reformațiunea bisericească, a contribuit fórté mult la aceea, ca direcția națională să se pótă ridica la valóre în cultură și educațiune. Putem afirma, că reformatorii aû învățat popórele de a se ruga în limba națională. Acest mare eveniment a dat impuls și literaturêi populare. Luther, capul nóuei confesiuni, carele se lăuda cu aceea, că e fiû de țeran, a tradus sfînta scriptură în limba popo-

rului german, apoi tot el a compus rugăciuni și imnuri, în cari a întretesut idiome și proverbe populare. Luther d'impună cu soții a enunțat principiul, că educațiunea are să fie nu numai afacerea familiei, ci și a națiunii întregi. Prin reformațiune a intrat limba națională în biserică, și tot prin reformațiune principiul învățământului în limba națională a ajuns de a fi prețuit din ce în ce mai mult.

În secolul al XVII-lea Comeniū cere de a se înființa „schola vernacula,” adică școala elementară, în carea toate cunoștințele se propun în limba națională. Apoi tot Comeniū recomandă, ca națiunile să-și învâță literatura lor cu cărți bune, scrise în limba națională. Tot pe timpul acesta în Franța, în școlile dela Port-Royal, copiii primiau instrucțiune mai înainte de toate în limba națională. Pe la finea secolului al XVII-lea în Anglita Locke dă educatorilor consiliul de a pune în mâna copiilor cărți de citire scrise în limba maternă. În Germania Francke și cei-alalți aderenti ai pietismului fac asemenea. Așa se vede, că pe la începutul secolului al XVIII-lea conștiința națională mai la toate popoarele capabile de progres a ajuns la un grad de dezvoltare, unde

acea conștiință tinde a se manifesta în educațiune, în literatură, și cu un cuvânt, în toate formele vieții culturale. Secolul alu XVIII-lea, se poate dice, a fost pentru popórele Europei secolul renasceri nationale.

Încât privesce introducerea principului de naționalitate in educațiune, Francia a fost învățătoarea cea mare a popórelor europene. Deja în 1763 La Chalotais solicită educațiune natională. La 1768 Rolland merge cu un pas înainte, cerënd, ca învățământul să se organizeze după trebuințele diferitelor clase ale societății nationale. Apoi Turgot la 1775, într'un memoriu adresat către regele Franciei, prin cuvinte insufletitoare își exprimă dorința, de a se crea o sistemă de învățământ național, care ar avé de scop de a conduce pe fie-care cetățen la cunoșcerea datorințelor, ce le are față de domnitor și față de societatea națională. Nu așa însă pedagogia lui Rousseau. El recomandă de a lăsa, ca să lucreze în educațiune mai mult: natura. În cunoscutul seü op a și construit o sistemă de educațiune naturală, care a făcut epocă în istoria pedagogiei; însă lui Rousseau i-se poate arunca o gravă impu-tare, când el nu consideră națiunea și patria și

cele mai naturale sentimente față de acesta. El era cosmopolit. Rousseau voesce a forma din elevul seŭ numai „om“ pentru „omenime.“ El doresce, ca elevul după-ce a eșit de sub conducerea educatorului să scie trăi în orî-care țeră a pământului, și prin urmare în sinul orî-cărei națiuni. Aceste două cuvinte, „patrie și cetățen“ trebuie să se șterga, dice Rousseau, din dicționarul limbilor moderne. B a s e d o w, capul filantropinismului, carele s'a nisuit de a pune în practică principiile lui Rousseau, se scie însufleți asemenea numai pentru o educațiune cosmopolită. Adevărat că într'un loc el amintesce ceva și despre creșterea tinerimei în spirit național și patriotic, însă în ultima analiză și Basedow voesce a face din elevul seŭ numai om europén, cosmopolit, carele să fie indiferent față de deosebiri concrete ale confesiunei și națiunei. În opoziție cu acești pedagogi, bărbații revoluțiunei franceze au îmbrățișat cu tótă căldura principiul educațiunei naționale. M i r a b e a u voesce a transforma liceele în institute de educațiune națională, unde să se trimită din tóte despărțemintele țerii câte o sută de tineri, cari să primescă instrucțiune dela cei mai distinși învățători, pe spesele națiunei. C o n d o r c e t

merge mai departe și cere, ca învățământul să fie guvernat de o societate națională pentru științe și arte. Le pelletier de Saint-Fargea uvoesce să iee de model educațiunea militară a Spartanilor, și e de părere, că școlile primare numai așa vor pute da băeților educațiune națională, dacă acelea se vor transforma în „case de educațiune,” în cari elevii se vor cresce pe spesele republicei, în mod uniform. În fine Barère dice, că copiii sunt în prima linie membrii familiei naționale, și numai în a doua linie membrii singulari. El crede, că fără acest principiu educațiune națională nu pôte să existe. Din aceste declarațiuni se vede, că bărbatii revoluțiunei franceze au inaugurat era educațiunei naționale. Ei au esoperat, ca educațiunea și învățământul să devină afaceri ale societății naționale, și să nu mai remână afaceri private și arbitrare. Tot în acest sens s'a pronunțat și Fichte. În faimósele sale cuvântări, adresate către națiunea germană, el asemenea accentuează importanța educațiunei naționale. Așadară în secolul al XIX-lea, după-ce revoluțiunea francesă a nimicit zidurile despărțitoare, cari separau clasele societății unele de altele, și a înregistrat în constituțiunea sa drepturile omenesci

și civile, principiul cel mare al egalității a străbătut toate țerile Europei, și elementul național și-a ocupat locul său în educațiune.

După-ce am descris, cum a intrat principiul de naționalitate în educațiunea popórelor culte din occident, va fi la locul său a face o scurtă amintire și despre națiunea noastră.

Scim din istorie, că pe la începutul secolului al II-lea d. Cr. Ulpiu Traian, divul imperator al Romei, trece cu legiunile sale Dunărea, frânge puterea Dacilor și face din grupa orientală a Carpaților o fortăreță pentru apărarea spre mază-nópte a marelui său imperiu. Străbunii nostri au adus cu sine din Italia și de pe unde au venit un capital óre-care de cultură. Dovadă despre acesta sunt diferitele lor aședăminte, dovadă frumósele orașe, teatrele, șoselele, și alte clădiri monumentale, cari firesce toate s'au putut sevêrși numai la lumina cultnrei romane. Dacia protegiată de imperatori Romei era o provincie înfloritóre, însê după-ce Aurelian retrage legiunile, timp de aprópe opt sute de ani Români din Dacia, strănepoții depărtatei Rome, au fost împedecați în desvoltarea lor culturală; căci în timpul acesta pe aici au năvălit Goții, pe cari i-au alungat Hunii cei înfri-

coşați, pe aici au trecut Slavi, Ghepidii, Bulgarii, Avarii și alte popoare barbare, care au dus teroare până în adâncul Europei.

Pe timpul migrațiunii ginților barbare, începând dela Goți până la Tătari, Românii nu au putut înainta în cultura și educațiunea națională. După retragerea Tătarilor nu mai dăm de nici un monument cultural la Români, într'un restimp mai lung de un secol și jumătate. În acest timp s'a întâmplat și un alt eveniment foarte trist pentru cultura română; și anume: Românii unindu-se cu Bulgarii convertiți la creștinism prin călugherii români Ciril și Metodiū, se trezesc de-odata cu limba slavonă în întreaga lor administrație, atât bisericască cât și politică. Abia în secolul al XV-lea pășesc Românii în o nouă eră. Limba națională, carea s'a păstrat până acum numai în casele poporului de rînd, începe érašii a deveni factorul culturii naționale. Începutul culturii naționale s'a făcut în Moldova, de unde lumina culturii în limba națională a străbătut și în cele-lalte țeri locuite de Români. Apoi în secolul al XVI-lea Românii din Transilvania, deși greu oprimați, traduc cărțile bisericesci din limba slavonă în cea română, prin ce contribuesc și ei la desvoltarea culturii naționale în măsură

considerabilă. Învățământul în școle publice la Români dincóce de munți datéză abia de prin mijlocul secolului al XVIII-lea, după unirea Românilor cu biserica Romei.

Este însě probabil, că în timpurile înainte de unire preotii români vor fi dat puțină instrucțiune acelor tineri, cari doriau de a se pregăti pentru preoție. Decî putem afirma, că primele nóstre școle, dacá ar merita acéstă numire, au fost „școle parochiale,” ca în tot occidentul Europei în cei dintâi secoli ai creștinismului. După unire, imperatul Leopold I. dispune, ca să se înființeze școle regulate pentru Români de religiunea greco-catolică la Hațeg, Alba-Iulia, Făgăraș și mai târziu la Blaj. Însě tóte școlile acestea, tocmai ca-si drepturile politice ale Românilor, au ramas numai pe hârtie. Abia după o jumătate de secol, la 1754 sub episcopul Paul Aron, se ridică la Blaj o școlă centrală cu dóue clase. Acéstă școlă a devenit cu timpul focal de cultură și educațiune națională. Un avânt îmbucurător s'a dat educațiunei naționale prin „școlile grănițeresci,” înființate pe la anul 1763 sub Maria Teresia. Dintre aceste școle la renume mai mare s'a ridicat cea dela Năseud, sunt însě demne de amintire și

cele dela Orlat, Hațeg și Vaida-rece. În școlile grănițerescî studiile se propuneaŭ parte în limba română. Sub stăpânirea luminatului domnitor Iosif al II-lea s'aŭ deschis în Transilvania multe școle românescî, preste carî s'a numit de director general marele George Șincai. Cu timpul însă și numărul acestor școle a scădut foarte. Deși nu se pôte demonstra cu tótă siguranța, totuși este foarte probabil, că în acéstă epocă vor fi existat școle și la Româniî din părțile ungurene și bănățene mai ales pe lângă residențele episcopescî din Maramureș, Sătmar, Beiuș și prin granițele militare. Așa-dară dela mijlocul secolului al XVIII-lea, pe-când în Muntenia și Moldova domniaŭ Fanarioțiî cei urgișiți și școlile gemeaŭ sub pedantismul dascăliilor grecescî, la noi, Româniî din Ungaria și Transilvania, școlile din Blaj, Năseud, Orlat, șcl. lucraŭ la înăintarea culturîi nóstre, adevărat că mai mult în limba germană, maghiară și latină, și numai în parte în limba română. Putem afirma, că școla română, factorul principal al educațiunei naționale, pe la finea secolului al XVIII-lea era pe calea progresului. Acéstă aserțiune se pôte confirma și prin împrejurarea, că afară de operele literare ale lui Șincai, Clain

și Petru Maior, prin cari s'a întemeiat literatura și istoriografia națională, au apărut pe timpul acesta mai multe cărți didactice; cari de sigur au fost reclamate de o junime școlară destul de numerosă. La 1808 nemuritorul George Lazar deschide la Sibiiu un curs mai regulat de teologie, care pe timpul episcopului Moga s'a mai amplificat, ba până la 1830 profesorul și directorul M o i s e F u l e a ținea și un curs de pedagogie pentru tinerii, cari doriau să devină învățători poporali. Mai departe e remarcabil, că la 1825 s'au înființat pe teritorul regimentului al II-lea numeroase școle grănițeresci, în cari se învăța numai în limba românească. În 1835 la Brașov Românii despărțindu-se de Greco-bulgari, pun temelia duor școle române, din a căror împreunare s'a format institutul central de astăzi. Pe la mijlocul secolului present marele archiereu A n d r e i ũ d e Ș a g u n a organizează cursurile de teologie și pedagogie la Sibiiu. La începutul secolului al XIX-lea și la Românii din Ungaria și Bănat educațiunea națională prin școle publice arată semne de progres. În comunele mai mari s'au înființat școle românești, cari s'au pus sub privegherea unor inspectori districtuali, numiți de guvern. Apoi

pentru calificarea învățătorilor trebuincioși, împăratul Francisc I, la consiliul unui român fruntaș, Nestor Ioanoviță, carele locuia la Viena a înființat la anul 1812 preparandia română din Arad. Din acest institut au eșit primii învățători populari, cari au lucrat la întemeierea culturii naționale în ținuturile apusene locuite de Români. Mai amintim aici gimnasiul din Beiuș și seminarul din Oradea-mare pentru studenții români. Aradul, Beiușul și Oradea-mare au fost centrele, din cari s'a propagat lumina culturii naționale în aceste părți ale patriei până la scăparea Românilor greco-orientali de sub ierarhia sârbescă și activarea celor trei episcopii, două greco-orientale la Arad și Caransebeș și una greco-catolică la Lugoj.

Va fi de interes a întreprinde la locul acesta o amintire fugitivă și despre starea învățământului național la frații nostri din Muntenia și Moldova. La începutul secolului al XIX-lea George Lazar trece din Transilvania peste munți, pentru a redeștepta în Români de sub domnia Fanarioților conștiința națională și iubirea culturii naționale. Știm, că pe timpul acesta în școlile din Muntenia și Moldova se învăța numai grecesce. La învățătură erau admiși nu-

mai fii de boeri, pre-când massa poporului zăcea în cea mai tristă ignoranță. George Lazar e acela, carele, după multe stăruințe, a isbutit de a înființa la Bucuresci cea dintâi școlă română în zidirile dela St. Sava. Cinci ani a lucrat aici acest apostol al educațiunei naționale, și în res-timpul acesta i-a succes de a redeștepta senti-mentul național și a căștiga pe boerii grecisați pentru școlă română. Tot în spiritul lui George Lazar a continuat opera educațiunei naționale și discipoli se, dintre cari cei mai valoroși au fost Eliade și Paladi. Acesta din urmă a scris mai multe cărți de școlă, ér cel dintâi și-a făcut merite neperitoare nu numai pentru peda-gogie, ci și pentru literatura națională. După revoluțiunea din 1821 s'au înființat numeroase școle românesci. În acéstă epocă s'a distins Petru Poenar, carele a lucrat cu zel neobosit pentru ridicarea școlelor sătesci. Ca învățatori rurali se aplica unii paracliseri anume pregă-tiți prin profesorii școlelor domnesci din capi-talele districtelor. Însé dela anul 1836 s'au înființat cele dintâi seminare la Curtea de Argeș, Buzeu și Rîmnicul-Vâlcei. Mai în același timp, când George Lazar lucra la Bucuresci, pentru întemeierea educațiunei naționale, și când s'a

înființat preparandia română la Arad, apare în Moldova un nou astru pe cerul culturii române. Acesta este George Asachi, carele în 1814 plănuie și înființează la Iași cea dintâi școală de inginerie, iar în 1820 la dorința metropolitului Veniamin reorganizează seminarul dela Socola, la care aduce profesori din Transilvania. Însă revoluțiunea din 1821 a întrerupt această dezvoltare îmbucurătoare a învățământului național. După revoluțiune Asachi sprijinit de vrednicul mitropolit Veniamin, își continuă opera sa, și anume în 1828 deschide o școală primară în mănăstirea dela „Treii Ierarhi,” care în 1832 se transformează în școală normală, numită „Vasilie Lupul.”

De aici încolo învățământul național în Moldova a luat avânt îmbucurător. La 1861 unificându-se administrațiunea ambelor țări, s'a unificat și organizația școlilor. Pe timpul acesta pentru ridicarea învățământului rural merite și-a făcut Ioan Maiorescu, savantul director al eforiei școlilor, carele a stăruit pentru a se ridica starea materială a învățătorilor și pentru a se introduce sistema de inspecțiune, carea e în us și astăzi.

Și acum, după-ce am văzut starea educațiunei naționale la frații nostri din Moldova și

Muntenia, să ne re'ntórcem la istoria șcólelor române din patria nóstră. Pe la anul 1849, îndată după pacificarea țerei, sub regimul lui Wohlgemuth, se înființază la Năseud și Orlat câte un curs pedagogic român de câte șese luni, cu scop de a pregăti învățători poporalî pentru întreagă Transilvania. Apoi preparandiile dela Năseud și Sighetul Marmației dela anul 1859, până la 1868 au calificat un număr considerabil de învățători poporalî, până la sistemisarea preparandiilor de pe lângă residențele archieresci dela Arad, Sibiiu, Blaj, Gherla și Oradea. Apoi gimnasiul superior dela Năseud, înființat în 1863, și cel inferior dela Brad au început și au continuat cu succes opera educațiunei naționale. În fine legea din 1868 regulând învățământul din întreaga patrie, s'au deschis numeroase școle române. Asemenea s'au înființat în timpul mai nou școle și pentru educațiunea fetelor. Apoi afară de numeroasele nóstre societăți culturale, nici femeile române n'au întârziat de a se grupa în reuniuni pentru înăintarea educațiunei naționale. Constatând aceste fapte, fiesce-care Român nu póte decât să se bucure, că elementul național în ȕilele nóstre a ajuns de a se ridica la valóre în tóte sferele educațiunei.

Din istorie ne putem convinge, că națiunile, cu cultura lor proprie națională, nu se pot improvisa, ci se dezvoltă foarte cu încetul. Preste tot se recere câte un secol, ba și mai mulți secolî pentru-ca după multe sbuciumări și transformățiuni politice să se pótă produce societatea națională în adevăratul înțeles al cuvîntului. Națiunea, ca-și orî-care organism viü, numai în intervale foarte îndelungate asimilează aceea ce este omogen și respinge dela sine ce este contrar geniului seü. În secolul nostru, grație principiului sublim al egalității, aü ajuns fiesce-care om de a fi nu numai un individ, ci tot-odată și un membru legat prin numeroase relațiuni de vieța societății naționale. Ast-fel se face fiesce-care fiü al națiunei părtaş la dorințele prezentului, la speranțele și aspirațiunile viitorului și la suvenirile gloriöse ale trecutului. Ast-fel primesce fiesce-carele acele influențe, prin carî se reoglindéză în sufletul fiesce-căruia geniul națiunei sale.

Pentru-ca individul să se pótă asimila cu națiunea sa, se cere mai nainte de tóte educațiune națională bine îngrijită. Sub educațiune națională avem să înțelegem un proces de cultivare intelectuală și morală, întoc-

mită așa, încât generațiunea tineră să se introducă în modul de cugetare, simțire și voință al întregii națiuni. Cu alte cuvinte, educațiunea națională e un proces de transformare, prin care viața individului ajunge de representă în mic viața cea mare a națiunii sale. Scim aceea, că centrul, în jurul căruia se dezvoltă viața omului ca individ, este conștiința de sine, apoi anumite scopuri principale și activitatea îndreptată spre realizarea acestora. În tocmai așa e și cu viața națională. Pentru dezvoltarea vieții naționale se recere mai nainte de toate conștiință comună, apoi cunoșcerea comună a misiunii și convergarea tuturor tendințelor spre realizarea acestei misiuni. Un popor mai nainte numai presimțesce oare-cum chemarea, ce o are în istoria omenimei, mai târziu însă toate ideile și aspirațiunile sale relative la acea chemare se întrupază în forme sensibile cu deosebire în literatură, istoriografie și arta sa. Decă datoria cea dintâi a educațiunii naționale este de a introduce tinerimea în creațiunile sus-memorate ale geniului național, pentru-ca mintea și inima tinerimei să se umplă de cugetări și sentimente naționale și caracterul seü, carele e în stadiul de formațiune, să primască putere

și colóre națională. Privind lucrul din acest punct de vedere, școla pôte representa numai o parte din educațiunea națională, căci întreaga sferă a educațiunei naționale cuprinde în sine cercul familiar, școla, biserica, literatura și tóte momentele vieții culturale. Acești factori regulează cugetarea și determină voința noastră așa, încât prin noi se continuă și din di în di se re'ntinerește viața națională a antecesorilor nostri. Acești factori, escită sentimentul și modelează consciența națională comună. Prin acești factori se identifică sufletul individului singular cu sufletul națiunei sale. Acest proces grandios al educațiunei naționale se începe cu primele impresiuni ale copilăriei și durează sub tot timpul, până-când caracterul individual ajunge de a se consolida, ba putem dice că omul în tot decursul vieții stă sub influența educațiunei naționale. Educațiunea națională se începe nu cu abcdarul, ci cu cele dintâi cuvinte, pe cari le aude pruncul dela părinți, cu cele dintâi jocuri și cântece naționale. O parte fôrte însemnată din educațiunea națională sunt și împrejurările locale, între cari trăesce omul în etatea copilăriei. Inflența acestor împrejurări se pôte observa dintr'odată în prezentarea esterióră, în conduita,

vorbirea și toate faptele omului. Ele împrumută individului orice-care lustru național. Și s'ar pute dice că e o nenorocire, dacă cineva vrea să se renege, să trecă de altă națiune, adecă să ștergă de pe sine coloritul național. E de observat, că coloritul național totalmente nici nu-l poate omul depărta dela sine, el e tipărit cu urme neșterse în sufletul nostru, și dacă cineva totuși s'ar pute lăpeda de el, ar suferi știrbire nu numai în caracterul se ũ național, ci chiar și în caracterul se ũ individual.

Istoria culturii ne demonștră, că la toate popórele religiu ne a a fost factorul cel mai însemnat al culturii. Prin vederile religioșe se produce acel puternic sentiment moral comun, prin care se poate susține mai bine armonia dintre membrii unei națiuni. Credința ce am moștenit-o dela străbunii nostri este factorul cel dintăi al educațiunei naționale. Și în deosebi pentru noi Români confesiunea și biserica a fost și este și astăzi scutul puternic al culturii naționale.

Al doilea factor mare al educațiunei naționale este șc ó la. Șc ó la-l conduce pe individ din cercul familiei în societatea națională. În

școlă și prin școlă se produce spiritul național și se pune temelia solidarității naționale. Prin însoțirea școlară se produce spiritul de corporațiune și interesarea pentru binele comun, cu un cuvânt se stîrnesc în generația tineră acele virtuți, cari sunt sprijinul vieții naționale. Apoi în diferitele ramuri de cunoscințe, cari se propun în școlă, se pot descoperi tradițiunile trecutului și se pot pregăti în liniște aspirațiunile viitorului. Dintre toate școlile însă, baza educațiunei naționale este școla poporală. În evul mediu școla elementară esista numai pentru învățăturile religiunii, în evul modern însă, păzind cu credință cultivarea elementului religios moral, școla poporală a devenit *c u s t o d e l e l i m b e i n a ț i o n a l e*, scutitorea moravurilor naționale și creatorea acelor trăsuri, din cari se alcătuesce caracterul unei națiuni. Școla poporală modernă îmbină într'o frumósă armonie elementul religios cu cel național. Școla elementară însă numai așa va puté deveni factor principal al educațiunei naționale, dacă înlăturând polimatia, se va transforma într'un adeverat institut de educațiune. Așa dară nu mulțimea cunoscințelor, ci desvoltarea judecătii, desvoltarea sentimentelor și cultivarea moralității sociale tre-

bue să fie scopul școlii. Numai ast-fel va fi posibil, ca membrii cei mai tineri ai națiunii să se asimileze cu societatea cea mare națională. Numai prin judecată clară și sentimente nmanitate și însuflețire pentru scopuri comune va fi posibil, ca orî-ce simptomă a marelui corp național să se reflecte în o formă analogă în toți membrii aceluia. Numai așa se va pute, ca bucuria națiunii să fie și bucuria fiilor ei, și durerile ei durerea lor comună.

La locul prim trebuia să amintesc între factorii educațiunii naționale p o e s i a și l i t e r a t u r a preste tot. Poesia națională este educătórea cea mai puternică a sentimentului național. În poesie se manifestă mai pregnant geniul unei națiuni. Poesiile, în deosebî balada și legenda poporală, conduc sufletul nostru înapoi la începutul vieții naționale, când inteligența poporului era încă seracă în ideii mari, însă bogată era inima lui. Aici găsim întrupate în o formă fermecătóre vederile morale și religióse ale poporului într'un timp, când sufletul se nu era încă atins de influențe, cari întunecă originalitatea cugetării naționale. Poesiile naționale escită nu numai sentimentul național, ci transportă prin secolii modul de cugetare al stră-

bunilor, până la posteritatea târzie și ast-fel conlucra la perpetuarea spiritului național. Oare cine nu se simțesce pre sine înălțat în o atmosferă dorită de inima sa, cetind cu pricepere pe Alecsandri, Bolintinénú, Mureșanú și Eminescu? Cel-ce a străbătut mai adênc în spiritul poeților naționali se simțesce pe sine de un fiú mai credincios al națiunei sale, decât altul, carele nu-î cunósce. A ceea ce e în noi mai adênc și mai nobil de regulă avem de a multămi marilor scriitori naționali. Duhul lor îl sorbim órecum în noi, și pe nesciute ne nobilităm printr'ensul. Influența literaturêi asupra moravurilor unui popor este mai hotărítore, decât a legislațiunei. Legile cele mai aspre nu vor puté stavili legeritatea morală și decadența unui popor, carele posede literatură lipsită de valórea internă. Din contră, dacă literatura e curată și nobilă, atât cu privire la cuprins cât și la formă, ea va fi un sprijin puternic vieții naționale. Și acéstă influență e și firéscă, pentru-că legile pot regula numai massa poporului, pre când creațiunile literaturii străbat în inima singularilor și nobilitéză pe om în tóte etățile. Așa-dară încât privesce cultivarea sentimentelor naționale, după educațiunea familiară, poeții și

scriitorii naționali sunt magistrii nostri cei mai buni. Grecii antici făceau din Homer cel mai mare educator național prin aceea că propuneau tinerimei poemele lui mai pre sus de toate. Ideile lui Homer au inspirat pe Elini la fapte mari. Și într'adevăr pe Persi i-a bătut mai mult Homer decât Leonida. El se luptă și el învinge la Marathon și Termopyle. În Virgil e concentrat tot aceea, ce a cucerit și a simțit Roma antică, și anume atât Roma ca republică, cât și Roma cesarilor. Și oare n'am putea afirma și noi Români tot aceea despre poezii nostri? Ei sunt marii nostri educatori naționali. Cât de nimerit caracterizează Eminescu când dice, că Mureșanul e „preotul deșteptării noastre,” carele „cu vocea sa scutură lanțul iobagiului,” ér Alecsandri este „regele poeziei,” carele „din frunză îți doinesce, carele cu basmul provestesce, carele visând cu doina tristă, deșteptă în sinul nostru dorul țerei celei străbune, și revocă în dulci icone a istoriei minune, vremea lui Stefan cel Mare!”

Din ideile mai sus desfășurate se poate vedea, că scopul și mijlocele educației naționale nu contradic educației luată în înțeles general, ci din contră ele se întregesc una pe

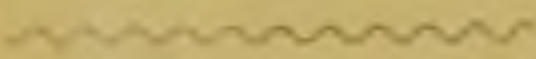

alta reciproc. O educațiune, care corespunde principiilor pedagogice, nu pote să fie decât națională. Elementul național se poate valida foarte ușor și bine între limitele unei educațiuni raționale. Elementul național împrumută rezultatelor educațiunei óre-care colóre, prin ce acesta devine mai avută și prețiosă. Prin minte și inimă cultivată în direcție națională, omul abstract devine om concret, primesce putere a trăi și a fi folositor omenimei. Pentru realizarea destinațiunei nóstre e necesar, ca să fim crescuți între cadrele unei societăți naționale, pe care să nu dorim a o părăsi nici-odată. Pentru om este foarte important, ca consciența sa individuală să se estindă și să se amplifice într'o consciență națională. Căci cu cât puterea unei națiuni este mai mare decât puterea omului singular, cu atât și consciența națională va fi mai elevată și-l va inspira pre individ spre fapte mai mari și mai bune.

Incheind ne exprimăm dorința ca toți aceia, cărora le este încredințată educațiunea tinerimei, să țină sus principiul de naționalitate în tótă lucrarea lor ; atunci vom pute prevesti poporului român un viitor frumos, și petrunđend cu presimițirile nóstre în tainele viitorului,

vom vedé națiunea nóstră ridicată printre cele
mai însemnate națiuni ale lumei. Dumneșu a
dăruit Românului tóte acele calități, cari îi
trebuesc pentru-ca să se facă vrednic de stră-
bunii seî : spirit deștept, inimă curată, mințe
dreptă, și o răbdare capabilă de a suporta tóte
greutățile. Un popor, carele espus fiind secolî
întregi la tot felul de întêmplări a sciut să-și
apere naționalitatea sa ca Românul, păstrându-și
ca densul datinile, limba și legea părinți-
lor, este chemat la o sórte măreță în istoria
omenirii !

III.

TEODOR CEONTEA

PĂMÎNTUL

ca

predilect al forțelor naturei.

Disertațiune ținută în sala mare a seminarului din Arad
la 7 Februarie 1892.

Pământul ca predilect al forțelor naturei.

Domnelor și Domnilor!

Să ne transpunem pre un moment cu gândirea într'una din noapțile cele pompóse ale lui Maiú, când numai spiritul cel adênc-cugetător discurează cu natura, sub templul cel incomensurabil al cerului stelos!

Mii de stele revarsă asupra pământului o lumină lină și ne arată locul, ce-l ocupă dênsul în acest ocean vast al vecinicieii. Cuprinși de o lucrare tainică spirituală, ne avântăm pre aripile ușóre ale inocentei fantasii până la cele mai ascunse fãpturii ale lui D-deú. Naea spiritului nostru alérgă ușor prin câmpiile eterice și, făcênd pause momentane pre nenumeratele perle schinteitóre ale universului, în fine se opresce, ér spiritul nostru obosit își re'ntórcce privirea și

caută după locul, de unde a pornit ; dar acela a dispărut în abisul spațiului infinit, s'a ascuns de privirea noastră, din cauză că abia poate fi socotit ca un fir de pulbere în grandiosul laborator al atot-puternicului Creator ! Și pe acest fir de pulbere, pe acest neînsemnat atom al infinitului ne aflăm noi, cari cuprinși de un fel de ambițiune sau îngâmfare nenaturală uităm a cugeța, că propriamente ce suntem, unde ne aflăm și încătrău peregrinăm ? Permiteți-mi dară, să mă încerc a Vă arăta în cele următoare, ce este pământul, pe care locuim noi, cum s'a născut, de când s'a născut și cât va mai dura ; apoi asemănându-l cu alte corpuri ceresci omogene să pronunțăm împreună asupra-î verdictul meritorial !

DD ! Sute și mii de ani s'aun străcurat în noaptea vecinicieii, fără să fie avut omul cunoștințe temeinice despre pământ. Mulțămît cu fenomenele observate, își gratula dicând, că toate fapăturile Creatorului se întrec într-o a servi pământului. „Sorele l'a făcut D-deu spre lumina-rea zilei, er luna și stelele spre înfrumșetarea nopții“ dice psalmistul. Așa-dară toate-s de dragul pământului, și nime n'ar fi cutezat să afirme contrarul, adecă să susțină adevărul despre lu-

mea, ce ne prevede cu cele trebuincioase. — Începând dela Pytagora până la Galilei toți bărbații de óre-care valóre filosofică militéză în public pe lângă părerea, că tóte-s făcute de dragul pământului, că pământul este aședat în centrul spațiului nemărginit și lui îi servesc toți luminătorii cei mari și cei mici. În internul lor cel nobil însē mulți au căutat cu privire de vultur și au străbătut prin tainicele câmpii eterice, dar durere! că tesaurii cei neprețuibili ai sufletului lor cu ei s'au îngropat!

Alocuțiunea lui Anaxarch către Alesandru cel Mare: „M ă m i r, c u m d e a i c u c e r i t n u m a i o l u m e“ nu a atras atențiunea omenimeii asupra-î, până în timpurile mai noue, când pământul ni se representéză ca o oglindă pré-mică pentru-ca dintr'ênsa să se pótă reflecta adevărata icónă a Creatorului. Ideile cele clare, pe care Lucrețiu le-a depus acum 2000 ani în versurile sale cuprinse în cartea a II. „D e n a t u r a r e r u m,“ au fost considerate până mai anțert, numai de un joc al unei fantasii vivaci. Lumea cea nouă, pe care o vedea în spiritul seú nemuritorul fiú al Genuiei, îi procurà acestuia epitetul de nebun din partea lumei obscure, care nu cuteza încă

să privească la lumină. — Bătrânul Galilei devine socotit între cei fără de lege, pentru-că a cutezat să pronunțe o lege vecinică, pe care Domnul a dires'o din cărunta anticitate !

Erañ timpuri, când cei-ce spuneau publice adevărul trebuiañ să sufere chiar martiriñ pentru cutezanța lor ! Astăđi însē în vécul civilizațiunei, devisa nóstră este „a d e v ě r u l m a ĩ p r e s u s d e t ó t e“, prin urmare putem presenta pămēntul, pe care locuim, îmbrăcat în haina sa originală, cu care l'a înzestrat mama natură dela întemeierea lumei !

Basați pe argumentele neresturnabile ale lui Kopernicus, Kepler, Galilei, Newton, Buffon, Kant, Laplace, etc, scim cu positivitate, că pămēntul nostru este corp ceresc de forma unui glob turtit, carele se mișcă pe lângă osia sa în $23^{\text{h}}.56'$, ér pre lângă sóre în $365^{\text{d}}.5^{\text{h}}48'46,$ “ percurgēnd o cale eliptică în vatra căreia se află isvorul de viēță dătător. Scim apoi că osia pămēntului nu stă perpendicular spre planul elipsei, ci se abate dela direcțiunea perpendiculararei sub unghiñ de 23.5° , de unde se nasc ano-timpurile. — Călătoriile pre uscat și pre apă ne-au convins. că suprafața pămēntului numai a treia parte este uscat, ér celea-lalte două sunt aco-

perite cu apă. Uscatul — fie ca șes oră ca munte — servește de locuință oamenilor și la multe animale, iar în apele de pe pământ se desfășură vietăți mici și mari nenumărate. — Afară de pământ se află aerul atmosferic, din care laudă pre Dumnezeu paserile cerului, iar în lăuntrul pământului zac închise, ca și într-o cameră bogată, bunătăți immense, pe care natura le-a sortat acolo, ca pe un magazin menit să stea la dispozițiunea genului omenesc. Scim, că pământul se află în depărtare medie dela soare de 15·5 milioane Mm., că primește dela soare lumină și căldură, că are în jurul său de soț nedespărțit luna, care în distanță de 37000 Mm. se întoarce pe lângă dânsul odată în timp de 27^d, 7^h 43', adică tocmai ca și în jurul osiei sale. Isovorele cele calde și munții cei vomitori de foc ne spun, că pământul încă și are căldura sa proprie și că, afund într'ânsul, cam dela 100 Mm. în jos, toate materiile se află în stare fluidă învăpăiată. Scim că pe suprafața aceluși fluid învăpăiat se întâmplă încă mai impunător flux și reflux decât pe suprafața oceanurilor noastre, și că pre acele fenomene grandioase încă le produce atracțiunea lunii și a altor corpuri ceresci!

Multe d'al-destea ne documentéază până la evidență astronomia, fîca cea falnică a matematicéi, pre care bătrînul Litrow o numesce cu tot dreptul „regina sciințelor“. Din cele multe lucruri frumóse, eũ cuget că mai tare vë va interesa de astă-dată, dacã vom cerceta dupã originea pãmîntului și cu o privire fugitivă vom arăta fazele prin carĩ a trecut până astăđi.

Gigantele P. S. Laplace, decórea literară a Francieĩ, în cartea sa monumentală „I n t u i t i o n d u m o n d e“ ne descrie facerea pãmîntului și a celora-lalte corpuri atêrnátóre dela sóre într'un mod frumos și genial. De dupã dên-sul și alți luceferĩ ai sciințelor positive, istoria se póte exprima cam ast-fel :

Odiniórá, înainte de asta cu un numër încărunțit de anĩ, sórele nostru a ocupat spațiu până din colo din orbita lui Neptun. Materia să-ĩ fie fost fórté rară, cu mult mai rară, decât hydrogenul nostru, dar avea o temperatură atât de intensivă, încât abia ni-o putem imagina.

Spațiu, ce cuprindea pre acéstă massă colosală, avea temperatură mai mică, decĩ a trebuit să răpescă din căldura sórelui grandios. Prin acésta părțile din suprafață aũ început a

se contrage, a se condensa. Dar puterile moleculare, saũ póte chiar o lovitură, primită în direcțiune tangențială dela atare corp estern, întru acestea puseră massa amintită în mișcare de rotațiune. Învêrtindu-se corpul în jurul osiei, pre la ecvatorul seũ s'a născut o putere centrifugală însemnată, decĩ particellele cele condensate ale suprafeții s'aũ adunat în préjma ecvatorului: sórele a devenit ast-fel glob turtit. Cumulându-se pre la ecvatorul sórelui tot mai multe particelle materiale din ce în ce mai dese, dar încă nu așa dese ca hydrogenul nostru, aceste în fine, ca bucăți de-sine-stătătóre, s'aũ rupt de corpul central, din cauza enormei forțe centrifugale, dar și-aũ păstrat cu tóte acestea mișcarea în jurul osiei centrale, primind însẽ pre lângă aceea și o mișcare pre lângă osia proprie. S'a rupt din sóre mai ântâiũ Neptun, apoi Uran, Saturn, Jupiter, planetul cel descompus deja în asteroidi, apoi Marte, și numai după aceea a urmat pãmêntul nostru, ér după el Venus (lucéferul), Mercur, Vulcan și alții, pre cari nu-ĩ mai putem deosebi, din causă că-s pré-aprópe de sóre.

Spre a veni întru ajutor atențiunei încordate, observãm aici, că după rumperea lui Nep-

tun de cătră sóre, acesta s'a contras până din-
cóce de orbita ântâiului seú născut. La ecvatorul
sórelui contras, acum s'a format un glob nou,
carele, tot din causele amintite la Neptun, s'a
rupt de cătră sóre, a rotit în jurul osiei cen-
tale, dar și în al osiei sale proprii.

Sórele nostru, perdênd căldură tot mai multă,
s'a contras mai departe, prin ce apoi s'aú des-
voltat ast-fel mai departe ceia-lalți planeți suc-
cesive, după-cum s'a dis mai sus.

Fii sórelui, planeții enumerați, aú avut
pre timpul născerei lor desime de tot neînsem-
nată, dar temperatură enormă. Dintr'ênsii apoi
s'aú desvoltat analog lunile, saú trabanții,
carī față de planeții lorī staú chiar în același
raport, ca-și planeții față de sóre.

Ca să nu abusez de paciența D-vóstre mie
fórte prețiosă, voiú trece de astă-dată preste isto-
ricul desvoltării celora-lalți planeți și mă voiú
mărgini a schița aici numai pe al pământului.

Ținênd în evidență adevêrurile, ce le-am
enumerat mai sus despre pământ, în consonanță
cu opiniunile tuturor celebrităților de valóre,
susținem că pământul nostru, în momentul când
s'a smuls din sóre, a fost corp găzos fórte rar
si nespus de ferbinte, ocupând întreg spațiul

până la orbita lunei. Pământul cel născut din soare a rotit naturalmente în jurul mamei sale, dar a ajuns tot-odată și în rotațiune pe lângă osia proprie. După-cum s'a petrecut procesul solar cu formațiunea planeteilor, ast-fel s'a întâmplat acesta și cu nascerea lunei. Adecă, răcindu-se pământul în suprafață, particellele esterne s'aū contras din ce în ce mai mult, ér puterea centrifugală a pământului le-a conglomerat pre la ecuatorul pământului. Din acele particelle s'a format un corp compact, carele în fine, contragându-se pământul tot mai tare, s'a rupt de sinul mamei sale, dar a însoțit'o în univers, rotind pe lângă dēnsa, și intorcându-se tot-odată și pe lângă osia sa proprie. În momentul, când s'a smuls luna de cătră pământ, acesta era încă pe de 5 orī mai rar decât hydrogenul, dar pe încetul, mai perdēnd căldură și contragându-se, a ajuns până la starea de corp fluid, pe care o numim noi propriamente starea primitivă a pământului.

Rotatiunea pre lângă osie a dat pământului formă de glob turtit, ér căldura sa încă foarte intensivă l'a îmbrăcat într'o mare de aburi învăpăiați, cari neîncetat înghițiaū din căldura originală a mamei lor, de-ore-ce și aici era di-

ferență de temperatură între centru și spațiu. — Prin pierderea căldurii, suprafața pământului s'a condensat până când s'a format pre densa o peliță fină, care este baza cojei solide a pământului. Aici s'a început acum acțiune chimică impositivă, căci prin acea coajă fină pământul nu mai putea împărtăși spațiului așa de ușor căldură, ca mai înainte. Atmosfera sa cea ultra saturată de aburi a precipitat pre juna peliță a pământului ploii torențiale abia imaginabile. Ne potând suporta pelița pământului pondul mulțimeii de apă de ploie, s'a despiciat pre multe locuri și apele au străbătut în lăuntrul cojei. Din procesul chimic, ce s'a dezvoltat aici între peliță și apele precipitate, s'a format în interval îndelungat stratul cel minunat al stâncilor primitive, ce constă numai din cristalii.

Tot în modul amintit s'a continuat formațiunea mai departe, căci rēcorindu-se și mai tare suprafața pământului, aburii din atmosferă se precipitaă continuu în formă de ploii gróse pre suprafața cea acum înveluită în coajă solidă. Aici este momentul formațiunei primei celule, prin care se pune basă la crearea vegetațiunei. Pământul se îmbracă acum întrun vestmēt verde constatător din plānte exotice fórte

marī, mai ales ferice de cele gigantice;  r când asupra acestei vegeta iunii bogate străbătă prin atmosfera deja bini or r rit   nt ia rad  de lumină solară, atunci forțele naturei creear  primul embrion, din carele se desvoltar  scoicile  i pescii cei uria i, adecă primele viet  i animalice. Gemea p m ntul de productele sale naturale, marī în sine după volum, dar f rte primitive de după desvoltarea forme .

Căldura internă a p m ntului desvolta mulțime de aburi, cari, neav nd pre unde e i afară, sparseră cója p m ntului pre unde o putură,  r pre alte locuri numai o  n l ar . Prin acésta mai ales, dar  i prin amestecarea căldurei solare cu cea proprie a p m ntului, echilibrul din atmosferă s'a conturbat f rte. De aici începură a se ivi în atmosferă furtune spulberate, care  nnecar  tótă fa a p m ntului  i îngropară în valuri tóte creaturile animalice  i vegetalice,  i din aceste cadavre se formă apoi prin diferite ac iuni chemice al doilea strat al p m ntului, ce se află preste al cristalilor  i se numesce stratul cărbunilor de p tr .

Din stratul acesta s'a desvoltat apoi vietă nouă, mai redusă în volum ca cea de mai nainte, dar de formă progresistă. —  ns   i creaturile

acestei perioade noue au devenit pradă ploilor, ce cădeau din atmosferă în formă de torenți, și din cadavrele lor timpul creă pre al treile strat al pământului, ce se numesce stratul formațiunilor de cretă.

Rărindu-se prin acesta atmosfera tot mai mult, și devenind ast-fel rațele solare tot mai valoróse pentru noroiul de pre fața pământului, din stratul cel de cretă s'a împlut atmosfera cu acid carbonic, de unde apoi éráși, după interval îndelungat de timp, s'a produs pre pământ vieță nouă, fórte variată atât în vegetale, cât și în animale. Regele creațiunei este aici mamuthul. Și se pare că nici creațiunea acesta nu corespunde pre deplin cu maestatea forțelor naturei, de óre-ce forțele încep a se contraria de nou. Atmosfera devine un nou teatru înfiorător de tempestăți, cari, unindu-și forțele cu ale celorlalte forțe dominante în însași cója pământului, au innecat în valuri de apă tótă creatura, și din ruinele acestea s'a format apoi în largul timpului un strat nou pre pământ — stratul al patrulea, ce se numesce stratul formațiunilor terțiare.

Din nisuința după echilibru se desvóltă vieța, căci lupta esta vieță, ér echilibrul mórte. Ast-fel noua pătură a pământului, avênd sub

sine cretă și cărbuni de p tr , a înmulțit puterea creatóre a p m ntului. Din acéstă suprafață nouă forțele naturei, sub influința tot mai vădită a luminei solare, în înmulțit peste măsură felurile vegetalelor,  r în lumea animalică în promovat spețiile până la elefant, rinocer și cerb pe p m ntul uscat ; în apele oceanurilor aflăm jivini nenumărate,  r în aerul atmosferic tot, până la paserile c nt tore ! Și c nd erau tóte gata, când șirul creațiunei se părea complet, atunci părintele cel fără-de început, st p nul forțelor naturei, tatăl filosofiei și străbunul religiunei, porunci să se facă și s'a făcut omul, ființă după tipul și asemănarea sa, adecă o creatură, din care se reflect z  fidel ic na făcătorului tuturor v đutelor și nev đutelor.

Acesti  speți noi  i p m ntului  ns  devinir   ncređuți, căci forțele naturei le-punea  la dispoziție tóte întru prisosință. Omul prin acésta a început a se depărta dela destinul se , căci libertatea este m rte pentru cel-ce nu o scie apreția, chiar precum este m rte și sclăvia, pentru cel-ce cunósce libertatea. Creatorul supărându-se, și p r ndu-ı re  de ceea-ce a făcut, a đis : „p e r d e - v o i   c u m   r t e t o t c e e s i s t   s u b s   r e !”

Și acesta s'a și întâmplat, și nu e locul să constatăm aici, că óre diluviul s'a întâmplat acum din cauza neechilibratelor puteri ale aburilor din atmosferă, sau din vërsarea cutăruï ocean preste tótă fața pământului fie prin atare izbucnire internă, orï prin schimbarea centrului de gravitațiune al pământului; sau dóră că în atmosfera pământului a intrat o cvantitate nouă de aburi de apă, ce plutiaū prin univers. Destul că pământul a devenit înneecat de nou și cu dënsul tóte creaturile sale. Numai Noe și cu aï Seï — dîce Moise, a scăpat de acest potop, cu tóte-că la Greci audim despre mântuirea lui Deucalyon și Pyrrha, la Hindu despre alui Satjawrata, la Babiloneni de alui Xisuthéos, etc. după cum atestéză Jackson în opul seū „anticități cronologice.“ Prin această nouă catastrofă, pământul s'a învăluit întrum strat próspet, ce se numesce stratul diluvial, apoi pre acesta s'a început vieță nouă și Noe cu aï seï s'aū învrednicit de grația Domnului, căci eșind din corabie aū descins de pre Ararat și s'aū aședat între văile cele bogate și desfătătoare ale Mesopotamiei, unde plin de îndestulire începù se speculeze, ce ar fi de făcut, dacă mai odată

s'ar revărsa mânia lui D-zeu asupra neamului omenesc ?

Acésta ar fi DD. o descriere palidă și fugitivă a dezvoltării pământului până la începutul nostru cultural. Schimbările, prin cari a trecut de atunci în cóce, sunt pré-neînsemnate, și nu pot fi considerate ca-și dătătoare de ton. Ajungând însă aici, să ne oprim și să medităm un picuț mai profund !

Procesul grandios al formării lumilor se bazează necondiționat pe trei factori principali, și acestia sunt : c ă l d u r a , u m e d é l a și l u m i n a . Acestea sunt duhurile Domnului, care prin glas de trimbiță fac să se audă în univers vócea răsunătoare a celui fără de început. Acésta trinitate nedespărțită în activitatea sa presupune însă un ce indispensabil, și aceea este embrionul, fără de care nimic nu se face, din cele ce se fac. „De veți avé credință numai ca grăunțul de muștar“ dice Domnul, „atunci tot ce veți cere, se va adauge vouă.“ De 4000 ani se află ascuns în nóptea cea milenară a piramidelor egiptene firul de grâu menit pentru cele șapte vaci macre ale lui Faraon, și embrionul stă neatacat, căci trinitatea naturei nu și-a revărsat darul asupraî. Scóte grâul din acel labirint

și pune-l la dispozițiunea căldurei, umedelei și a luminei și vei vedea, că îți va aduce rod cu sutele !

Acele trei forțe au făcut din pământul nostru aceea ce este el astăzi, și acelora avem să mulțămim și noi fericirea vieții temporale.

Vieța însă are trei perioade, anume perioada formațiunei, a producțiunei și a dismembrării; și trecerea dintr'una în alta se întâmplă numai printr'un proces acut. Pruncul plânge amar, când părăsesce sinul cel apos, în carele s'a format; dar apoi crescând și dezvoltându-se află, că darurile naturei îi-staă și aici la dispozițiune, și bucurându-se de ele crește, se face bărbat și produce, căci prin perfecționare se apropie tot mai mult de ideal, adică de Dumnezeu. Când vine timpul să se începă al treilea period al vieții, atunci spiritul, fiind pe deplin luminat, se despărțesce de materia cea torturată acum prin atâte procese chemice, și intră în sinul cel vecinic al tatălui ceresc, pentru-ca să vieze vecinic lângă isvorul cel fără de mörte.

Ast-fel stând lucrul și cu pământul nostru, constatăm că se află în al doilea period al existenței sale, adică întru al productivității; și după-ce am arătat că s'a dezvoltat din sörce,

și încă mai târziu de-cât cei mai mulți conștienți ai seî, vrînd ne-vrînd ni-se obtrude întrețarea, că ore numai dînsul să fie împărțit de favorul îmbelșugat al acestei trinități? A răspunde la această întrebare negînd, ar însemna, că batjocorim pe Creatorul, făcîndu-l parțial! Tóte corpurile din vasta împărăție a sórelui se împărțesc din acele bunătăți, unele în măsură mai mare, altele în mai mică, amîsurat necesităților lor. Și cu tóte acestea, dacá privim lucrul mai de aprópe aflăm, că în colectivitatea lor forțele naturei nici pre un planet nu pot produce efecte atît de impunătoare, ca pre pămînt.

Neptun are umedélă bogată, dar ce folos de dînsa, că sórele, care apare acolo pre de 1300 de orî mai mic de cît cum îl-vedem noi, nu póte provoca în suprafața lui atare proces chimic, din carele să isvoréscă o creațiune atît de varie și perfectă, ca césta de pre pămînt.

De și Uran vede sórele numai pre de 360 orî mai mic de-cât cum îl-vedem noi, și este încunjurat de 8 luni, totuși nu póte avé atîta căldură și lumină, cîtă sar pofti pentru desvol-tarea de organisme, ca la noi!

Saturn e mai mare de-cât pămîntul pre

de 734 oră, și se întorce pe lângă osia proprie în timp de $10^h 18'$, dar e cam pre de 7 oră mai rar decât pământul și primesce dela soare pe de 170 oră mai puțină lumină și căldură; prin urmare nu se află întră condițiună ca să pótă desvolta așa vieța perfectă ca pământul, chiar de vom considera și pre cele 8 lună ale sale împreună cu cele două inele impunătoare!

Chiar nici Iupiter cel provocător nu se pôte bucura de binecuvântările naturei ca și pământul, de-și este pe de 1414 oră mai voluminos, de óre-ce zilele sale sunt fórte scurte, abia 5 óre de ale nóstre; este pe de 4 oră mai rar decât pământul și primesce dela soare pre de 27 oră mai puțină lumină și căldură ca noi. E adevărat că cele 4 lună ale sale fac să aibă nopți mai luminóse, dar tocmai continuitatea luminei conturbă efectul vieții întru atâta, că lipsind timpul pentru restaurare, organismele nu se pot avêta la desvoltare de cutare valóre memorabilă!

Numărul celor vre-o 300 de planetoidi, ce-și percurg drumul pe lângă soare în distanță de 46 milióne Mm., ne-arată numai atâta, că tocmai în timpurile primitive planetul, ce s'a

născut din sóre îndată după Iupiter, a fost prefăcut în bucăți prin însesși forțele sale interne, sau prin contactul cu alt corp estern. Așa-dară de vieță organică perfectă, comparabilă cu a pământului nostru, nu póte fi vorba!

Singur planetul Marte ar avé titulă să póta fi comparat cu pământul referitor la efectele produse de forțele naturei, căci sémănă cu pământul atât în privința dîlelor sale, cât și a pozițiunei spațiare față de sóre. Cu instrumentele optice ne convingem, că la poliș se află câmpii de néuă și ghéță perpetuă și că ființele organice de pre dênsul caută să se apere de vicisitudinile timpului în mod rațional, ca-și noi. Dar în privința luminei și a căldurei solare este abia pre jumătate așa de favorit ca pământul și este și cu ceva mai rar de-cât pământul: nisce diferențe acestea, din cari putem constata că vieța organică de pre Marte este, ce e drept, destul de desvoltată, dar stă în-derătul cestei de pre pământ!

Vinerea este de dóuë-orî mai aprópe de sinul cel dulce al mamei comune, așa-dară primisce de patru-orî mai multă lumină și căldură, avênd dîle mai așa de lungi ca pământul, prin urmare ar trebui să întrecă pământul în desvol-

tarea organismelor. Dar luând în considerațiune că, prin căldura cea de patru-oră mai intensivă ca a noastră, apa totă se preface în aburi, de aici putem afirma, că pe suprafața cea solidă și foarte tare alui Venus există viață organică excentrică !

Aceste considerațiuni au valoare cu atât mai vântos despre planetei următoare, căci lumina orbitore și caldura cea înădușitoare vor fi străformat în vaporii și pe ultimul picur de apă !

Să constatăm așa-dar, că nicăiri în vastul și despoticul imperiū al sórelui nu există armonie întră cei trei factori principali de producțiune, ca-și pe pământ ! Aici a mai bineplăcut Domnului, drept-aceea spre noi și-a revărsat mai din mână plină darurile sale, precum constatăcă acesta și poziția ce o are pământul în univers față de sóre. Am amintit mai sus, că rotațiunea pe lângă osie produce ziua și nóptea, ér înclinarea eclipticei ne-dă anotimpurile. Aū nu se putea întempla, ca să stee osia pământului oblu spre orbita sa, bună-óră cum este acesta mai așa la Iupiter, și să fie zilele și noțile întră formă de lungi, pretotindenea și tot de-una, pe întregă suprafața pământului ? De aici ar fi urmat, că rațele solare

ar fi produs prin regiunile ecuatoriale căldură infernală, prin ce s-ar fi uscat de pre acolo totă vegetațiunea, și fără de vegetațiune vieță organică animalică nu ne-putem întipui. Regiunile polare, începând cam dela 60° lat. n. și s. ar fi fost condamnate la nisce deșerturi îmbrăcate în nevă și ghéță vecinică. Așa dară vieță organică trebuia să se restringă numai pre două zone înguste ale suprafeții, fără să ne-arate variațiune și perfecțiune, precum vedem la organismele moderne! Ori apoi nu se putea întâmpla, ca osia pământului să fie așezată chiar în planul orbitei sale, după cum este acesta la Uran? De aici ar fi urmat, că fie-care punct din suprafața pământului ar fi avut întrun an odată maxim, și altă dată minim de căldură. Din coadunarea căldurii pe o parte urmază stîrpirea vieții organice pentru ferbințelă, și și stîrpire pre cea-alaltă parte din cauza frigului. La totă întâmplarea o situațiune desastroasă pentru vieță organică! — Întră marginile aceste, adică între 0° și 90° , ne-potem cugeta foarte multe pozițiuni pentru osia pământului față de soare. Dar nici una nu corespunde pe deplin la perfecțiunea de producțiune a pământului, ca-și ceea-ce o are în present. Așa-

dară cu tot dreptul putem afirma, că din punct de vedere al pozițiunei sale față de sóre, pământul póte fi considerat ca un predilect al forțelor naturei !

Lupta, ce se petrece pre pământ între forțele naturei, nu este îndreptată contra vieții organice, ci țintesce la perfecționarea ei, de órece numai din lupta antiteselor póte isvorî sublimul. De n'ar fi sclăvia, n'am sci apreția libertatea ; de n'ar esista frigul, n'am sci ce însemneză căldura. Cu cât e mai mare nisuinta după echilibru, cu atâta este și efectul mai impunător ! — Cultură clasică au avut Helenii și Romani, căci prin lupte înverșunate s'au manifestat în lume ca atari. Cultură de valóre neperitoare ne arată și astăzi numai acele popóra de pre pământ, unde este mai vedită lupta antiteselor. Așa dară dacă voim să înregistrăm isbândi, trebuie să luptăm, căci și în sistema noastră solară natura acolo ne-arătă cele mai însemnate succese, unde a fost mai mare luptă între agenții se, adecă pre pământ. Și nu înzedar ne învață și religiunea, fica predilectă a naturei, că pentru mântuirea némului omenesc tocmai fiul lui D-deu s'a pogorit din cer, căci întru adevăr fiu al lui D-deu

este maximul de daruri, ce s'aŭ revărsat asupra pământului, când a venit plinirea vremei. Ne-a rescumpărat fiul lui D-deŭ de păcatul strămoșesc atunci, când prin doctrinele sale sacre ne-a luminat mintea și ne-a făcut stăpâni peste forțele naturei. De aici în colo nu vom mai păcătui, căci înțelegem a distinge binele din rău, ér tot cel-ce va mai păcătui, cu mórte va muri ! —

DD ! Tot ce există este product al lui D-deŭ, carele singur este fără de început și capăt. Natura a creat'o D-deŭ pentru iubirea de noi, și noi învățăm a-o cunoșce, pentru-că voim să o stăpânim prin iubire. Dar tot ce are început, trebuie să aibă și capet, mai curând sau mai târziu. Pământul nostru are început, se află în stadiul al doilea al vieții sale, adecă în al productivității, decă va ajunge și în al treilea. Toți planetei își au începutul lor, așa-dară vor avé și capet, vor intra toți în sinul sórelui, dar numai atunci, când se vor fi debilitat puterile creatóre ale acestuia, pentru-ca ast-fel dintr'un nou conglomerat de materie să se începă o luptă nouă, a cărei menițiune va fi, să producă nouă viață organică. Se vor încerce lunile în planete și planete în sóre, dar

cei-ce saũ nascut mai nti aceia se vor întorce mai pre urmă, ŝi Neptun va ved cu ochii sei, cum înghite mumă-sa pre toti ceialalti frti ai sei, fără să pótă av sperana de a scăpa barem densul de acea catastrofă nfiortore !

Dc e scris în cartea firei, ca pmntul să se prpdsc, atunci de sine se ntelege că ŝi făpturile sale, aŝa dară ŝi omul se va stnge odinir de pre pmnt. Este vorba ŝi aici numai despre timp.

Ca se pr omenimea de pre pmnt există numai patru cause : 1) scăderea oxigenului din atmosferă, 2) răcirea totală a atmosferei, 3) nnecarea totală a suprafeii pmntului, ŝi 4) dispărerea apei de pre pmnt.

n economia casnică a naturei lucrurile sunt ast-fel întocmite, ca să nu se conturbe uŝor ecvibrul existent. Vegetaiunea present a pmntului redă atmosferei necesarul cvant de oxigen ; r de sar ntmpla cu tte aceste vre un scdemnt de oxigen, acésta ar puté av loc numai frte tri, peste ani nenumrai. — O răcire pr mare a atmosferei pte ntreveni numai din scăderea vădită a căldurei solare, ceea-ce încă se pte ntmpla numai preste milioane de ani. — O nnecare totală a suprafeii p-

mântului pôte avé loc numai dintrun incident excepțional, când bună-óră în atmosfera pământului ar intra din univers o cvantitate imensă de aburî de apă. — Apa éráși va poté dispăré de pre pământ numai când va fi scăđut fórte căldura internă a pământului; atunci crepându-se cója cea solidă, apele se vor scurge înlăuntru pământului și, prefăcute în aburî, nu vor mai poté eși sus în atmosferă, de óre-ce nu vor poté străbata prin cója cea fórte grósă și țapănă a pământului. — Din partea acestor cause pôte fi dară liniscit genul omenesc, căci, de se va întempla una saũ alta, orî chiar tóte, acésta va avé loc numai după intervalurî de timp, ce abia ni-le putem imagina. Ér acésta însemnéză cu alte cuvinte, că pământul întru adevăr este un fiũ predilect al forțelor naturei!

Genul omenesc se va prěpădi, când va avé loc una dintre causele amintite; dar pentru aceea pământul va mai esista, până când va dispăré atmosfera sa, orî până când îl va constringe gravitațiunea sórelui să se rostogoléscă în sinul, din carele s'a născut.

Atmosfera pământului pôte dispăré, căci esemplu ni-este luna, despre care scim, că nu mai are atmosferă. Întemplându-se acésta, rađe

solare n'ar mai ave nici o influință calorică asupra pământului; apele sale ar străbate în crepăturile pământului și înghețând acolo ar preface pământul în bucăți, cari toate ar vagabunda prin spațiul nemărginit ca nisce asteroizi pitici și, atrași sau de un planet, sau de altul, ar căde pe aceia, precum se întâmplă acesta și astăzi cu meteorii, ce intră în atmosfera pământului. — Un atare eveniment se poate întâmpla, dar cine este capabil să ne spună, cât este de departe acel moment fatal? Ne convingem așa dară încă printrun cas, că pământul este favoritul forțelor naturei! — Se poate întâmpla și casul cela-lalt cu rostogolirea pământului în sóre, din cauză că universul este plin cu o materie cosmică foarte fină, ce se numesce ether, care însă nu este atât de fină, ca să se pótă subtrage dela influința gravitațiunei. Pământul în revoluțiunea sa pe lângă sóre întâmpină rezistență în acel ether; este adevărat că o rezistență neînsemnată, dar și causele mici sumisându-se produc efecte mari, căci gutta cavat lapidem. Pământul se va mișca dară tot mai încet în jurul sórelui, fără ca să putem constata tot-odată și un scădemânt al gravitațiunei solare față de densusul. De aici ur-

méză, că pământul se mișcă în jurul sórelui, într'o linie spirală, sau că orbita lui se micșorează din ce în ce ; ér consecința finală de aici este apropiarea tot mai mare cătră sóre, adecă rostogolirea pământului în sóre, de óre-ce scris este, că tótă creatura trebuie să se rentórcă, de unde a pornit ! Considerând însé desimea cea abia imaginabil de rară a etherului și lărgimea cea aprópe de 36 milióne Mm. a orbitei pământului, cine este în stare să ni-esprime barem aprosimativ timpul ce are să trecă, până ce se va ivi acel moment înfiorător, dar naturalmente necesar ! — Decĩ și acest cas probează, că esistența pământului este asigurată pre milióne de anĩ, sau că pământul întru adevér este predilect al forțelor naturei !

Ca de încheere fie-mĩ permis să amintesc aici și rezultatele, ce le-a obținut matematica referitor la timpul dela facerea pământului, după-cum ne învață nemuritorul Laplace, și după-cum atestéază și savantul H. Klein în opul seũ intitulat „e p i s t ó l e c o s m o l o g i c e” pag. 304 et seq. — Pământul a trebuit să se întórcă odiniórá mai repede în jurul osiei de-cât astăđi. Calculul mediũ pentru rotațiunea primitivă a pământului este 20^h 36'. A

scădut celeritatea acelei rotațiuni până acum cu $3^h 24'$ sau chiar cu $12000''$. Considerând însă, că durata zilei crește cu $1''$ abia în $170,000$ de ani, de aceea creșterea de $3^h 24'$ sau de $12000''$ s'a întâmplat în pre de 12000 ori 170000 , sau aproape în 2000 milioane de ani, care număr exprimă aproximativ etatea pământului, înțelegând sub acesta numai timpul dela formațiunea stratului primitiv, adică dela a cristalilor. — Știind noi, că pământul a nimicit viața organică de pre lună prin aceea, că a constrins luna să se miște în jurul osiei, chiar în timpul, de carele are trebuință, ca să umble odată în jurul pământului, și vedând mai înainte, că luna prin atracțiunea sa a căusat în rotațiunea pământului întârziere de $12000''$, de aici putem calcula și timpul ce se recere, pentru-ca și pământul să se miște în jurul osiei sale, chiar în același timp, de carele are trebuință ca să umble odată în jurul sórelui. Acel timp îl aflăm, dacă din cele $31554000''$ ale anului substragem pe cele $12000''$ și apoi restul îl înmulțim cu 170000 . Resultatul este 5362 miliarde și 140 milioane de ani, un timp ultra-ideal acesta, carele ne-demustră evident, pen-

tru-ce durată enormă este asigurată existența pământului !

Ce sunt înse acești numerî în raport cu infinitul ? Nisce atomî numericî, pe carî îi înghite acel colos fără de saț ! Când scim, că lumina percurge prin spațiu într'o secundă cale de 32000 Mm., și că sórele cel mai aprópe de al nostru, stéua *Sirius*, își-trimite lumina sa până la pământ în 22 anî de aî nostri ; „când scim — dice *Flamarion* — că prin spațiul infinit se află sorî, a căror lumină ajunge la noi în 1000, 10000, 100000 anî ;“ și când cetim la renumitul *Maedler*, că există stele *fip te* așa depărtate de noi, încât lumina ce o esmit ele prin spațiu nu ajunge la pământ, fără numai după-ce mandatarul seî s'a desființat ; când astfel de considerațiuni ni-se obtrud pentru-ca să putem judeca asupra imposanței natureî : atunci fantasia nóstră obosită caută să se îndestuléscă de o cam dată cu mai sus enumeratele rezultate referitóre la pământ, ér din acele se constatăm împreună, că pământul nostru poșede macsimul favorurilor, ce i-le-a putut întinde mama natură !

Cuprinși de o admirațiune imaginară față de acela, carele este părintele natureî, și pă-

trunși de pietate profundă pentru toate câte a făcut nouă, încheem și aceste excursiuni cosmice cu cuvintele clasice ale lui Ioanichie, patriarchul Ierusalimului :

„Mare ești Dómnă și minunate sunt lucrurile tale, și nici un cuvânt nu este de ajuns pentru lauda minunilor tale !“

IV.

IOAN PETRANU

~~~~~
DIRECȚIUNEA POPULARĂ

în

literatura română.

Disertațiune ținută în sala mare a seminarului din Arad
la 14 Februarie 1892.

Directiunea populară în literatura română.

Dómnelor și Domnilor !

Literatura nescrisă a orî-cărui popor își trage începutul încă din anii copilăriei lui, manifestându-se în doine, hore, colinde, basme, povești, legende și balade naționale, conservate toate prin tradiție orală. În sens strict însă literatura unui popor se începe, de când apar în limba aceluia opere scrise. — La începutul literaturii autorii se folosesc de dialectul acelei provincii, în care scriu, fiind scopul lor principal, ca să fie înțeleși de cei mai de aproape. Dacă acum într'un dialect se scriu produse literare eminate, și cei din altă provincie doresc să le cunoscă ; — decî se vîd îndemnați a studia acel dialect cu toate nuanțele și abaterile lui. — Cei-ce scriu mai târziu, dacă voesc să fie

cetite și operele lor, încă trebuie să întrebuințeze acel dialect, în care au scris respectivii autori străluciți. Așa devine un dialect predominant și privit drept model de eleganță, numindu-se limbă literară, în carea au să scrie toți. Tendința ei de a deveni limbă națională, — vorbită și scrisă de toți fiii acelei națiuni, — va rămâne încă mult timp numai tendință, deși foarte salutară. Ast-fel d. e. în Italia au fost și sunt mai multe dialecte, dintre cari însă cel toscan, folosit de bărbați geniali ca Dante, Boccacio, Tasso ș. a. ajunge limbă literară italiană.

La noi, la Români însă procesul n'a fost același. La noi locul poetilor geniali îl ocupă traducătorii cărților bisericești. — Principiul propagat mai întâiu de calvinii: că fie-care națiune să se roge lui D-deu în limba sa, a străbătut și la Români, — și ast-fel încep ei a-și traduce cărțile rituale în limba lor națională. Literatura noastră scrisă cu date sigure se începe abia în sec. XVI. Până la finea secolului trecut se dezvoltă aproape numai literatura bisericească și cronografia. Atât scriitorii bisericești, cât în urma lor și cronicarii se folosesc de limba poporului, ceea-ce e lucru natural,

căci singură acésta le stătea la îndemână. Acésta limbă bisericéscă e simplă, clară și naturală, căci numai așa putea corespunde scopului de a fi înțelésă de tóte clasele societății. Limba acésta, numită și *d i a l e c t b i s e r i c e s c*, — pre-lângă tóte scăderile ei — este de fórte mare importanță pentru cultura națională, pentru-că prin ea s'a eliberat națiunea nóstră din catusele slovenismului, prin ea s'a susținut unitatea graiului românesc, și mai ales pentru-că ea a servit de basa unității limbei literare. —

Prin unirea cu Roma, dându-li-se Românilor greco-catolică dreptul de a-și trimite tineri la șcólele mai înalte din străinătate, — cei dintâi 2 tineri români re'ntorși dela Roma, Șincai și Petru Maior, — precum și Sam. Clain, — care a studiat în Viena, — încep pe-la finea secolului trecut a lucra la redeșteptarea connaționalilor lor prin 2 mijlóce puternice: prin limbă și istorie. Acești bărbați luminați cu doveđi istorice demonștră originea nóstră romană, ér cu gramatica latinitatea limbei nóstre. „Sunteți fii ai Romei!“ le dic ei confraților lor, și aceștia se deșteptă din somnul secular. Ei se ivesc tocmai atunci, când străinii preocupați se sbuciumău mai tare întru a con-

testa originea noastră romană și latinitatea limbii noastre. În aversiunea lor față de tot ce e străin în limbă, ei încep a scrie într'o limbă cât se poate de curată, înlocuind cuvintele străine din limba noastră cu altele nouă, latine. Așa s'a început școla puriștilor sau a latinisătorilor, care direcție a fost continuată de urmașii lor, și apoi dusă până la extrem de Aug. Treb. Laurian în „Tentamen criticum“ al său, gramatica unei limbi fcte, ideale. Ce e mai mult, puriștilor le succese a-și forma majoritate chiar și în Academie și compuseră o altă curiositate literară : Dicționarul de Laurian și Macsim, din care scot toate cuvintele străine de origine sau după formă ; — dar care tocmai din cauza acesta remase numai proiect.

De-pre la anii 1820—30 tinerimea română din principate în mare parte își face studiile mai înalte în Francia, de unde, după re'ntórcerea sa în patrie, de-odată cu ideile liberale introduce în Țerile-române un curent frances. Acești tineri români, crescuți mai ales în Francia, re'ntorcându-se acasă încântați de cultura francesă, desprețuesc tot ce e românesc : datini, literatură, popor, chiar și însași limba maternă ; vorbesc franțuzesce : așa devine în principatele române limba de con-

versație a clasei culte cea francesă. Când apoi din necesitate vorbiau românesce, sau din neștiință sau din predilecție pentru francesă, împetriau limba română cu cuvinte franceses. Cuvinte și expresiuni românesce bune li se par pré-vulgare și le înlocuesc cu franceses; — de aceea se numesc ei în batjocură *bonjouristi*.

Amândouă direcțiunile arătate au fost stricăciose. Prin eliminarea tuturor cuvintelor străine, — de cari durere! avem multe, — am sărăci și mai tare limba noastră și de alt-cum nu pré-bogată. Puritatea limbei e o pretensiune nedreptă, căci este imposibil, ca póporele, cari locuesc împreună, să nu influințeze unul asupra celuia-lalt; și această înriurire negreșit se va observa și în limbă. Nu există limbă cultă ori necultă, în carea să nu se afle mai multe sau mai puține elemente străine. Dovada cea mai eclatantă e limba germanică a Englezilor, în carea elementul străin, frances, covârșesce pre cel germanic. — Așa-dară cuvintele străine împământenite și respândite în tóte părțile, ca d. isvor, cinste, ném, viclén, plug, vreme, a iubi, a agonisi, sírguință drum, drag, măcar, bum-bac, fală, ș. a. nu avem motive, ba e chiar periculos a le lăpêda.

Atât prin latinizare, cât și prin franțuzire am ajunge acolo, ca să ne formăm o limbă neînțeleasă de popor ; și acesta ar fi adevărată calamitate. —

Alătura cu aceste 2 extremități se ivesce o direcție mai sănătoasă. — Încă pre-la începutul acestui secol poezii transilvăneni Vas. Aron și Joan Barac scriu într'o limbă ușoară și tocmai din cauza acesta operele lor au străbătut până și în coliba țerănescă. Pre urma lor pășesce Cărlóvă, apoi Const. Negruzzi, care re'nvie limba cronicarilor și figurile mărețe ale istoriei noastre.

De-pre la anii 1840 încócă ideile liberale se răspândesc și între Români tot mai tare ; bărbați talentați ca Cogălnicenu, Bălcescu, Bolintinenu și Alecsandri, ér la noi Andr. Mureșanu pentru a deștepta simțul de naționalitate, scriu în spirit național. Bălcescu re'mpróspătă epoca eroică a lui Mihaiú Vitézul, ér Bolintinenu în baladele sale zugrăvesce figuri istorice, ca Mihaiú, Mircea, Stefan. Bălcescu și Bolintinenu pre-lângă spiritul național se disting în scrierile lor și prin o limbă alesă și frumósă. Baladele lui Bolintinenu și mai ales „Florile Bosforului“ ocupă și adă un loc de frunte în literatura poetică română.

Dar acel bărbat genial, căruia cultura adevărat națională îi datoresce mai mult, este *Vasilie Alecsandri*. El este acela, care mai întâiu își întorce privirea asupra poporului, studiindu-și limba și mai ales bogata poezie, în carea se reflectă toate credințele, experiențele, simțămintele și aspirațiunile, cu un cuvânt întregă ființa poporului român; — în fine numai poezia populară ne poate arăta, cât de mlădiósă și bogată e limba română. Limba poeziei populare e dulce, ușoră și naturală. — Poetul nostru *Alecsandri* după re'ntórcerea sa din Franca, unde studiase, întreprinde o călătorie prin Moldova, Muntenia și Transilvania și culege poezii populare. În urma evenimentelor dela 1848 este esilat, — și în călătoria sa spre Franca trecând prin Bucovina și Transilvania își înmulțesce colecțiunea de poezii populare, cari apoi la 1852 le tipăresce în Paris sub titlul: „Balade și cântece populare române.“ În anul următor apare volumul de poezii lirice și epice: „Doine și Lăcrimióre“, în cari se vede influența poeziei populare. „Pastelurile,“ sunt poeziile sale cele mai încântătoare și armoniósse, în cari ne zugrăvesce tablourile cele mai minunate ale naturei, — mai ales din

țeră; de aceea au și fost primite cu însuflețire. Ele sunt adevărată decore a poeziei române. — Generațiunea tineră se grupază în jurul lui; ast-fel se constituie la 1865 în Iași societatea literară „Junimea,” carea îl iea de model. Spre propagarea principiilor sale „Junimea” își întemeiază organul „Convorbiri literare,” cea mai bună fõe beletristică la noi. — V. Alecsandri inspirându se din poezia populară, scrie într'o limbă simplă, ușoră, dulce și atrăgătoare; lipsită și de frantuzisme și de latinisme; contra gramaticiei însă comite dese erori. Pre-lângă simplitate îl caracterisază mai virtos sinceritatea simțemintelor. El a devenit la noi poetul cel mai cetit, mai popular și mai plăcut. Nu e mirare dar, că membrii „Junimeii” pre el l'au ales de model, și că a aflat mulți imitatori. O caracteristică a naturelului seũ, veselia, transpiră și din poeziile sale; ele produc în cetitor o emoțiune veselă, însuflețitoare, — de aceea dice antipodul seũ Eminescu în Epigoniï :

Ș'acel Rege al poeziei, vecinic tiner și ferice,
Ce din frunđe îți doinesce, ce cu fluierul îți dice,
Ce cu basmul povestesc, veselul Alecsandri,
Ce'nșirând margaritare pe a stelei blândă rađa,
Acum secolii străbate, o minune luminosă,
Acum rîde printre lacrimi, când o cântă pre Dridri.

El este nu numai poet de valóre, ci e și fôrte productiv ; încă la 1875 operele sale apărură în 7. volume (1 prosă, 2 poesii și 4 teatru) ; la cari mai târziu se adaug : Legendele, poesii istorice și tradiționale ; poema Despot-vodă ; Ostașii nostri ; apoi dramele : Fântâna Blanduziei și Ovidiū.

Dar nu numai ca poet este el însemnat ; un jumătate de secol a fost el unul dintre factorii cei mai importanți în toate afacerile culturale, politice și naționale ale Românilor de dincolo ; — în acest restimp cântă el toate bucuriile, durerile și aspirațiunile Românilor. — La 1844 guvernul țerii însărcină cu direcțiunea teatrului național din Iași pre Alecsandri, Cogălnicenu și Negruzzi. Românii aveaū teatru, dar nu aveaū repertoriū. Alecsandri se apucă și scrise piese teatrale mai ușore : comediore, vodevile, farse, cari aū putut fi reprezentate mai ușor de actorii începători, și cari tot-odată corespundeaū și gustului puțin desvoltat al societății de atunci. În toate productele sale dramatice Alecsandri are în vedere misiunea națională a teatrului. Cultura națională se promovază mai ales prin școlă, literatură, diaristică, arte și teatru. Școlă și familia pun basa

crescerei naționale, literatura și diaristica o dezvoltă mai departe, ér artele și teatrul o completează. V. Alecsandri, ca autor dramatic urmărește 2 scopuri : de o parte a moralisa societatea, persiflând tóte prejudețele, datinile rele și scăderile societății, întrate tóte din afară, — ér de altă parte a ridicularisa limba cea stricată, vorbită de clasa pretinsă cultă — și în același timp a nobilita și gustul publicului.

I o r g u d e l a S a d a g u r a este tipul acelor tineri re'ntorși din străinătate, cari desprețuesc limba și datinile naționale, poporul și însași țera. În „Iași în Carnaval“ persiflează pre cei-ce nu dau nimic pre onóre și pre opinia publică. În N u n t a ț e r ă n é s c ă ne atrage atențiunea asupra unei datini interesante a poporului, asupra pitorescului costum național și asupra veselului danț național. C e t a t e a N é m ț u l u i ne reamintesce gloria străbună; în C i n e l - C i n e l pledază pentru unirea principatelor. În B o e r i i și C i o c o i i face asemănare între boerii adevărați, cu suflet nobil și între corupții de Ciocoi. Chirița, e tipul acelor dame crescute în străinătate, cari își bat joc de tot ce e românesc. În L i p i t o r i l e s a t e l o r espune altă bólă socială : Jidovii cămătarî.

La 1856 el cântă : „Haï să dăm mână cu mână“ și țera cântă după el ; la 1877—8 el cântă gloria română probată pre câmpiile Bulgariei, și tot pe acest timp dobândește și premiul societății limbilor neolatine prin cunoscuta sa odă : Cântecul ginteï latine.

Precum ați binevoit a vedé, Alecsandri e poetul, care un jumătate de véc a încântat poporul român cu dulcele seü vers, și care în vieța sa a luptat necontenit pentru a se desvolta societatea română în spirit național. Nime n'a grăit atât de dulce, din inimă și la inima Românului, ca el. Numele seü va remâne neșters din istoria civilizațiunei Românilor, ér Istoria limbei și literaturéi române va trebui să consacre paginile cele mai splendide memoriei lui Alecsandri.

Al doilea reprezentant al „Junimeï“ este : Tit Maiorescu. Studiind în centrele culturale ale Europeï : Viena, Berlin și Paris, se re'ntórce acasă cu propusul de a face reforme radicale. Întrégă manifestarea cultureï române de-pre la 1860 nu-ï convine ; i-se pare greșită și periculósă direcțiunea de până aci ; de aceea o combate aspru în Criticele apărute succesive în Convorbiri Literare, ér mai apoi și în

volum separat. „Românii aũ de tóte și totuși nu aũ nimic“ ȃice el. În Criticele sale Maiorescu desvóltă principiile „Junimeĩ“, arătând o direcțiune nóuă și mai bună în literatură și sciință ; — de aceea se și numesce societatea „Junimea“ : Direcție nóuă. — Privind starea literaturẽi române de-pre acel timp, tot omul nepreocupat va recunósce, că Criticele lui Maiorescu aũ fost bine venite. — Pre-la începutul secolului present în lipsa unei literaturĩ naționale Eliade Radulescu îndemna pre câți chemați și nechemati ȃicend : „Scrieți băieți, numai scrieți !“ În chipul acesta pre-la anii 1860 am ajuns a avé o literatură óreși-care. În deceniile 6 — 7. ale secolului acestuia productele literare apar ca ciupercile după plóe : băiețandri abia eșiți din gimnasiũ, ba chiar de-pre băncile șcólei încep a scrie ; — și ast-fel de tineri fără cultura recerută și fără esperiența vieței sunt considerați drept poeți, noveliști, ȃiaristi, cari apoi se glorifică unii pre alții. A fost decĩ timpul a se nasce și critica, pentru-că nimic nu e mai periculos pentru cultura unui popor, decát o literatură coruptă, fără meduvă, căci printr'ênsa se inficiéză bunul simț și se slăesce gustul de cetire al societății.

Directia nouă cu privire la formă condamnă și pre latinisători și pre frantuziți și germanisători, — ér în ortografie și etimologismul lui Cipar, și fonetismul lui Pumnul.

Tit Maiorescu, respective Directia nouă pretinde, să scriem într'o limbă mai potrivită cu vorbirea poporului; drept-aceea ne atrage atențiunea asupra limbei poporului și mai ales asupra bogatei noastre poesii populare, carea începe a fi adunată și studiată mai vîrtos de membrii acestei Direcții. — Acest principiu este de mare însemnătate. — Dacă voim să avem o cultură națională, carea să fie accesibilă tuturor păturilor sociale, atunci trebuie să edificăm pe basă populară. Limba poporului, — de carea s'aũ folosit și scriitorii bisericesci și cronicarii vécurilor trecute, — limba aceluï popor, care în decursul timpurilor vitrege ne-a conservat datinile, portul, și tradițiunile naționale, limba, și ce e mai important: unitatea limbei naționale, — are să servescă de basă la formarea limbei literare române. Dacă am lucra în direcțiune opusă, am observa, că ne depărtăm și separăm de popor, — din ce ar resulta acel pericol, că s'ar forma 2 limbi: una a învętaților și alta a poporului de rënd; —

și prin această s'ar închide calea culturei de a pute străbate în popor. — Limba poporului însă o vom înavuți cu cuvinte noue spre a exprima noțiuni necunoscute poporului; căci această o pretinde progresul cultural. Aceste cuvinte (numite neologisme) le vom împrumuta din latina și din limbile neolatine. Dar scriind noi în direcțiune populară, să ne ferim de a căde în altă extremitate, întrebuintând barbarisme, provincialisme, adică cuvinte străine neîncetățenite, cunoscute numai în cutare provincie d. e. hléb, horopsit, a se zămori, mǎldac, a se iezeri, a se cocoli, a se lehemetui, cogemete ș. a. (vedî „Contimporanul“ dela Iași anul V.)

În ortografie Maiorescu, respective Junimea apucà calea de mijloc, adoptând o sistemă ortografică mai corespundătoare, mai logică și mai ușoră; carea deși în fond e fonetică, dar până la un punct óre-care consideră și etimologia. Ortografia Direcției noue, a cărei scădere esențială e, că nu face deosebire între sunetele *ă* și *î*, — adî cu unele modificări e primită chiar și de Academia română.

Cu privire la fond Direcția nouă cere în scrierile literare și științifice un cuprins bogat de idei și gust estetic. „Direcția nouă în de-

osebire de cea veche și cădută se caracterisează prin simțământ natural, prin adevăr, prin înțelegerea și primirea ideilor, ce omenirea întrégă le datoresce civilisațiunei apusene,“ — ȃice însuși Maiorescu.

Criticele lui Maiorescu au produs o luptă înverșunată, din care însă el și Direcția nouă au eșit învingători. Principiile propagate de el au sunt admise de toți scriitorii mai de valoare. Influența binefăcătoare a Criticelor sale asupra desvoltării literaturii mai noue e necontestabilă. —

Aderent al acestei direcțiuni e și Mihai ȃ Eminescu, poetul-filosof. Poesiile sale au ajuns deja a V-a ediție, ceea-ce e de mirat la noi. Idei profunde, cugetări seriose și originale, sentimente naturale și sincere, versuri armonioase și variate, limbă frumoasă și corectă sunt caracteristica lui Eminescu. — „Pre poet îl face mai ales simțirea adâncă și talentul deosebit de a exprima acea simțire, de a o sugera cetitorului; — aceste 2 însușiri le are în mare grad Eminescu“ — ȃice criticul I. Gherea. O altă însușire a lui e, că prin câteva versuri scie să ne zugrăvescă un tablou mare, minunat. Servescă-ne de exemplu următorul so-

net al seǔ ; — în care ne înfățișeză Veneția
decădută :

S'a stins vieța falnicei Veneții,
N'audī cântări, nu vedī luminī de balurī ;
Pe scări de marmură, prin vechī portalurī
Pătrunde luna, înălbind păreții.

Okeanos se plânge pe canalurī,
El numa'n vecī e'n flórea tinereței,
Miresei dulcī i-ar da suflarea vieței,
Izbesce'n zidurī vechī, sunând din valurī.

Ca'n ținterim tăcere e'n cetate,
Preot remas din a vechimei dile
San-Marc sinistru medul nopții bate.

Cu glas adênc, cu graiul de Sibile,
Rostesce lin în clipe cadențate :
„Nu' nvie morții, — e'n zadar copile !“

Cu deosebire îi place natura, carea o cântă
în multe din poesiile sale. Mai frumoșe sunt
însă poesiile sale lirice, amoróse. El e pesi-
mist ; în vieța actuală vede numai răul, doresce
trecutul, în viitor n'are speranță. Causa pesi-
mismului ne-o spune însuși, că e desilusionarea
sa și corupțiunea socială. Datorința poetului
însă ar fi nu aceea, să despereze pentru ase-
menea stări, ci tocmai ca să lupte contra lor
spre a realiza o vieță mai frumoșă, mai mo-

rală și mai fericită. — Amorului consacră el o minunată poemă : Lucéferul.

Eminescu a devenit la noi un poet atât de adorat și de iubit, încât a produs adevărată școlă ; poeții mai noi îl imităză, însă au ramas departe în urma lui, căci forma se poate imita, dar nu și ideile : talentul este un dar al naturei. —

Timpul nu-mi permite să mă ocup și cu ceia-lalți membri ai Junimeii ; de aceea mă mărginesc a-i aminti numai pre scurt. Între poeții mai de valoare ai Direcției noue numărăm : pre Dim. Petrino, Bodnărescu, Olănescu, Miron Pompiliu, Matilda Cugler, Șerbanescu, Beldiceanu, Nenitescu, dintre cari la unii se vede influența lui Alecsandri, dar la cei mai mulți a lui Eminescu. Deși nu se disting prin idei profunde, originale, dar toți scriu într'o limbă bine îngrijită.

Dintre prosaiști merită amintire : criticii Panu, Carp, filologii Burla, Lambrior, Vârgolici, filosoful Conta, istoricul Xenopol, autorii dramatici Bodnărescu, Luca Caragiali (a scris 4 comedii destul de bune, luate din viața poporului rom.) noveliștii Slavici, Odobescu, Créngă, și în fine Iacob Negruzzi, redactorul Convorbi-

rilor, carele în lucrarea sa principală : „Copii de-pre natură“ își bate joc de multe datini rele și păcate ale societății române.

Tot în această direcțiune scriu : ați cel mai bun novelist al nostru, Barb Stefanescu, (Dela Vrancea), apoi poetul ați cel mai talentat și mai popular, Al. Vlahuță. — În fine Academia română încă a adoptat principiile Direcției nouă, când a însărcinat pre filologul Hașdeu cu publicarea *Marelu* *Etimologic*, în care limbei poporului i-se dă importanța cuvenită.

Precum ați binevoit a vedé chiar și din această schițare, Direcția nouă sau populară a avut influență foarte salutară asupra desvoltării și înfloririi literaturii noastre mai nouă. Ea ne-a arătat calea, ce conduce la o cultură adevărat națională ; membrii ei sunt tot atâția muncitori zelosi pe vastul câmp al literaturii, ați toți literații mai de valóre scriu in direcțiunea acésta. Ați scriem așa, cum ne-au învățat Alecsandri, Eminescu, Obodescu, Créngă, Slavici ș. a. Direcția populară a triumfat ; limba ei a devenit *limbă literară română*. —

Și acum fie-mi permis a atinge pre scurt și starea noastră culturală. — De pre-la a. 1870, dar mai virtos dela proclamarea independenței

României, cultura fraților nostri de dincolo a luat un avânt îmbucurător, progresând pre toate terenurile într'un mod admirabil.

Noi Români ungureni, la cari în secolii trecuți s'aũ scris și tipărit cele dintâi cărți românesce, la cari mai întâi s'a început re-deșteptarea, — si cari am dat României pre G. Lazar, ca să o trezescă din letargie, er mai apoi pre Aron Florian, Ioan Maiorescu, Aug. Tr. Laurian, Papiu Ilarian, Bărnauț, Slavici ș. a., cari toți aũ implinit acolo o misiune apostolică, — ađi nici pre departe nu ne putem pune în asemănare cu frații nostri de dincolo de Carpați.

Între împrejurările actuale literatura la noi nu pôte prospera. Activitatea noastră culturală este restrînsă pe terenul bisericesc și școlar; productele literare sunt mai ales manuale de școlă. Diaristică încă avem, însă durere! nu e în de ajuns sprijinită. Cu privire la formă cu bucurie putem înregistra, că ađi diarele noastre în genere scriu cu mult mai bine și mai românesce, decât pre timpul aparițiunei Criticelor lui Maiorescu. Incât privesce fondul, și ađi putem dice cu Maiorescu: „Foile politice, cu pre-puține escepțiuni sunt pline de per-

sonalități“ — ceea-ce disgustă publicul de a le ceti ; — câte-odată mai vedem propagându-se prin ele neadevărul. Așa cetim într'o fôe de a noastră (an 1890), că limba română e mai curată de elemente străine, decât francesă, italiana, căci are 80⁰/₀ din l. latină, — ér mai la vale, că bulgarul Teoctist după conciliul dela Florența (1437) a scos limba română din biserică Românilor de dincócî de Dunăre ? ! Ast-fel de aserțiuni mucedite duc în rătăcire publicul laic, neorientat. — O fôe beletristică bună, carea să desvólte gustul de cetire mai ales la secul frumos, ne lipsește încă.

Deși la noi e fôrte restrîns cercul de dezvoltare al limbei noastre, dar mai are ea un teren natural, nedisputabil : în familie și societate. Până când mamele române vor fi conscie de misiunea lor sublimă, până când în fie-care familie și societate românească limba de conversațiune va fi cea română, n'avem să ne temem de vre-un pericol.

Aflându-se dar România între împrejurări mai favorabile, ađi centrul nostru cultural sunt Bucuresciî ; de aceea noi trebuie să ținem cont de tot ce se petrece la frații de dincolo de Carpați mai ales pre terenul cultural și literar.

Dacă suntem separați prin mai multe graniți,
să fim una cel puțin în privința culturală ; pentru-
că unitatea națională se poate sus-
ține numai prin cultură unitară,
omogenă.

V.

ROMUL NESTOR

FEMEEA

ca

factor în civilizațiunea popórelor.

Disertațiune ținută în sala mare a seminarului din Arad
la 21 Februarie 1892.

Femeea ca factor în civilizațiunea popórelor.

Dómnelor și Domnilor!

Cuvintele „civilisat“ și „civilizațiune“ au devenit astăzi o „marfă“ cam ieftin purtată în gurile ómenilor, și nu-si precie da fie-care sémă despre adevératul înțeles, despre marea importanță, ce acestea ascund într'ensele.

De câte-orí vorbim despre civilizațiune, totdeuna avem să ne gândim la începutul eí, la f a s e l e, prin care a trecut, la isprăvile severșite de densa și la înălțimea eí din timpul, în care trăim, dar mai vîrtos la factorií, cari în diferite timpuri și la felurite popóre au contribuit la gradata eí desvoltare și mărire în mijlocul ómenirii.

O scim astădi cu toții, cât de neînsemnată, cât de primitivă a fost la început societatea omenescă; astădi ne cuprinde mirarea, când o vedem ajunsă la trépta, unde se află. Ea numai cu timpul, în decursul vécurilor a putut să devină mare, și să ni se presente în forma, în splendórea sa de astădi.

Pentru-ca societatea omenescă să devină aceea, ce este astădi, au contribuit tot-deuna o mulțime de factori; s'a cerut desvoltarea individuală a omului însuși, desvoltarea vieții lui interióre, a facultăților, sentimentelor și ideilor lui; ér acestea, desvoltate odată, au produs desvoltarea societății; societatea desvoltată ea însași a început să desvólte, să ridice și să promoveze binele, cultura și fericirea omenirii. Și aceste mari fase ale vieții omenesci, aduse la culmea desvoltării lor, fac tot-deuna civilizatiunea popórelor.

Despre un asemenea factor, care, veți recunósce și DVóstră împreună cu mine, este unul dintre cei mai gingași, dar și mai de valóre tot-odată, imi este dat să vorbesc și eu de astădată, cel puțin în parte.

De-când a început să licurască în lume cea dintâi rădă de civilizațiune, femeia tot-

deuna a fost și a trebuit să fie chemată, ca să contribue la răspândirea aceleia în societatea nemului omenesc.

Dispozițiunile greșite și amare ale timpurilor trecute, ale timpurilor păgâne, cari au denegat femeii preste tot importantul rol, ce deuna trebuia să-l aibă tot-deuna în familie și în societatea omenescă, sunt vina neiertată și cauza cauzelor, dacă răspândirea acelei rațe a fost de atunci atât de puțin abundantă, atât de restrînsă și de înnăbușită. — Întipuiți-Vă o grădină sădită și întocmită de mâna cea mai măestră, cu pomi cei mai nobili, cu florile cele mai alese din lume! Luați sucul, sôrele și aerul acestor plânti, ca să vedeți: ce se va alege de rodul pomilor, de farmecul și parful floricelelor? ce va deveni în sfârșit grădina însași? O asemenea grădină de pomi și floricele a fost în acele timpuri și societatea omenescă cu femeile sale!

Și, cu toate acestea, dacă vom consulta istoria lumii, istoria culturală a nemului omenesc încă din vremurile cele mai depărtate, vom afla, că femeia chiar așa înnăbușită, și cu mânilor legate, totuși și-a manifestat tot-deuna mai mult, sau mai puțin aptitudinile și valoarea

sa, în butul tuturor despoierilor de drepturile sale meritate.

Ca să-mi pot, cel puțin în parte, motiva această aserțiune, mă voi opri puțin la istoria acestor vechi popoare pagâne, pentru-că să vedem femea acestor timpuri triste, ca soție, ca mamă, ca educătoare, ca membru indispensabil în viața familiară și socială.

Orî și câți și orî și cari ar fi factorii, cari contribuiesc la civilizarea omenirii, autorul acesteia tot-deuna a fost numai omul însuși. Dintre toate fapțurile universului însă, nici una nu este la începutul seü atât de debilă, ca tocmai omul însuși.

Ce s'ar alege de această făptură maréță, decât îndată la începutul seü omul ar fi lăsat în voia întâmplării, decât ar lipsi din jurul acestuia mâna îngrijitoare și puternică a mamei, inima iubitore a femeii?! De sigur omul, acest omnipotent și vecinic stăpân al tuturor ființelor pămêntesci, în chipul acesta s'ar nimici de grabă și ar dispărea pentru tot-deuna din șirul celor-lalte vietăți ale globului nostru.

Fără amestecul soției, familia n'ar mai fi familiă deplină; fără povețele, fără istețimea mamei, crescerea și educațiunea copiilor n'ar

mai fi posibilă ; fără intervenirea femeii, societatea omenescă ar fi tot-deuna ştirbită, ér omenimea tot-deuna lipsită de adevărata valóre şi fericire, de adevărta perfecţiune. Ce ar însemna prin urmare, fără de acest factor sburdalnica civilisaţiune ? Spre a da familiei, societăţii şi omenimei un membru folositor şi indispensabil, se cere mai ântâi de tóte un temeiú solid şi trainic pentru o bună şi sănătósă educaţiune trupéscă şi sufletéscă a omului. Cine va îndeplini acest rol important, dacă soţia, dacă mama, dacă femeia va lipsi dela postul seú ?

De când e lumea, femeia a fost născută, pentru-ca să iubéscă ; ér iubirea ei n'a fost nicí-odată numai un fel de mijloc, prin care ea să-şi asigure un loc mai convenabil în sinul societăţii, ci iubirea ei de mamă, de soţie a fost un isvor vecinic de bucurie şi de bunătate, un nesecat isvor de fericire pentru familie, pentru societate, pentru omenime. — Femeea, ca soţie şi ca mamă, n a încetat nicí-odată şi nicí pe un moment, de a simpatisa cu bărbatul virtuos. Ea tot-deuna a sciut să admire şi să iubéscă în bărbat frumseţa şi bunătatea, eroismul şi virtutea. — Câtă vreme însé scii să preţuescí în cineva virtuţile acestea, îţi dai necontenit silinţa — în urma

chemării tale — cât însuși să le plântezi, să le nutrești și să le dezvolti acestea în pepturile semenilor tăi. — Femeea, ca soție și ca mamă, tot-deuna și-a înțeles pe deplin importanța sa în această misiune. — Ea a știut tot-deuna, că pentru un bărbat dânsa este tipul cel mai adorat. Adorată însă, i-a plăcut să fie mai virtuos și numai de acei bărbați, în cari aș fost întrupate toate virtuțile omenesci. Și, pentru-ca să-i aibă pe bărbați ast-fel, după cum ea îi înțelegea, dânsa și ca soție și ca mamă încă de mici își creștea și educa băieții seși ast-fel, ca să-i știe, după cum și-îi doria: robuști, frumoși, buni, curagioși și plini de virtuți.

Acastă mare misiune femeea nu numai că și-a înțeles'o pe deplin, dar ea și-a și împlinit'o, după putințele sale, tot-deuna cu sfințenie și în modul cel mai conscientios.

Paginile istoriei încă din trecutul cel mai depărtat sunt împodobite cu mulțime de figuri de bărbați mari, nemuritori și cu merite vecinice pentru societatea și pentru nêmul omenesc. Cine i-a pregătit pe aceștia, ca să-i dea ast-fel societății, pentru-ca posteritatea să-i admire, să-i guste și să se îndulcăscă de fructele

preparate de dênşii? De sigur mama și numai mama!

Legile și instituțiunile vechilor popóre ale Asiei și Africeii, orî și cât ar fi fost ele de salutare, — fără întrevenirea mamei, fără indispensabilul amestec al femeii, — nici-odată nu ar fi putut să înalțe societatea la nivoul, la care ea a fost ajuns. Legile și instituțiunile lui Lycurg și Solon, orî și cât au fost ele de ingenioase, lipsind înțelepciunea mamei, interesul și stăruința femeii Spartane și Ateniene, vechia Eladă nici-odată nu s'ar fi putut mândri cu renumele seú universal.

Legile și instituțiunile legislatorilor romani n'ar fi fost póte nici-odată martori ai cuceriirii unei lumi întregi și ai stăpânirii preste feluritele popóre din timpul lor, dacă matrónele romane nu și-ar fi înțeles chemarea și nu și-ar fi împlinit datoria lor față de familie, față de societate și față de némul roman neîntrecut.

Dacă marea Elada strălucesce vecinic prin bărbați ca comandantii și ca ómenii seii de stat, atuncî o mare parte din laurii acestora trebuie să decoreze și frunțile femeilor Spartane și Ateniene. Dacă regii, consuli, comandantii și împărații Romei s'au avântat până la mărirea ne-

ajunsă încă de alți muritori, și dacă ei au dăruit posterității atâtea lucruri mărețe, atâtea exemple și fapte mari, înțelepte și instructive, atunci părtașe trebuie să fie totdeauna în meritele și în gloria acelora toate matronele romane.

Partea leului însă din toate acestea i-s'a cuvenit femeii, fie ca soție și mamă, fie ca educătoare; totdeauna numai până atunci, până când ea s'a știut susține cu totă sfințenia la nivelul misiunii sale; îndată-ce ea a scăpat de-acî, răspunderea pentru nerespectarea acestui punct cardinal s'a descărcat de pe umerii ei, ca o povară grea și insuportabilă, asupra nemiului întreg; îndată ce femeia s'a rătăcit dela înălțimea postului său, urmările rele și desastrele au început să se arate cu înfiorare, au început să ștribescă în mod simțitor viața familiară și morală, au grăbit să destrame țesutura societății și să sgudue stâlpii, puterea statului întreg. Acestei neîndurate ispitiri însă, așa se vede, espuse sunt toate popoarele lumii acesteia.

Am vorbit până aci, Doamnelor și Domnilor, numai într'un mod foarte general despre femei ca soție, ca mamă, ca educătoare, despre importantul ei rol ce'l jăcă, așa dicend neobservată în cercul restrins al familieii.

Dați-mi înșe acum voe, ca să Vă reîmprospetez în memorie și câte-va exemple dintre acele femei ale timpurilor trecute, cari prin împlinirea cu înțelepciune și cu sfințenie a chemării lor, prin dibăcia și aptitudinile lor s'aũ estins mai departe de terrenul cercului lor familiar, s'aũ ridicat mai presus de semenele lor, ast-fel, că istoria însași le-a însemnat drept modele pe paginile sale, pentru a le presenta posterității atât ca m a m e b u n e, cât și ca f e m e i c u î n s e m n a t e r o l u r i î n s o c i e t a t e : c a p o l i t i c e, c a r e s b o i n i c e și c a l i t e r a t e.

C o r n e l i a, mama Grachilor, trece și astăzi drept model de adevărată mama, de adevărată educătoare.

Ea răspinge cu tótă hotărîrea orî-ce propunere a regelui Ptolomeu, de a se căsători cu densusul, numai și numai ca să pótă trăi exclusiv pentru crescerea și educarea fiilor seî, cari n'aũ devenit numai ornamentele eî propriî, ci chiar o decóre vecinic strălucitoare pentru întreg nêmul roman.

V e t u r i a, mama superbului și eroicului Coriolan, este eternisată de Plutarch ca și de Shakespeare pentru tóte timpurile, ca o mamă, care singură a sciut să facă din fiul seũ un

eroi de primul rang pentru războaiele Romei ; dar care erau numai singură a putut să înmormănteze inima împetrită a vitezului său fiu, când acesta se reîntorce din exil ca dușman declarat și neîmpăcat al patriei sale.

Numai Aurelia singură a putut să dăruască societății și nemului Roman pe un bărbat de valoare lui Iuliu Caesar ; numai Atia a putut să dea imperiului roman un împărat de greutatea lui August ; numai o modestă femeie a Spaniei antice a putut să dăruască împărăției romane pe neînvinsul împărat Traian ; numai Porcia fiica lui Cato a putut să facă din bărbatul său Brutus o figură impunătoare în mijlocul societății romane ; numai nemuritoarea Elena a putut să dea în fiul său, marele Constantin, pe împăratul neîntrecut în merite pe sema omenirii.

Aspasia lui Pericle, prin mărimea spiritului său și prin înțelepciunea sa a devenit femeie admirată de un însuși Socrate și de cei mai valoroși contemporani ai săi, de cari nu arare-ori a fost consultată în afacerile cele mai delicate și importante ale Greciei. Dânsa, ducând tot-deuna o viață morală nepătată și bogată în fapte bune și mărețe, nu e mirare, dacă

chiar de marele scriitor Xenophon este socotită ca modelul femeilor ateniene. Celebrele S a p h o și C a r i n a prin cântecele fermecătoare ale li-rei lor sunt puse în rëndul celor mai mari poeți ai Greciei antice, devenind figurile de femei vecinic neșterse în istoria culturală a Eli-nilor.

Z e n o b i a și S e m i r a m i s, D i d o și C l e o p a t r a aũ putut să porțe chiar corone regesci și prin dibăcia lor politică să conducă ani de arëndul frênele guvernării statelor lor, atât în timp de pace, cât și în timp de res-bóie. Ér dacă voim să căutăm și eroismul în peptul femeii, acesta încă-l aflăm într'ênsa a-própe la tóte popórele și 'n tóte timpurile. Un exemplu să amintesc: al eroiceii A r t e m i s a din óstea persică, despre care însuși celebrul Xerxe, după perderea luptei sale cu Grecii, exclamă cu mâhnire: „Un singur bărbat de arme am avut în óstea mea, și și acesta a fost o f e m e e.“

Tóte acestea și încă multe alte figuri mărețe de femei — o repetăm încă odată — și-aũ jucat rolul cu succes și cu glorie numai până atunci, până când aũ remas fidele și statornice în îm-plinirea misiunei lor celei sfinte. Scăpătate de

aci numai cu un pas, — lucrurile se schimbă și-și ieș cu totul altă față. Dacă n'ar trebui însă să se întemple și ast-fel, ce înțeles ar mai ave pentru noi macsima despre schimbarea și nestatornicia lucrurilor pământesci ?

Nu am de astă-dată câtuși de puțin, Dómnelor și Domnilor, — scopul de a arăta necarī laturī rele ale rolului femeii. Am făcut numai, cu permisiunea D-Vóstre, o scurtă escursiune prin lumea așa numită păgână, pentru-ca să re'ntórcem repede în cea creștină, unde ne scim órecum mai acasă, și, prin urmare, mai familiarī.

Pentru-ca femeea, gingașul și importantul nostru factor în civilisațiunea popórelor, să devină stăpână pe rolul seú, pe drepturile sale, în familie și în societatea omenescă ; pentru-ca să-și aibă și dēnsa designat și sigur terenul, unde îi este dat să muncescă și să-și valideze aptitudinile și înalta sa misiune : a trebuit să vină creștinismul cu învățăturile, cu ideile și cu principiile sale cele sublime, carī singure pot și sciú numai să dee fie-căruia aceea, ce i-se cuvine, și carī singure sciú și pot să mēsure și să împartă rolurile pentru fiesce-care după drept și dreptate.

Astăzi, când viața conjugală nu mai este aceea, ce era în timpurile cele vechi; când femeea este scosă de mult din pozițiunea sa grea și nefericită, în care gemea în timpurile păgâne; când ea este egală bărbatului său, și are rolul ce i-se cuvine în societatea omenescă, ea a devenit adevărată soție, amica cea mai credincioasă a bărbatului, inima casei și a familiei. Astăzi familia creștină, în care femeea în rînd cu bărbatul este factorul principal, — cultivă și păstrează necontenit și cu cea mai mare scumpătate focul cel sfînt al castității, al bunătății, al îndurării și al carității.

Pentru-ca femeea să producă efecte salutare și binecuvîntate în civilizațiunea popórelor, dînsa încă are lipsă neaparată mai întîi de tóte de o bună creștere și educațiune, de o îngrijire și povățuire netăgăduită, de o educațiune națională. Golul acesta care multă vreme a fost ardetor simțit în ceea-ce privesce educațiunea femeii însași și înzestrarea ei cu armele necesare, — astăzi se umple din ce în ce tot mai mult prin punerea la dispozițiunea femeii a institutelor corespundătoare, cari se sporesc mereu prin tóte statele civilisate și cari îi dau în mînă nobila și puternica armă pentru

cucerirea adeveratei culturii în prezent ca-și în viitor. — Vestitul orator și scriitor englez Seridan, pătuns de marea însemnătate a creșterii naționale bune și îngrijite pentru scopul femeesc se exprimă cam ast-fel: „Femeile ne cărmuesc pe toți de-opotrivă; să căutăm dară a le face deseversite, pentru-că cu cât ele vor fi mai luminate, cu atâta vom fi și noi mai luminați. Dela cultivarea spiritului femeilor atârnă înțelepciunea bărbaților. Natura cu mâna femeii scrie tot-deuna în înima bărbatului.“ Și această idee mare a sa el și-a recomandat-o în modul cel mai întetitor în atențiunea pré-gratiósă a reginei engleze.

Pretensiunile noastre însă, dice De L. Aimé Martin, — nu se urcă așa de sus, noi nu chemăm nici regii nici reginele, nici chiar universitățile în ajutorul buneii educațiunii naționale, ci numai influința mamei, o influință, care tot-deuna lucrază în modul cel mai spornic asupra inimei, o influință care prin inimă povățuesce spiritul și care pentru a mântui și a renoua lumea, are tot-deuna trebuință de a fi numai bine povățuită în calea menirii sale. Acestă influință se află pretutindenea, pretutindenea ea hotăresce și nutresce simțemintele, pă-

rerile și gusturile noastre ; pretutindenea ea ne croesce sórtea noastră.“

„Viitorul unui copil, dicea marele Napoleon, este tot-deuna fapta mamei“ și adeseori acest bărbat mare dicea, ca el numai mamei sale îi datoresce înaltarea sa atât de sus.

Volume întregi n'ar ajunge, pentru a aduna la un loc mulțimea de exemple mari ale influinței mamei, ce se esercită asupra dezvoltării omenesci. „Aruncați o privire în acea temniță, dice De L. Aimé Martin, în mijlocul acelei mulțimi osândite la mórte și veți vedé un june cu fruntea lată și strălucitoare, care-și scrie cugetările sale cele din urmă. Acesta este Varnav, unul din cei mai însemnați oratori, rivalul lui Mirabeau. În acest minut cumplit el gândesce la maica sa ! îi mulțămesce de curagiul ce-l însufleșesce și cu care va merge până la eșafod.“ În timpuri de rescóle, curagiul este darul, cel mai frumos, ce o mumă póte face fiului seú. De aceea el și scrie atuncî surorii sale : „Maica mea trebue să-ți créscă copiii tei ; ea le va împărtăși acel suflet curagios, curat și liber, care forméză pe bărbați și care a fost pentru fratele meú și pentru mine mai mult, decât tótă ceea-laltă a noastră crescere. Acéstă femeie bărbată

înarmase sufletul fiilor săi împotriva durerii și a morții, ca-și când ar fi prevădută vijelia, ce urma a-i răpi.

Un alt copil din popor, vestitul filosof Kant spune, că el totul era dator îngrijirilor evlavioase ale mamei sale. Această femeie bună, deși era puțin învățată, îl învățase cea mai mare dintre științe, știința moralei și a virtuții. În preumblările sale cu fiul său, îi talmăcia acestuia, numai prin mijlocirea bune sale priceperi, tot ce cunoscea minunat în natură, și în chipul acesta a ajuns ea să-i însuflească dragoste de Dumnezeu, creatorul său. „Nici-odată nu voi uita-o, dice Kant, căci ea a fost aceea, care a făcut să se desvâlte bunul, ce se află în sufletul meu!“

Nu mai puțin norocit de cât Kant a fost marele naturalist francez Cuvier, care dela mama sa a primit cele dintâie lecții ce i-au dezvoltat geniul.

Mama sa a deșteptat și a îndreptat într'ensul gustul lui către știința naturii: desemnând înaintea ochilor ei, dice Cuvier, în nisele memoare manuscrise ce ea a lasat familiei sale, și cetiam cu glas mare cărți din istorie și de literatură. Ast-fel ea a dezvoltat în mine

acea patimă de cetire și curiozitatea despre orice lucru, care a nutrit sufletul vieții mele. Acest mare învățat însuși dicea, că dela mama sa i-se trage totă valoarea studiilor lui, și totă mărirea descoperirilor ce-a făcut.

Nu mai puțin strălucesce în privința acésta virtuósa mamă a marelui poet Lamartine, despre carea se dice, că a fost una dintre acele femei rari, cari se nasc ca să servescă de model. Acésta femeie frumoasă și învățată a revărsat preste fiul seú toate luminile dragosteii. Virtuțile, ce ea a știut să-și însufle, nu au fost numai accesibile pentru înțelegerea lui, ci străbătând până în adâncul sufletului lui, mișcând toate cordele simțemântului pentru tot ceea-ce e frumos, nobil și sublim, ele au scos dintr'ensul sunetele cele mai minunate, o armonie, ce se înalță până la D-deu, după-cum însuși o mărturisesce. Ast-fel încungiurat încă dela légân de esemplele celei mai atingătoare evlavii ale unei asemenea mame, copilașul începe să mergă pe căile D-lui sub aripile maicei sale, pentru-ca mai târziu geniul lui să fie „tămâea, care-și respândesce mirosul pe pământ, dar care arde numai pentru cer.“

Tot cam sub asemenea influințe de mamă

s'aũ educat, desvoltat și s'aũ perfecționat multe alte capete luminate de scriitori, poeți, artiști și bărbați de stat, cu cari s'aũ putut și se pot mândri mai mult sau mai puțin tóte popórele strábătute de rađele civilizațiunii.

Cu ast-fel de esemple ne póte servi istoria culturală, socială și politică a tuturor popórelor, ce ne încungiură. Le aflăm la Francezi ca și la Germâni, la Englezii ca-și la Italieni, la Spanioli ca-și la Ruși, la Români ca-și la alte popóre din lumea cultă.

Înalta pozițiune a femeii în viața familiară, socială și politică, ce-ı drept, numai în urma influenței creștinismului începe să iae o față mai senină și mai îmbucurătoare. În Germania antică, ca-și în Francia, în Italia ca-și în Englitera, în Rusia ca-și în Spania, la noi ca-și la multe alte popóre, femeea chiar cu vécuri mai nainte de asta a fost respectată și adorată, ér acesta fără merite dovedite și incontestabile nu s'a putut nici-odată. — Cu întroducerea cavalerismului, stima și respectul față de dēnsa cresce treptat și tot mai tare, până ce devine privită ca un ce sfânt. La o dorință a femeii, cavalerul antic pornia la luptă și dacă el trecea învingător prin resbel, sau prin jocurile cavale-

rescî, el primia premiul drept răsplată din mâna damei nobile, care nu arare-orî învêrtia și ea însași cu cea mai mare dibăcie spada și paloșul în cele mai crâncene răsboie.

Pe când se afla Francia în pericol sub jugul Angliei, o femeie, o copilă de păstor în a cărei suflet pălpita simțemintele unei națiuni întregi, — s'a aflat destoinică ca să-o salveze. — ér lucrul sêvêrșit de acéstă femeie eroică pe câmpiile Franciei tot cu succes l'a cercat și o fică de Român în mijlocul oștilor române. Pe terenul politic cele două C a t e r i n e de-pe tronul Rusiei, M a r i a T e r e s i a împêrătésa Austriei, E l i s a b e t a și V i c t o r i a, reginele Angliei, M a r i a S t u a r t a Scoției, ca-și p r i n c i p e s a R a r e ș și mama lui Stefan cel Mare, — acasă și în resboi, chiar și în timpurile cele mai grele, aũ putut să înlocuescă pe domnitorii cei mai glorioși și încă multe alte exemple, cari strălucesc ca rubinul în istoria feluritelor popóre.

Dacă căutăm femeea pe câmpul literar și cultural-șcientific, — tot-deuna ne întâlnim cu dânsa și acolo. În secolul nostru, ca să nu ne mai reîntórcem prin timpurile mai depărtate, întâlnim, între multe altele dibace până la per-

fectiune în manuirea condeiului și a penelului, pe dómnele Sévigné, Staël în Francia, pe neîntrecuta poetă și Dómna a tronului românesc Carmen Sylva, pe valorósele scriitoare Matilda Poni, Veronica Miclé, Dora D'Isria, Iulia Hașdëu pe drăgălașele cântărețe și artiste Elena Teodorini, Bârsésca, Aristia Manolescu și multe altele, tot atâtea fice ale némului românesc.

Adevăratul simț umanitar, simțul de caritate nu-l aflăm nicăiri atât de îmbelșugat, atât de pronunțat, ca tocmai în peptul femeii. — Chiar Dómne, ca Elisabeta a României, Margareta a Italiei, Cristina a Spaniei, Victoria a Angliei, de sus dela înălțimea tronului lor regesc se cobórá în rîndurile celor mai simpli muritori, spre a le alina durerile, spre a-î mângăia în necazuri și spre a le vindeca ranele primite în rēsbóie, în lupte pentru apērarea patriei.

Nenumēratele instituțiuni și aședăminte de binefacere, de caritate, cari se sporescū mereu prin tóte statele lumii civilisate, numai la stăruința ei se desvóltă și produc efectele lor salutare și binecuvântate în sinul omenirii.

Ast-fel sunt, bună-ora, și în patria noastră, în mijlocul prigonitului nostru popor numeroșele reuniuni de femei române, cari se sporesc mereu și cari nu țintesc, decât numai și numai la promovarea binelui, culturii și fericirii nemului nostru.

*

Resumând acum pe scurt chiar și numai reflesiunile noastre de până aci, deși espuse într'un mod cu mult mai general, decât ca ele să ne pótă presenta un tablou esact și desevârșit despre condițiunile de desvoltare a unei teme atât de vaste, — totuși chemarea și datoria, rolul și importanța, ce designază pentru femeie locul nesubstituit de alți factori în civilizațiunea popórelor, ne dovedesc până la evidentă mulțimea efectelor binefăcătoare, cari, sub influența femeii, ca un fir roșu se pot observa prin toate fazele de desvoltare și de civilizațiune ale omenirii.

Câtă vreme femeia ocupă cu demnitate acest loc, ce i-s'a destinat, ea are să desvólte și să promoveze binele și fericirea vieții familiare, să nutrească și să susțină intactă cultura morală în sinul familiei, să dea

o cultură sănătoasă, întinsă și rodnică dezvoltării fizice a fie-cărui membru din familie, să contribuie cu zel și devotament la dezvoltarea și promovarea culturii intelectuale între membrii familiei, să fie tot-deuna motorul și protectorul dezvoltării și al conservării simțului umanitar în viața familiară și socială, să contribuie cu cuvântul și cu fapta pentru cultivarea temeinică a artelor frumoase, a gustului estetic, să sădască și să cultive tot-deuna în familie ca-și în societate toate virtuțile, cari trebuie să împodăbescă făptura omenescă, ca pe cea mai măreț și mai alasă creatură a Ziditorului; căci toate acestea și tot-deuna sunt tot atâtea facultăți indispensabile pentru nobilitarea trupului, inimei și a sufletului omenesc; tot atâtea motorii cardinali, cari, — dezvoltați pe deplin în sinul familiei și străbătând prin societate până la omenimea întregă, sub auspiciile și sub influența femeii ca soție, ca mamă, ca educătoare și ca binefăcătoare clădesc împreună cu ceia-lalți factorii mărețul aparat al civilizațiunii omenesci.

Dacă ast-fel și în adevăr se îndeplinesc aceste mari condițiuni din partea femeii, măr-

turiséscă-o istoria culturii și a civilizațiunii popórelor vechi și moderne, pentru-că singur numai ea póte să urmărească cu destulă atențiune și imparțialitate mersul tuturor lucrurilor, ce se petrec în mijlocul muritorilor, și prin urmare tot numai ea singură póte mai bine să indice și să demostre, dacă rezultatele dobândite în civilizațiunea omenirii sub influența rolului femeesc în viața popórelor, — sunt ori nu tot-deuna salutare și binecuvântate?! — Eú, cel puțin, întru cât mî-a permis cadrul îngust și restrîns al timpului, cât ați binevoit a mă asculta, am dorit să pot răspunde acestei ultime întrebări cu un hotărît „da.“

Remâne însă tot-deauna pentru femeie, și în spețial pentru femeia română, o datorie: să-și împlinescă tot-deuna misiunea sa cu scumpătate, pentru-că acesta este mare și sfîntă. Uriașa noastră luptă pentru conservarea limbei și a caracterului nostru național nu depinde astăzi atât dela forța fizică, cât mai vîrtos dela puterea noastră spirituală. Dacă voim dară să ne crescem fii buni și cetățeni buni, părinți buni și mame bune, atunci membrii națiunii noastre să ni-î crescem tot-deuna în adevărat spirit național, în légănul moralei și al intelec-

tualității ; căci tuturora de-o potrivă ne sună cuvintele marelui Rousseau : „Ómenii vor fi totdeauna aceea, ce va plăcé femeilor ; de voiți dar, ca eí să fie buni și virtuoși, învățați pe femeí, ce este mărirea și virtutea !“

VI.

Dr. TRAIAN PUTICIU

SFINȚII PĂRINȚI CA PEDAGOGI.

Disertațiune ținută în sala mare a seminarului din Arad
la 6 Martie 1892.

Sfinții părinți ca pedagogi.

Domnelor și Domnilor!

Legea vechie — dice s. apostol Pavel — a fost un pedagog spre Cristos. Cu imperativul său categoric a avut de scop, ca pe de o parte să convingă pe poporul cel ales a lui D-zeu și prin el întregul neam omenesc despre slăbiciunea, vinovăția și datoria ce și-a contras-o omul prin călcarea spontană sa de bună voie a poruncii dădăesci; ér pe de alta, ca să-l încredințeze, că omenimea cu puterile sale proprii n'a fost în stare să deo satisfacere ecvivalentă vătămării comise prin neîmplinirea voei Creatoriului.

„Învęțați pe fiii lui Israil tóte cele din lege“ dice Iehova cătră Aron în cartea a III-a a lui Moise; decí sub influența acestuî învęțător, adecă a legiî vechi, s'a

pregătit poporul lui Israil pentru venirea ace-luia, carele, cu scump sângele seŭ versat pe cruce, a șters scrisórea ce era împotriva nó-stră, adecă ne-a reconciliat, ne-a împăcat cu Dumnezeu.

Celelalte popóre antecreștine, adecă pă-gâniŭ, când împlineaŭ prescriptele legii morale, erau povățuiți de firea, adecă de conștiința lor. Drept că n'aveaŭ lege pozitivă, descoperită pe cale supranaturală ca și Evreii; dar cu tóte aceste, dela creațiunea divină încóce, aveaŭ în-intea ochilor lor deschisă cartea cea mare a naturei, din carea puteaŭ să înțelegă și să cu-nóscă vecinica putere, adecă atotputința și di-vinitatea Creatorului; ér în inimile lor încă dela crearea omului a rămas adênc imprimată legea conștiinței. „Honeste vivere, neminem lae-dere, suum cuique tribuere,“ acéstă lege natu-rală a cunoscut-o și păgânismul!

Dar pe când înțeleptul Solomon îi învétă pe fii lui Avraam, că f r i c a D o m n u l u i este începutul înțelepciunii; pe atunci popórele păgâne nu pot afla și nimeri scopul cel adevě-rat al educațiunei, pentru că n'aŭ concepte ade-věrate despre om, vrednicia și destinațiunea lui. În păgânism omul nu se cresce ca persónă, ca-

rea încă își are drepturile și destinațiunea sa proprie, ci se consideră numai de un mijloc, menit de a promova interesele și binele statului și a națiunii din carea făcea parte. Ast-fel lipsit de libertatea și demnitatea, ce îi competeau omului, se bucura individul de trecere și valoare personală numai atunci, când își puneă puterile sale în serviciul intereselor egoistice ale statului și națiunii sale. Întreaga educațiune cu instituțiunile sale avea decî la păgâni un caracter exclusiv național.

Păgânii avisați numai la puterile lor proprii, după ce percurseră școla cea grea și îndelungată a esperințelor, ajunseră conform economiei divine, chiar pe timpul Mântuitorului Cristos, pe lângă toate formele de civilizațiune ce aveau, la o necredință totală, la o perversiune morală și decădінță condamabilă.

Și etă ! când a venit plinirea vremii a trimis D-deu pe unul născut Fiul seü, carele în chipul lui D-deu fiind, n'a socotit ca o răpire a fi întocma cu D-deu, ci s'a deșertat pe sine luând chip de rob și făcendu-se întru toate asemenea nouă, cu esceptiunea păcatului. S'a umilit pe sine și s'a făcut ascultător până la mórtea de cruce, pentru ca să ne rescumpere din o-

sênda vecinică, aducându-se pe sine însuși jertfă de împăcare.

D-deū a luat chip omenesc în persóna istorică a lui Isus, pentru ca cu învățăturile și faptele sale, cu întreaga sa vieță să învețe omenimea, să strice păretele cel din mijloc al despărțirii sau separatismului din societatea omenească; sau cu alte cuvinte să ștergă exclusivismul național, diferența de certă dintre om și om, și să arată, că toți oamenii formăm o familie mare, Tatăl căreia este D-deū, ér într'olaltă suntem frați egali înaintea părintelui ceresc.

Nu există înțelepciune mai sublimă decât cea descoperită de Mântuitorul Cristos în evangelia lui Ioan: „Duch este D-deū, și cel ce i-se închină, trebuē să i-se închine cu duhul și cu adevărul;“ nici problemă mai divină, decât preceptul fundamental, pe care să baséză și întreaga morală a creștinismului: „Să iubesci pe Domnul D-deul teū din tótă inima ta, din tot sufletul teū, din tot cugetul teū“ — acésta este întâi și mai mare poruncă; ér a dóua: „Să iubesci pe deaprópele teū, ca însuți pe tine.“ Prin cuvintele sale: „Fiți desevârșiți precum părintele vostru cel din ceriuri desevârșit este,“ ne arată, care este destinațiunea nóstră cea mai

înaltă ; ér în faptele sale ni-a dat un model de viețuire în D-đeū. După adevăratul înțeles al acestor învățături fiecare individ este îndreptățit de a-și cultiva liber puterile sale, și a se apropia de D-đeū. Is. Cr. a întemeiat așa-dara educațiunea umană-creștină.

Scopul educațiunei creștinescī este : asemnarea omului cu D-đeū ; ceea ce însamnă a-l ridica pe om din inferioritatea sa sensuală și a-l înălța cătră perfecțiune. Acest scop e comun pentru tóte clasele societății și pentru tóte națiunile deopotrivă. Acest principiu asigură libertatea morală a individului prin desvoltarea armonică a tuturor fenomenelor sale sufletescī.

După ce d-đeescul Mântuitoriū s'a înălțat la ceriū cu corpul seū glorificat prin învierea sa din morți ; și după ce s'a așezat deadrépta Părintelui seū ceresc — apostoliī seī aū continuat opera mărétă a mântuirii și luminării neamului omenesc, folosindu-se de aceleași mijlóce, și primind garanță nouă și sigură despre divinitatea învățatoriului lor în pogorîrea minunată a Duhului sfînt, carele i-a întărit cu putere de sus.

Comunitatea creștinescă cea mai vechie, biserica mamă din Ierusalim, era considerată mai

mult ca o sectă a Iudaismului, carea observa la început cu strictetă legea și ritualul mosaic, deosebindu-se de iudaismul ortodocs numai prin credința : că Is. Cr. este Mesia cel prețis de profetă, și așteptat de Iudei, carele a venit și în timpul cel mai scurt ăra-și va să vină. Se vede decă că prima comunitate creștină nu era pe deplin conscie de principiul fundamental, prin care diferă esențialmente de legea mosaică.

Acastă consciință a deșteptat-o în creștină s. apostol Paul, carele deprins cu dialectica farisească, cu cunoscința limbei, logiceă și a filosofiei grecesci, și provăduț cu dreptul de cetățen (cive) roman, în contra particularismului evreesc a învățat și dovedit în mod teoretic și practic, că Is. Cr. a pătimit și murit pentru toți ómenii fără deosebire, proclamând ast-fel universalismul credinței în Mesia. A lui este decă meritul neperitoriū, că a făcut religiunea creștină o religiune a omenimeă întregă, și ast-fel a produs rumperea ei istorică de iudaism. Numai prin credința în Is. Cr. póte dobândi omul reconciliarea și justificarea sa înaintea lui D-đeu.

În sistema teologieă pauline omul e considerat ca ființa cea mai însemnată, la carea mai mult se rěpórtă pronia saū provedință divină.

El este creat după chipul și asemănarea lui D-deu, și ca o lume mică, ca un microcosm, este pus în fruntea tuturor fapturilor din lume. Din țărână și din spirit d-deesc e format omul, și legătura între aceste două, între corp ca materie și între spirit ca substanță nematerială, o mijlocesce sufletul. Sufletul este așezat în interiorul corpului; și spiritul în interiorul sufletului. Sufletul este resfirat în sânge, și de aceea sângele este izvorul vieții fizice. Acest trihotalism e baza antropologiei lui Paul.

Asămănarea omului cu D-deu se descopere esențialmente prin spirit, carele se manifestă ca cugetare, sentiment și voință. În starea sa naturală omul s'a depărtat de iubirea lui D-deu, dar în viața sa divină-umană, carea își ia începutul cu credința în Is. Cr., dobândită prin grația Ceriului, trăiesce în dragoste adevărat creștină, din carea apoi emană întreaga sa viață creștină. După cum este diversă și individualitatea oamenilor, vor fi firește și în creștinism darurile și grațiile diverse; înse unul și același este spiritul cel înalt, D-deu, carele le produce pe toate într-o toți. În aceste învățături consistă antropologia și soteriologia apostolului Paul.

Raportul lui Is. Cr. față de biserică are să se reoglindeze și în viața familiară „Muerilor! supuneți-ve bărbaților voștri ca Domnului; căci bărbatul este cap muerii precum și Cr. este cap bisericeii; deci precum biserica se supune lui Cr., așa să se supună și muerile bărbaților seii într-o tôte.” Bărbatul nu apare mai mult ca stăpân, ci ca îngrijitoriul și scutitoriul familiei sale; ér femeea nu e mai mult sclavă, ci amică și sóță, credincioasă bărbatului eii. Cu aceste deodată se consacră și monogamia.

Între părinți și copii are să existe același raport, carele este între D-deu și om. I u b i r e a trebuie să fie legătura carea îi légă între sine. Părinții vor privi copiii lor ca daruri dela D-deu. Numai din iubirea ce o au copiii față de părinți se va puté stérni în densii și iubirea față de D-deu. Copiii trebuie să arate ascultare și stimă față de părinți, căci numai așa vor puté fi plăcuți lui D-deu. Motivul purtării bune n'are să fie frica de pedépsă, ci frica de D-deu și iubirea față de densul.

Învěțatoriul și educatoriul este un individ chemat de D-deu; prin graiul invěțatoriului vorbesce însuși Tatăl cel ceresc cătră elevi. Cel ce ascultă de invěțatoriū, ascultă și de Domnul.

Dar învățătorul mai nainte de toate are să se cultiveze pe sine însuși, respectând pururea adevărul. El trebuie să fie ca un păstoriu credincios, carele e gata să-și jertfescă viața pentru turma sa; în lucrarea sa pedagogică se poate asemăna cu agricultorul. Căci precum acesta trebuie să cunoscă temeinic pământul, în care voiesce să arunce sămënța cea bună, chiar astfel și educatorul are să cunoscă natura copilului, pentru ca să-l pôta bine tracta.

La demândarea lui Is. Cr., carele este ideea lă educațiunei creștinescī, apostoliū aūmers în totă lumea și aū învățat toate poporele; aū aruncat sămënța învățăturilor mântuitoare prin orașe și sate ca să aducă rod însutit și înmiit. După esemplul profetilor și a Mântuitorului Cr. aū adunat ei în jurul lor, în cerc mai restrêns, bărbați și tineri mai probați, pe cari saū că îi trimiteaū ca să convertescă Iudei și păgâni, saū că îi puneaū în fruntea unei comunități creștinescī ca episcopi și învățători, povățuindu-i verbal și în scris. Atari instrucțiuni a dat și apostolul Paul prin scrisorile sale, cunoscute sub numirea de pastorale, lui Timotei, pe carele l'a instituit de episcop în Efes, și lui Tit, pe carele l-a așezat tot în aceeași calitate în Creta.

Cu mijlóce spiritualí și materialí s'a luptat ierarchia jidovéscă și puternicul imperiũ roman în contra lățirei evangheliei lui Cr. Sângele martirilor a fost însé sēmēnța cea mai fructiferă a creștinismului. Roma falnică a cucerit lumea, dar chiar când a terminat această lucrare gigantică, a fost și ea cucerită de legea lui Cr. ; căci cătră finea secolului al III-lea, pe le an. 300, legea nouă a fost atât de lățită în împērația romană, încât jumătate din populațiunea de pe atunci, carea făcea mai bine de 120 de milióne, mărturisia credința în Is. Cr. ; ér nu peste mult timp religiunea creștină a devenit în imperiul roman religiune de stat și dominantă.

Mult a contribuit la această biruință strălucită a creștinismului și vieța admirabilă a primilor creștini ; căci ei după convertirea lor stăruiaũ în învățătura apostolilor, în frângerea pânilor adecă în serbarea s. eucharistii saũ cuminecături, și în rugăciuni ; eraũ o inimă și un suflet. Nicĩ unul nu dicea de averea lui că este a sa, căci tóte le eraũ comune. Nime dintre ei nu era lipsit, pentru că toți cari aveaũ țarină, saũ cară le vindeaũ și aduceaũ prețul celor vândute și le depuneaũ în cassa comună, de unde

apoi se făceau distribuiri și se ajutoreaŭ cei lipsiți. Principiul solidarității : toți pentru unul, și unul pentru toți ! se ivesce în istoria universală pentru prima dată în mod imosant chiar în cercul primilor creștini.

În mod deosebit împunătoriu s'a descoperit mărirea și sublimitatea creștinismului mai vertos în familie. Cu educațiunea familiară începe precum educațiunea omenimei în general, ast-fel și prima educațiune în creștinism în special. Vieta casnică dela Cr. încóce s'a transformat într'un templu d-deesc. La edificarea morală a casnicilor mai mult a contribuit cetirea comună a s. scripturii și cântrea psalmilor. Se interesau părinții foarte mult și de crescerea copiilor, deórece țineaŭ că au să dee sémă de dênșii înaintea lui D-deu ; ér sínódele bisericesci împuneaŭ episcopilor, presbiterilor și diaconilor, ca ei să porțe grijă de orfanii și de pruncii espuși, îndatorindu-i ca să îndemne pe creștini sau a-i adopta, sau a-i primi pe spesele bisericei în îngrijirea lor. Mai târdu aflăm chiar institute anume pentru orfanii și pentru copiii găsiți. În secol. al IV-lea s'a întemeiat primul orfanotrofiu sau orfelinat, în Constantinopolea ; ér în secol. al VIII-lea primul ospitiu pentru

copii găsiți, în Mediolan. În familie învățau copiii frica de D-zeu, probitatea și castitatea ; aici se întăria în credință, în dragoste către Domnul, și în toate cele bune și folositoare. Toate aceste virtuți creștinescilor le imprima adânc în inima lor exemplul părinților și al martirilor. Dar influința cea mai mare asupra copiilor o avea mama creștină, carea își creștea copiii la pieptul ei. Ea își învăța fetele să tórca, să țese și să cósă, pe când fețorii se îndeletniceau în afacerile tatălui lor. În disciplinarea copiilor erau părinții conduși de iubire și severitate.

Până la mijlocul secolului al 2-lea creștinii n'aveau școle proprii. Apostolii și vestitorii evangheliei lui Cr. în activitatea lor misionară, prin sinagoge Iudeilor, precum și prin salele păgânilor, se îndreptau mai mult către adulți (*maiori*), și numai mijlocit prin aceștia voiau să influențeze și asupra tinerimei minore. Dar deoarece taina botezului presupunea anumite cunoștințe din învățătura creștină, ér aceste se aflau și se puteau ceti numai în s. scriptură, s'aú format de timpuriú un fel de *sinagoge creștine*, în cari cei-ce se pregăteau și voiau să priméscă botezul se edificaú în cele morale ; se creșeau și instruaú

în spiritul legii noue, prin cetirea s. Scripturii, și prin cuvântări sau predici. În acest mod s'au înființat institutele, cari le numim c a t e c u m e n a t e. De altmintea dacă părinții nu sciaū, ca să-și instrueze ei înșiși copiii în cetire, scriere și socôtă, sau dacă nu erau în stare să țină un învățator privat pentru copiii lor, îi trimiteau în școlele păgânilor. Mulți tineri creștini cercetaū în vécurile prime chiar și institutele mai înalte de sciință și cultură ale păgânilor, și ștudiaū cu diligență clasicii păgâni. S. Vasilie cel Mare, Grigorie teologul și Ioan Crisostom stăteaū chiar în legături prietenesci cu filosofi și învățatori păgâni.

După-ce aū încetat persecuțiunile creștinilor, și după-ce religiunea creștină a devenit dominantă, unii bărbați mai însemnați desmântaū pe creștini de a-și mai trimite pruncii la școlele păgânilor, și stăruiaū pentru înființarea de școle curat creștinesci. Se dice, că pela sfârșitul secolului al II-lea P r o t o g e n din Edessa, pe lângă învățământul seū superior, să fi fost activ și ca învățator al copiilor, înființând prima școlă creștină, în care propunea : cetirea, scrierea, recitarea și cântarea psalmilor.

Chiar în acest timp a devenit și școla ca-

tehetică din Alexandria, menită la început numai pentru învățământul catehetic, o școală teologică superioară. Învățământul superior din acel timp, se nisuia de a împăca cei doi factori culturali, adică învățăturile religioase morale creștine cu ideile scriitorilor clasici ai păgânismului. Nicăiri nu se pute observa această tendență mai eclatant, ca-și chiar în Alexandria. Acum filosoful Filo a făcut încercări de a aduce în armonie pe Moise cu Plato. Încetul cu încetul se ținură prelegeri științifice asupra creștinismului, se aduse creștinismul în legătură cu cunoștințele folosite din literatura păgână, se întrebuintă filologia clasică și filosofia eclectică sau neoplatonică, atât la apărarea creștinismului față de păgânism, cât și la conservarea critică și interpretarea esegetică a isvórelor religiunei lui Cr. S. Vasilie dice, că științele profane sunt asemenea frunzelor, cari servesc de ornament pentru pomul învățătorei creștine, ér fructele lor îi servesc acestuia de scut.

O pedagogie teoretică, în adevăratul înțeles al cuvântului, n'avem din vécurile prime creștinesci, nici chiar dela părinții bisericesci, a căror restimp se începe chiar în jumătatea a 2-a a secolului al II-lea,

deodată cu ridicarea școlei catechetice din Alexandria la rangul de școală teologică superioară.

Părinți se numesc acei învățători și scriitori bisericesci, cari distingându-se prin sfințenia vieții și ortodocsia învățăturilor lor, se bucurau în mod deosebit de autoritate și trecere înaintea filor lor sufletesci; recunoscându-li-se această vadă direct sau indirect și decătră unul din cele 7 sinode ecumenice.

Reflecsiunile lor, privitoare la educațiune, nu le avem ordinate în sistemă. Ele se raportă mai mult la crescerea religioasă, deoarece religiunea creștină a inspirat întreaga viață și activitate spirituală a acestor bărbați. Cu toate aceste mulți dintre ei, mai virtos cei convertiți din păgânism și crescuți de filosofi păgâni, chiar și din punctul de vedere al creștinismului, accentuaă necesitatea de a împăca învățăturile religiunei creștine cu sciința și cultura păgână; alții éráși se opuneaă consecvent, și condamnaă tot, ce era de origine păgână. Dați-mi voie Dómnelor și Domnilor! ca dintre cei dintâi să amintesc și să me ocup pe scurt cu s. Ioan Crisostom și Vasilie cel Mare; ér dintre acești din urmă cu s. Ieronim și Augustin.

I o a n A n t i o c h i a n u l, numit mai

târziu pentru elocința sa **C r i s o s t o m** (gură de aur), s'a născut în Antiochia la an. 347. Maică sa Antusa, o creștină cu virtuți și vederi înalte, i-a dat o creștere foarte bine îngrijită. Curând după nascerea lui Ioan a rămas văduvă; dar din iubire curată față de fiul ei a renunțat de a se mai căsători. Ea a fost acea femeie, ale cărei virtuți rari au stors din gura renumitului retor și filosof Libaniu admirațiunea „că ce fel de femei virtuose au creștinii!”

Ioan a studiat retorica, filosofia și drepturile, și acum în etate de 20 de ani, ca avocat tiner și-a fost câștigat renume mare. Libaniu doria, ca să-l aibă de succesori al seii în catedra de retorică și filosofie. Dar Ioan disgustat de viața lumescă la 369 se boteză, și se retrasă în singuritate, studiind cu mare diligență s. Scriptură. La a. 380 a fost hirotonit întru diacon, la 386 întru presviter; ér la 397 a fost înălțat de împăratul Arcadie la demnitatea de arhiepiscop al Constantinoplei. În această calitate a dezvoltat o activitate măreță și admirabilă din toate punctele de vedere. A întemeiat o mulțime de institute de binefacere, și ca predicator a ridicat splendoarea amvonului până la o înălțime ne mai pomenită și cuno-

scută până atunci. În urma intrigelor împărătesei E u d o c s i a a fost esilat mai întâiu la Cocusus (Asia-mică), ér mai târziu la Pitius. Ne mai putând suporta maltratările, strapățele și greutatele esilului a murit la an. 407 cu cuvintele : „Mărire lui D-deu pentru tóte.“

Principiile lui Crisostom relative la educațiune le aflăm sporadic în omiliile sale și în cartea sa „Despre monachism.“ Cel mai bun povătuitor în educațiune — dice s. Ioan gură de aur — este însuși D-deu, carele se umilește și se cobórá la némul omenesc, pentru ca să-l ridice pe acesta, și să-l înalțe la mărirea ceréscă. Nicí o măestrie. nicí o artă nu o pot ómenii învăța dela magistru deodată ; drept aceea să nu ne cuprindă mirarea, dacă adevérul acesta îl aflăm realizat și în economia divină. Mult timp a trecut până ce s'aú putut educa Iudeii în spiritul teocratiei T. V., și până ce s'aú eliberat de cultul cel scelerat al idolilor. Mântuitorul Chr. după arătarea sa încă nu și-a descoperit de loc dumneđeirea sa ; ci la începutul activității sale a lăsat ca să-l considere Jidovii numai de un profet, și numai mai târziu a dovedit prin faptele și învățaturile sale, că cine este și ce misiune are. Acéstă cale a ob-

servat-o și s. apostoli; și acesta cale ni-o recomandă s. Ioan Crisostom și nouă. La educațiunea copiilor ne îndemnăm să procedem după esemplul Arei (mama profetului Samuel), carea pe micul prunc nu mult după nascere l'a dedicat servițiului dđesc, și l'a consacrat Dlu. Să crescem așadară copiii nostri în înțelepciune creștină, întemeiând într'ensi caracter moral, căci numai acesta îi face apți pentru împărăția lui Dđeu, și le procură bunurile cele adevărate. Nu credeți — dice Chrisostom — că numai călugerii și preoții au lipsă de a fi educați în spiritul s. scripturii, căci de edevărurile dđesci ale scripturei au mare necesitate în afacerile lor chiar și indiviđii, destinați pentru diferitele cariere profane. Este o absurditate opiniunea, că învățământul religiunei n'ar fi pentru copii. Căci precum se imprimă cu înlesnire sigilul în cêră, ast-fel și în inima și mintea fragedă a copiilor cu ușurință se imprimă învățăturile și cuvintele mântuitoare, ce le aud și ce li-se propun. Decă dacă vom feri copiii nostri încă dela ușă, adecă dela începutul vieții lor de rele, și îi vom povățui pe calea cea bună, apoi cu timpul binele va deveni pentru dênși o calitate imanentă, se va preface în o a 2-a natură a lor, vor fugi

de reu, și se vor atrage cu plăcere la sêvârșirea binelui. Rêutatea copiilor provine din neglijința părinților, căci ei nu-și trimit bucuros copiii la biserică, și ast-fel dela început nu îi cresc în frica lui D-șeu ; datorințele cele mai esențiale la privesc de secundare. Ei ar trebui să-și trimită, sau mai bine să-și ducă copiii însiși la biserică, ér după servițiul dșeesc ar trebui să-î întrebe, că ce au audit și învățat în lăcașul lui D-șeu. În acest mod îndpretarea copiilor ar fi lesne cu putință, căci învățând și audind ei în casa părintescă numai ce este bun și folositor, și adaugând la aceste învățaturile mântuitoare din biserică : în curând am puté să ne bucurăm de un seceriș mănos, după ostenelele ce le-am avut. — Și dacă se întemplă, că cineva ne léga de inimă sfaturile și învățaturile aceste, atunci noi ne batem joc de densus ! Decî să nu ne mirăm, dacă de multe ori tóte merg pe dos ; pentru că nedisciplinindu-și părinții copiii sei, trebuie să vină stăpênirea lumescă și să-î disciplineze.

Factorul principal în educațiune este femeea, și în special mama. Căci până când pe bărbați îi rețin dela educațiunea copiilor lucrurile și afacerile lor publice, până atunci femeea

liberă de atari griji se pôte cu atât mai vartos ocupa cu crescerea lor. — Pe lângă mamă sunt încă și claustrele locuri fórte însẽnnate pentru educațiune. Aici se fac copiii cunoscuți de timpuriu cu s. Scriptură, se înduc în viața creștină și se feresc de corupțiunile lumei.

Din tóte aceste ne convingem, că s. Crisostom pune pond mare la educațiune pe cultura inimei, care valorează mai mult decât cultura minții; pretinde ca învățământul să progreseze gradat după priceperea copiilor; ca tinerii să cerceteze regulat s. biserică, și să cetască cu diligență s. scriptură. Scopul educațiunei e asemnarea cu Ddeu; factorul principal în educațiune este mama; în fine el recomândă și educațiunea claustrală.

2) Cel dintâi dintre capadocieni *Vasilie cel mare* este o figură majestósă și împunătoare. S'a născut la an. 329 în Cesarea Capadociei. Bunică sa Macrina, o matronă fórte piósă, a fost eleva episcopului Grigorie Taumaturgul (făcătorul de minuni) din Neocesarea; ér maică sa Emelia, nu era mai puțin cucernică și temătoare de Ddeu. Acéstă femeie a sădit de timpuriu în inima fragedă a lui Vasilie sentimente religióse. A frecventat șcóla retorică și

filosofică din Cesarea Capadociei, Constantino-
polea și Atena. La an. 364 a fost hirotonit
întru presbiter; ér la 370 a fost ales și înăl-
țat la demnitatea de Episcop al Cesareei, Mitro-
polit al Capadociei și Exarch al Pontului. Ca
episcop a înființat un spital grandios în apro-
pierea Cesareei, numit Vasilide; el însuși a
trăit în cea mai mare sărăcie, ér venitele sale
le întrebuinta pentru scopuri de binefacere.

Vasilie a dezvoltat pedagogia lui Crisostom
mai departe, întru cât a distins mai bine de
cât acesta între elementul pedagogic și cel asce-
tic la educațiune. În cuvântarea sa „Cătră ti-
nerii creștini“ manifestă însuflețire mare atât
pentru cultura elină, cât și pentru monachism.
Creștinul — dice el — trebuesce să caute și
să se ostենescă după bunurile vieții viitoare. La
acésta îl conduce s. scriptură cu învățăturile sale
misteriose. Recomândă și studiul clasicilor. Pen-
tru monachi a stabilit s. Vasilie r e g u l e, prin
cară le împune datorința de a griji de educa-
țiunea tinerilor. El le ordonéză: ca în deosebii
copiții orfanii să fie primiți în claustre; să fie
crescuți de un călugăr mai bătrân și mai espert,
carele să îi tracteze cu blândeță părintescă. Or-
fanii aũ să petrecă la mănăstiri în case sepa-

rate, și prin mijloce disciplinare să fie dedați și crescuți în umilință, abstenență și abnegațiune.

Pe când acești sânti părinți au tolerat, ba chiar au părtinit cultura păgână în creștinism, pe atunci s. părinți occidentali Ieronim și Augustin au condamnat-o.

Sofronie Eusebie Ieronim s'a născut în Stridon în Dalmația la an. 331. Ștudiile le-a făcut în Roma. La an. 363 a fost botezat de Episcopul roman Libaniu. A intră-prins călătorii prin Galia și Orient, de unde re'ntorcându-se, dela anii 382 — 385 a fost secretarul episcopului roman Damasus. De aici se întorce éráși la Orient, însoțit de o matronă romană, cu numele Paula și de fiica acesteia Eustochion. Se așeză, după mai multe călătorii prin Egipt și Siria, definitiv în Vitleem, unde apoi a întemeiat Paula o mânăstire de călugărițe pentru sine, fiica să și alte femei; éralta pentru Ieronim și soții se. Aici a trăit Ieronim 35 de ani, până la finea vieții sale, anul 420.

În epistola sa cătră Leta, carea avea intențiunea de a consacra pe fiica ei Paula serviciului ddeesc, scrie Ieronim următoarele: Sufle-

tul, carele voesce să devină templul lui D-deu, trebuie să fie povățuit și educat ca profetul Samuel și ca evangelistul Ioan ; să se învețe a nu auzi nimic și a nu vorbi nimic, ce nu e compatibil cu frica de D-deu. Încă în etatea fragedă să fie limba deprinsă cu cântarea dulce și melodiósă a psalmilor. Să nu se însoțescă cu băieți petulanți, nici să nu petrecă în societatea servitorilor, dela cari lesne pot să învețe multe rele. Să i-se dea litere de lemn, orî de os, și să i-se spună numele lor. Cu aceste să se jöce, ca ast-fel învățămêntul să nu fie alta, decât un joc. Să nu se observe în totdeuna aceeași ordine alfabetică, ci să se schimbe și să se amestece între oaltă literele, ca ast-fel să le cunöscă nu numai după pronunțare, ci și după intuirea lor. Să aibă soț la învățămênt, pentru ca prin laudă să se stimuleze la emulațiune. Spiritul în totdeuna să se îndemne la activitate prin laudă, ér nu prin înfruntare și dojenire. După ce cunöscă literele, să combineze silabe și cuvinte. La combinarea acestor din urmă să se alegă cu intențiune numele profeților și ale apostolilor. Ca învățător să se aplice un bărbat mai bătrân, mai probat și cu mai multe cunoscințe.

— Chiar și din îmbrăcăminte și din întreaga

presentare esternă să învețe copiii, că cui au
dânșii să se dedice. Nu mărgăritarele, nici or-
namentele esterne împodobesc ființa omenescă,
ci mărgăritarul cel scump, ce trebuie să-l porțe
fie care în inima sa, adică credința și dragostea
față de Mântuitorul Chr. Pe tine să te aibă
fiica ta de cea mai bună învățătoare, pe tine să
te admire mai mult copila cea neespertă. Ni-
mic să nu observe în persóna și purtarea ta,
ce ar fi păcat. Pune-o să citească s. scriptură și
să se róge. Învéță-o să tórcă, să țese și să
desvrețuască mătasa cea scumpă. Ea să-și pre-
gătască vestmintele, ea să-și gătescă bucatele
sale. În loc de petri scumpe și în loc de haine
de mătasa să iubească s. scripturi, cari conțin
învătătură ddeescă. — În fine S. Aureliu
Augustin s'a născut în Tagaste (Numidia)
la an. 354. Maica sa Monica, o femeie piósă și
cu frica lui D-deu, de timpuriu l'a crescut în
spirit religios ; dar tatăl seú decurionul Patriciu,
om violent și desfrânat, a zădărnicit în multe
privințe intențiunile bune, ce le-a avut soția sa
față de tinerul Augustin, și a făcut ca să slă-
béscă impresiunile creștinescǎ, ce le-a primit
acesta dela maică sa. Pe timpul studiului seú
în Carthago a cădut într'un sensualism și las-

citate condamnabilă. Abia lectura sînguincioasă a opului lui Cicero, intitulat „Hortensiū“ a deşteptat în el nisuiņa după tot ce e sublim şi nobil. Dela an. 374 a căutat adevărul în învăţaturile sectei manicheice, dar nici această sectă nu l'a satisfăcut. Vădendu-se decî înşelat în lupta sa pentru constatarea şi aflarea adevărului, ar fi cădut într'un scepticism desperat, dacă nu l'ar fi reţinut dela această studiul serios al filosofiei platonice. În an 383 a călătorit la Roma, ér de aici continuându-şi calea în anul următor a păşit ca învăţător de retorică în Mediolan. Maică sa era foarte îngrigiată de sórtea şi viitorul lui, pentru aceea i-a şi urmat pretutindenea. În Mediolan a făcut mare impresiune asupra lui predicele lui Ambrosie. Decî el începù a studia s. scriptură. La Pascile an. 387 îl botezà Ambrosie, ér după această se re'ntórse în Africa. La an 391 contra voinţei sale a fost hirotonit într'u presbiter ; ér după 5 ani, în an 396 a devenit Episcop în Hippo. În această calitate a fost columna neclătită a bisericeî occidentale, şi centrul vieţiî teologice şi bisericescî din părţile Africeî. A avut multe polemii cu donatiştii, pelagianii etc. ; a murit la an 430. Vieţa şi-a descris-o el însuşî, cam pe la an. 400, în opul

întitulat „Confessiones.” În formă de dialog cu D-zeu, desfășură înaintea atot-sciutorului plin de serioșitate și umilință întreaga sa viață de până aici, dimpreună cu toate rătăcirile și slăbiciunile sale. Această autobiografie a lui Augustin este o psihologie întregă, din carea pedagogul poate învăța mai mult, decât din multe cărți teoretice asupra educațiunei. Mărturisirile proprii ale lui Augustin ne conving, că ce putere are mama asupra educațiunei copiilor sei; și că germenile religioșe, plântat de timpuriu în inima fragedă a tinerimei, dacă și se împedecă în dezvoltarea sa, nu se nimicesc nici odată.

Cunoscințele, ce și-le-a câștigat din studiul serios și intensiv al epistólelor pauline, nu mai puțin și esperințele sale proprii i-au înlesnit în multe privințe înțelegerea doctrinelor creștinesci. „Ce iubesc eu, când iubesc pe D-zeu?” — dice s. Augustin. „Am întreat pământul, și el mi-a răspuns: că nu sunt eu acela, pe carele îl iubesci. Am întreat marea și toate ființele dintr'ênsa, și ele mi-au dis: nu suntem noi D-zeul teș, caută de asupra nóstră. Am întreat cerul, sórele, luna și stelele, și mi-au răspuns: nici noi nu suntem D-zeul, pe carele îl cauți tu. Și atunci le-am întreat pe toate

aceste : Voi îmi răspundeți, că nu sunteți D-zeul meu, spuneți-mi dar, că ce știți voi despre El ? Er ele cu un glas mi'aũ răspuns ; El n e ' a c r e a t ! Întrebarea ce am pus'o a fost espresiunea dorinței mele ; er răspunsul lor l'am aflat de adevărat, admirând frumseța naturală a acestor creaturi, și recunoscând într'ênsele înțelepciunea Creatorului !

Reflectând la împrejurările, în cari ne aflăm, ce alta dorință ar pute să nutrească fie care membru al clerului românesc, decât ca principiile și învățăturile acestor s. părinți, acomodată la trebuințele prezentului, să străbată adênc în înima păstorilor și a păstoriților, ca astfel biserica noastră națională, carea ni-a conservat esistența, limba și datinile strămoșesci să pótă prespera, să se pótă întări tot mai mult, și să ne pótă duce cu mai mare înlesnire la scopul suprem al educațiunei noastre : la adevărata perfecțiune omenescă !

VII.

Dr. GEORGIU PLOPU

DESPRE LIBERTATE.

Disertațiune ținută în sala mare a seminarului din Arad
la 13 Martie 1892.

Despre Libertate.

Dómnelor și Domnilor !

„Abia există idee atât de „maestetică —
dice renumitul filosof angles Beuckle — ca și
libertatea; chiar nici conceptul „ethic moral,“
în cadrul căruia „aparține, nu este mai sublim.“

Istoria ne este document viu și perenabil,
că toate gințile, națiunile și popórele au luptat lupte
sângeróse pentru independența, libertatea lor;
pentrucă omul dela natură fiind liber, nu con-
vine cu dignitatea lui sclăvi'a.

Între astfel de giurstări și fapte vėdite, ce
să dicem despre aceia, cari nu numai négă
existința libertății, ba încă fac batjocură cu
acest concept sublim ! acestia întru adevăr ei
singuri se combat și desmințesc pe sine; și
la lumină se împedecă asemenea căletoriului noc-
turn, a căruí cale nu o luminează rađele sórelui !

După această mică introducere să trecem la obiect: Esența libertății este independența, pentru că omul numai atunci se poate numi liber, dacă este independent; sclavul întru toate depinde, prin urmare nu este liber. Există însă o teorie, o doctrină, care eschide existența libertății; această doctrină pe toate terenele luptă și se încercă a documenta, că omul nu este liber, prin urmare pretotindenea și în toate se nisuesce a proba, că omul depinde, căci dependența eschide independența, și vice-versa independența eschide dependența, fiind aceste două concepte direct opuse; deci dacă omul depinde, atunci nu este liber, este determinată pozițiunea lui și prin aceasta și el singur.

Determinism înseamnă în general o stare hotărâtă, marginită prin motive; — în spețială aplicare asupra voinței omului înseamnă: depinderea voinței dela motivele inteligenței. — În acest înțeles e opus determinismul atât indeterminismului, care înseamnă totala neatârnavare a voinței omului dela orice fel de motive, cât și fatalismului, sub care înțelegem neatârnavarea voinței dela motive, cari cad afară de sfera inteligenței.

Determinismul — care se numește și libertate transcendentă — negă vre-o hotărâtă influență

a orî-ce felî de motive saũ a minții și a înțelegerii asupra voinței nu numai, ci afirmă, că orî-ce fel de funcțiune saũ perfecțiune a voinței prin creștere saũ învățatură este imposibilă.

Indeterminismul respingând influința inteligenței asupra voinței, nu numai arădică, conform principiilor sale libertatea voinței, ci chiar singura voință.

Determinismul, saũ doctrina, care întru toate să nisuesce a dovedi, că omul depinde, purcede din relațiunile neschimbavare, în cari există omul :

A) față de natura cea imensă : determinismul universalistic ;

B) față de sine : determinismul individualistic ;

C) față de deime : determinismul concret ;
— și întru toate arădică punctele, cari vădesc pendența, și cari sunt stabile și neschimbavare.

Să ne ocupăm cu fiă-care pe rënd :

A) Determinismul universalistic are trei părți :

I. Determinismul naturalistic

II.   "   umanistic

III.   "   cosmologic.

I. Determinismul naturalistic.

Determinismul se arădică mai ântăi pe pedestalul naturalistic și de aici argumenteză contra libertății omului, din relațiunile în cari stă omul :

a) față de stele : determinismul astrologic ;

b) față de lumea materială esternă : determinismul atomistic ;

c) față de lumea ideală internă : determinismul filosofic ; estrage pretotindenea pedența, care eschide libertatea, și anume :

a) determinismul astrologic este doctrina cea mai bătrână pe acest teren : popórele cele mai vechi s'aũ ocupat cu cetirea de pe stele a sortii omului. Șcim din istorie, că în momentul nașcerei lui Alexandru cel mare, astrologii aũ dis mamei lui Alesandru, să mai ascepte puțintel, că de ar nașce în acel moment, ar nașce un muritor comun, ér la din contră un geniũ, pentrucă ast-feli era constelațiunea stelelor. — Acéstă doctrină dela Chaldei a trecut și în Europa, unde grecii și romanii cei vechi aũ cultivato sistematic. Lucius Tarutius, firmanus, Cicero, Maternus firmicus și Manilius aũ fost tot atâța astrologi renumiți ; — și de și Codicele Iustinianeũ a oprit sub pedepsă de mórte astrologia, aceea mult timp a dominat, ba nici ves-

titul Tycho Brache și și mai renumitul Kepler nu i-a contradis de tot.

După determinismul astrologic tot individul se naște sub o stea hotărîtă, care sub tot decursul vieții aceluï individ esercită cea mai mare influință asupra lui ; tóte faptele aceluï individ sunt determinate prin acea stea. Când mai ales în sările de vară — de și numai în aparință după sciința de acum — vedem cădënd o stea, instictiv esclamăm, că óre acuí stea a apus ? căci credința plebei și ađi susține, că cu decăderea acelei stele s'a stîns și o viață omenescă, a aceluï om adecă, căruia ia cădut steua care l'a luminat și condus, ca pe maghiï dela răsărit. Ast-fel, esclamă deterministul, unde este aici îndependența ? unde-ï libertatea ? ; nici semne de libertate, căci omul prin steua sa conducătoriă își-perde de tot îndependența, libertatea.

b) Determinismul atomistic, — propagat cu predilecțiune de Democritos, filosof grec din Abdera, cu 460 anï nainte Christos, discipul al lui Anaxagoras ; mai de parte de : Lenkippos, Epikur, Gasendi, Hobbes, etc. — ast-felï argumenteză : la început a esistat o golătate vecinică și în acésta elementele materialï, cari în urma unei poterï, forțe maiore, aũ produs o

mişcare parte perpendiculară, parte oblicvă, costişă, prin ce și elementele materiale au primit parte formă perpendiculară, parte oblicvă; din aceste elemente, cari au produs mişcare centrifugală, s'a creat omnitudinea, universul, ast-fel și omul; prin urmare omul, după această doctrină s'a creat din mişcarea singuratecilor atomi, cari îl-determinează atât esteriorminte prin mişcare vidibilă, cât și interiorminte prin mişcare nevidibilă și schimbare de materii. De unde rezultă, că omul este pendent și ast-fel îi lipsește libertatea.

c) Determinismul filosofic (Schelling, Hegel) astfel espune doctrina sa: Omnitudinea, universul e un organ viu, a căruî parte visibilă esterióră e natura; în lume dominéază puterea generală; între natura îmensă și între om tot așa relațiune esistă, ca într'o créngă a arborelui și între arborele întreg, pentrucă dacă o créngă se rumpe de cătră trunchiū, a încetat a esista; tot asemenea dacă omul nu stă în continuă relațiune cu natura cea mare, care pe el ca microcosm îl-reflectă, a încetat a viețui; deci depindend omul dela natura cea mare, nu este de sine stătător și ast-fel nu este liber.

II. Determinismul umanistic.

După aceste deterministul, pentru a-și valida doctrinele sale, ia pusețiune umanistică, de unde pe trei terene argumentează contra libertății, ca ;

- a) determinism pedagogic,
- b)   "   politic,
- c)   "   umanistic sensu stricto.

a) După determinismul pedagogic (Dante, Boccaccio, Petrarca, Erasmus von Rotterdam, Iohannes Reuchlin, Filip Melanchton, Ioachim Camerarius, Ioh Sturm, Valentin Trotzendorf, M. Neander, Locke) omul depinde delă creșterea și datinile familiare, precum și dela direcțiunile acestora ; aceste determinază omul preste totă viața sa ; faptele omului depind dela aceste ; ce omul în timpul creșterii sale și-a însușit, fie aceea bun sau rău, o păstrează peste totă viața sa, dela aceea nu se poate abate, depinde dela aceea. Etă dar pendență peste totă viața omului și ast-fel și determinismul pedagogic respinge dela om libertatea.

b) După doctrinele determinismului politic, propagat mai ales de Plato, Aristotele, Machiavelli, Bodin, — omul stă în legatură nedespărțibilă cu poporul, prin acesta cu națiunea, care se guvernază prin legi aduse de sine însași,

prin ce toate faptele omului sunt precisate și determinate, pentru că tot omul este supus legilor, cari trebuie validitate și cu forța. — Decă unde este independența omului, când el este supus legilor? Nu-î! omul depinde, omul nu e liber, ergo: n'are libertate.

c) Determinismul humanistic în sensul strict (Heeren, Erhard, Voigt) afirmă: Sumariul ideilor dominante, cari după cuprinsul și formelor aparțin special unui timp și formează caracteristica acelui timp: se numesce spiritul timpului; omul depinde de la spiritul timpului, de care omul întru atâta este influențat, încât acel spirit pe om, ca pe o particică mitutică îl răpește cu sine și-l determinează în modul său de sentimente, cugetare și fapte. — Etă pendența și ér pendența pretotindenea și în toate; omul nu e liber și ast-fel n'are libertate.

III. Determinismul cosmologic.

După aceste deterministul, numai ca să demustre, că omul nu are libertate, recurge la determinismul cosmologic, care érá constă din 3 părți.

- a) determinismul materialistic,
- b)   "   dynamitic,
- c)   "   cosmologic sensu stricto.

a) Determinismul materialistic (în vechime Lucretius mai târziu Faierbach, Strauss, Büchner, Locke, Hume David) dice: Întreaga lume propriaminte e lume materială; materialul îl aflăm atât în elemente, precum și în imperiul fluidităților și al corpurilor tari; încă și în om nu există alta, decât material, și spiritul după doctrina acesta nu e alta, decât o agilitate, o funcțiune phosphorică foarte fină a creierilor, prin urmare nici spiritul nu diferă de corp, ci e numai o materie foarte fină, însă totuși material; corpul omului interiormente depinde dela strămutarea elementelor materială, dela schimbarea materială, precum și dela stările produse — bune sau rele — de aceste. Starea bună este sănătatea, ér cea rea e morbul. Prin aceste două stări sunt determinate toate acțiunile omului; ast-fel dară cine ar poté nega, că în internul corpului omului nu domnește pendeta? fiindcă omul în sensul strict nu e alta decât ființă materială, prin urmare în interiorul lumii materiale omul nu poté avé libertate.

b) După doctrina determinismului dinamic (vedî: Fechner, Precht) materialul în sensul strict nici nu există, ci numai puterea; dacă d. e. prind ceva, observ resistință; deci mate-

rialul dispore pe lângă potere. Lumea nu e alta ceva, decât sumariul poterilor, cari se validiteză ca poteri desvoltătoare, susținătoare și spirituale; totă natura nu e alta, decât potere susținătoare ce să presentă și în imperiile singuratiche, ba nici poterea spirituală nu e alta, decât o potență a poterei generală, adecă o potere generală în grad mai înalt. Poterea să validiteză prin funcțiunea sa, ér în om se presentă în poterea voinței, ca potere voluntară, ast-fel dă acésta eflus potentei poterei generală, prin urmare omul depinde dela poteri, cari îl determină. Omul în privința fungării poterei voluntare nu este liber, pentrucă acea putere, pe care noi o numim potere voluntară, saū spirituală în sensul strict nu e de sine stătătoare, ci este în relațiune continuă cu poterea generală; ast-fel ajungând deterministul dinamitic la acest rezultat, respinge libertatea omului.

c) Determinismul cosmologic în sensul strict (Klein, Sonnenschmidt, Moldenhauer) să trudesce a combina aceste două doctrine, căci afirmă: Lumea întregă nu e alta decât unitatea materialului și a poteri; acésta unitate generală face lumea; totă ființa individuală se presentă în unitatea materialului și a poteri; asta esistă

și în noi; omul în așa relațiune stă cu lumea materială, ca și ce relațiune este între fraxin și întră viața insectei, gongei, ce trăesce pe el; decât nu stăm în continuă relațiune cu lumea materială, nu mâncăm, nu bem etc., cu un cuvânt, dacă nu susținem relațiunile lumii materiale, organismul nostru începe a se disolva și viața încetă; ast-fel dar suntem influințați în continuu, așa stăm în relațiune cătră unitatea materialului și a poderii ca parte cătră întreg; prin urmare, dacă noi stăm în ast-fel de pendență, óre putem fi liberi? Ba! deci omul n'are libertate.

* * *

Până aci determinismul universalistic, și precum vedem deterministul și-a ajuns scopul, pentrucă el in tóte tot la acel rezultat a ajuns, că adecă: omul este în continuă pendență, prin urmare: că-î lipsesce libertatea.

B) Determinismul individualistic.

Acum trece deterministul la determinismul individualistic, care pe om ca individualitate îl esaminează din tóte punctele sale de vedere, și anume. ca:

I. Determinism somatic.

II. Determinism psihologic

III. „ antropologic

I. Determinismul somatic (vedi: Fechner, Blumenbach, Virchow, Cumberland Rickard) examinează omul din afară și din launtru de corp :

a) Deja din relațiunile esteriore vedem, dice deterministul, că corpul omului e parte a naturei, pentrucă corpul omului tot din ast-fel de elemente este compus, cari în natură totdeuna provin și există ; deci corpul omului depinde dela natură și dela lumea elementară ; mai departe : suntem necesitați să resuflăm, să mâncăm, bem etc. cu un cuvânt să ne susținem corpul, prin urmare nu se poate disputa, că corpul omului esteriorminte e în stare pendentă, deci nu e liber.

b) Corpul nostru își are sensurile, simțirile sale, a căror număr totdeuna și la tot insul sunt cincă ; nici un om nu există, care să fie potut vr'odată să-și mărească, sau să-și micșoreze numărul acestor simțiri, măcar numai cu unul ; poate să piérdă vre-o simțire, ce însă e alta mai departe : totă simțirea, funghéază după regulele ei specială ; după alte regulé funghéază vederea, după altele auđul, mirosul etc. : vederea e supusă regulelor optice, auđul acelor

acustice, etc. și nici nu se poate imagina, ca
óre-careva simțire să pótă abandona regulele
sale; mai departe tótă simțirea își-are scopul;
altul e scopul ochiului, altul al urechei, etc.; cu
un cuvânt tótă simțirea este determinată prin
scopul seú; ast-fel în interiorul corpului do-
minesce cea mai mare pendentă; cine dar póté
dice că omul în interiorul corpului ar fi liber?
Nimene! Omul nu are libertate.

Deterministul iea mai departe organismul
muschulilor sensibili și mișcători; aceia produc
simțirea, acestia mișcarea; nici unii nu mijlo-
cesc contrariul; a fie-cărui funcțiune este deter-
minată prin regulele sale proprie; ast-fel pre-
cum în exteriorul, așa și în interiorul corpului
omului pretotindenea și în tóte dominéză cea
mai mare pendentă, prin urmare corpul nostru
nici exterior nici interiorminte nu este liber.

II. Înteresantă e aserțiunea determinismu-
lui psihologic (vedí: Lotze, Zimmerman, Kant):
Spiritul omului constă din trei facultăți: minte,
inimă și voință; prin aceste trei facultăți spi-
ritul omului este determinat; spiritul omului
nu e în stare nici la un cas, ca să măréscă,
sau să micsóreze numărul acestor facultăți; prin
urmare stăm în față cu determinațiune; mai

departe ; după alte regule funghéză mintea, după altele inima, și după altele voința ; mintea își are regulele sale logice, inima : estetice, ér voința, voluntatea : ethice ; altul e scopul minții, altul a inimei și altul a voinței ; scopul minții e : dreptatea, a inimei : frumosul, a voinții : bunul, prin urmare în interiorul spiritului omului domnesce pendență continuă, și ast-fel acolo nu există independență. Eї dar, ce este esența libertății ? Independența ; — până când aici numai pendență există ; decı cum póte dice cineva că omul e liber ? când nicı spiritul seı nu e liber.

III. Determinismul antropologic (Huxley, Hovelaque) afirmă : omul constă din corp, din spirit și din unitatea acestor două ; decı examinează : a) relațiunea corpului cu a spiritului ; b) relațiunea spiritului cu a corpului ; c) unitatea acestor două.

a) Spiritul omului depinde dela corp ; spiritul omului în acea măsură se dezvoltă, în care corpul crește, și viceversa în acea măsură slăbește, în care corpul îmbătrânește ; decı spiritul omului întru toate depinde dela dezvoltarea corpului ; pendența acesta ni-o înfătoșează mai eclatant funcțiunea crerilor ; d. e. dacă creri se vatămă, corpul suferă doreri grozave ; ba

adese-orî pere, móre ; saũ d. e. dacã în creri, saũ în inimã pocnesce, saũ sã vatãmã orî-ce vas mic de sânge, omul ameteșce, etc ; din aceste este evident, cã spiritul omului depinde dela corp.

b) dar și viceversa este pendența adecã : și corpul depinde dela spirit ; ce probézã chiar și esperiința de tóte ðilele, anume : corpul omului folosesce spiritul spre scopurile sale ; mulți ómeni prin cultivarea spiritului se arãdicã acolo cã cu ajutoriul acestuia pe lêngã bagatelã, saũ fórte puținã obosire a corpului sunt în stare a satisface pe deplin tuturor trebuințelor lor ðilnice etc. ; prin spiritul seũ se decide omul la resbele etc. unde apoi corpul devine periclitat ; cu un cuvânt nenumãratele esperiințe de tóte ðilele ne conving, cã nu numai spiritul depinde dela corp, ci și corpul omului dela spirit.

c) Depind în fine și unul dela altul ; corpul dela spirit și spiritul dela corp ; decî fiindcã ast-fel depinde unul dela altul, atunci unul în relațiune cu celalalt nu póte fi liber ; prin urmare omul depinde dela relațiunile sale de existență, și fiindcã nu esistã independență, omul nu e liber.

* * *

Precum vedem, deterministul nostru acum érá a ajuns la determinismul universalistic, deci aici e acel punct, unde determinismul individualistic, convine cu determinismul universalistic și ambele se împreună în determinismul concret.

C) Determinismul concret.

Concretistul, ca determinist îl aduce pe om în relațiune cu Domneđeú și și pe acest teren argumentézá contrá libertății omului.

Determinismul concret se validitézá în 3 forme și anume ca :

I. Determinismul panteistic,

II. Mohamedanism fatum,

III. Providență Christiana.

I. Determinismul panteistic.

Zenon, ca fundatoriul stoicismului, Spinoza, Leibnitz ca propagatori ai determinismului panteistic afirmă : Totul este o substanță generală, a căreí parte vizibilă e natura și care nu e alt ceva, decât estinderea acestei substanțe generalí; omenimea încă nu e alt ceva, decât cugetarea acestei substanțe generalí ; în lumea acesta în sensul strict numai acest element general există, ér lumea în sine nu are existență proprie, ci numai în apărență ; tótă ființa individuală, — deci și omul — care în natură saú în omenime

provine, în așa relațiune stă față de acest element general, ca bulbucii de apă față de apă, provin și dispar; chiar așa stă lucrul și cu ființele individuali: cu ómenii, animalele și plantele, cari sunt numai forme debile a acestei substanțe generală; și acesta în etern așa are să fie. Decî unde numai despre forme debile pôte fi vorba, acolo nici aparință nu pôte fi de libertate.

II. Mohamedanum fatum, sau determinismul mohamedan.

Dupa această doctrină propagată de Kremer, Arnold Hauri și alții, Domneđeú a creat lumea; a sădit legi în tótă ființa; a defipt scopul final al fie-cărei ființe și după tóte aceste Domneđeú s'a retras în sine și de atunci în perfecțiune absolută gustă fericirea eternă, ér lumea a lasato pe sine singură și ast-fel Domneđeú e afară de lume. — Aici în lume pe pămênt tot acele dispozițiuni continue și tot acele maxime există, cari Domneđeú le-a plântat în fie-care ființă la crearea universului; decî numai destinul, fatum pur domnesce în lume necontenit; este determinată tótă ființa prin legile sale, astfel și omul peste tótă viața sa și în tóte faptele sale; pretotindenea și în tóte fatum domnesce, destinul major absolut domi-

neză, cu un cuvânt la om nici umbră nu există de libertate, — ci numai sôrtea și ursita.

III. Provedința christiană, sau determinismul christian.

Notăm mai nainte de toate aici că noi creștinii cu totă rezoluțiunea negăm, că și în și la creștinism ar exista fatum, destin, ursită, nici urmă de ea.

Doctrina determinismului cristian, propagată, afară de mulți sânti părinți, și de Baur și Schultz, — tot din acele principii porcede, din care și determinismul mohamedan, că adecă : toate Domneșe le-a făcut, decă și pre om ; astfel viața omului e numai o donațiune grațiosă a lui Domneșe, prin urmare viața omului nu e liberă, pentrucă omului nu-î este permis a-și strămuta existența sa ; și anume : când Domneșe a creat omul, a plântat întrînsul legi ethice, morale și prin înțelepțiunea sa nemărginită î-a designat scopul final, care are să-l urmeze. Domneșe a determinat pre om în toate faptele sale prin legile sădite întrînsul cărora este supus, pentru a-și ajunge scopul final. Astfel și după această doctrină omul totdeuna este în pendentă, prin urmare nu există libertate.

* * *

Dar ȕice în fine deterministul filosofând : În tóte și pretotindenea numai determinism există ; mărginite și dețermurite sunt tóte căile vieții ; mărginit și determinat omul și viața sa încă și atunci, când cugetă, că nu depinde dela nimene, și atunci trebuie să observe și recunoască că deși nu este încățușat în lanțurile sclavului, este pendent chiar și dela sine ; — deci : nu numai nu există libertate, omul nu numai nu e liber, ci e și absurd și ridicul a cugeta așa ceva.

Ast-fel finesce deterministul și în esaltațiunea sa încă și absurd și ridicul face conceptul sublim și maiestatic al libertății.

Dómnelor și Domnilor !

Să ne permitem aici a pune o întebare : óre-ce motive îl înduplică pe filosoful determinist, ca cu atâta vehemență să atace și să dispute libertatea omului ? ca să arėdice sistem formal de teorii și doctrine și să atace din tóte părțile libertatea omului ?

Nici un motiv ; un pesimism întunecos e totul. Deterministul vėdend cât e lumea de stricată și în trėnsa și omul, — și cum tóte în lume sunt trecătóre, în desperatiune totală

și-a făcut sistemul, a cărui base ușor se pot resturna.

Acastă întrebare și-o pune filosoful indeterminist și răspunde : Tu deterministule documentezi atunci mai eclatant, că există libertate, că ești liber, când te-ai decis să combați existența libertății, căci chiar prin aceea, că te-ai decis la așa ceva, ai documentat. că tu ai voință liberă prin urmare ești liber.

Indeterministul (vedei : opurile ethice a renumiților Romang și Herbart) în contradicere cu deterministul afirmă : Nu este omul determinat în cadrul relațiilor sale ; nu este determinat în relațiile sale față de natură, omenime și Domneșe. Omul e independent, liber, absolut liber !

Indeterministul îl atacă pe determinist chiar de pe pedestalul său propriu și îi desmințesce și nimicesce toate aserțiunile ; — apoi își espune principiile sale. Cel dintâi e indeterminismul negativ, acest din urmă e indeterminismul pozitiv.

A) Indeterminismul negativ.

I. Indeterministul se ocupă mai întâi cu determinismul naturalistic și toate părțile aceluia le desavuază și desminte pe rând, anume :

ad a) Pe determinismul astrologic, după a cărui doctrină omul se naște, viează și móre sub pândința unei stele hotărîte, îl combate indeterministul ast-fel: să concedem, că omul s'ar naște sub o stea anumită; să concedem și aceea, că steua influențază asupra omului; dar óre prin acésta își perde omul stătornicia de sine? să despóe omul de independința și libertatea sa? Ba! pentrucă omul comite ast-fel de fapte cari apriat dovedesc, că causa acelora de fel-nu e în influințarea stelei, ci în interiorul spiritului seú; este principiú filosofic, că: dacă causa dela ceva e în mine, atunci și causatul ca acțiune e dela mine: prin urmare: dacă influința dela stea nu e causa acțiunii, a faptului, atunci nici nu stăm absolute sub influința stelei, adecă: steua nu determină cu totul pe om și ast-fel nici nu depinde dela ea. Când omul face planuri, se nisuesce, scrie, cetesce, se cugetă, se decide la ceva, etc. causa e în interiorul spiritului omului, dar nici de fel în influența eser-citată de stea asupra omului; decí nu sustă aceea afirmațiune a determinismului astrologic, că steua ar influința asupra omului și-prin acésta omul și-ar perde stătornicia de sine, independința și libertatea.

ad b) Determinismul atomistic, după care la început a existat o golitate vecinică și în aceea au fost elementele materială, din a căror mișcare perpendiculară sau oblică s'a făcut universul, prin urmare și omul, — încă este o teorie, o aserțiune nebasată. Indeterministul însă presupune, că ar fi existat acea golitate vecinică afirmativă și întrinsa elementele materială, dar oare — dice indeterministul mai departe — nu suni eu capace a me arădica asupra acestei doctrine și a scruta cauza adevărată asupra originii, dezvoltării etc. a omului? Dacă ar fi existat acea golitate, ar trebui să existe și astăzi. N'a existat, nici n'a putut exista, pentrucă nu se poate nici imagina o golitate eternă, în care aer, aeter să nu fie și totuși în aceea să fie elemente materială; deci — dice indeterministul — existență afirmativă a golității eterne este numai productul, fătul fantasiei, prin urmare indeterministul deja din fundament restornă această teorie și doctrină nebasată. Acea însușire a omului, cu care tot elementul material individual îl face obiect de esaminare, din acele elemente până acum numai 65 cunosce, le scie grupa nu numai, dar scie și defini aceea, că ființa organică de cari elemente chemice are

lipsă pentru compunere și esistență, mai departe scrută, examinează și stătoresce lumea elementară a corpurilor fluide și tari, etc., această însușire a omului probază apodictice, că ființa omului nu stă sub influința elementelor materială, și dacă nu stă, atunci e independent de acele, ce eclatant dovedesce cugetarea conscie de sine și examinarea acelor elemente; fiind ast-fel spiritul omului independent: e de sine stătător, deci e liber; ergo: există libertate.

ad c) Determinismul filosofic afirmă, că universul nu e alt ceva, decât un organ viu, a cărui parte vizibilă e natura, în care domnesce o putere generală, cu care omul e în așa relațiune, ca o crângă a arborelui, cu arborele întreg; dacă crângă se rumpe de cătră trunchi, a încetat a viețui; asemenea și omul, dacă nu stă în relațiune continuă cu natura imensă, care pe el ca microcosm îl reflectă, a încetat a exista, deci depindend dela aceea nu e liber. La toate aceste indeterministul dice următoarele: Adevăr, că depinde omul dela natura cea mare, adevăr, că depinde dela lume, dar óre în lume totă ființa are însușirile acele, pe cari le are omul? óre totă ființa e sensibilă și conscientă ca omul? Nu, de fel nu! singură aceea

însușire a omului, că esaminează toate ființele diferite ale naturei, esaminează pozițiunea lor, esaminează, că în ce relațiune stă el singur, apoi și celelalte ființe față de natură, acesta singură însușire dovedesce apriat, că omul nu depinde dela natură, prin urmare este independent și ast-fel e liber ; omul dar își susține și validiteză libertatea în cadrul relațiunei sale față de natură, cu un cuvânt are deplină și perfectă libertate.

II. După aceea trece indeterministul la determinismul umanistic, pe care îl combate ast-fel :

ad a) Determinismul pedagogic afirmă : omul depinde dela crescerea familiară, dela datinele și direcțiunile aceleia ; aceste îl determinază pe om peste totă viața sa și ast-fel nu e liber. La aceste indeterministul dîce : Crescerea, afară de grige, îngrijire de mamă, constă din învățatură și mai ales din cultură. Mineralul nu se cresce, acela mai mult se poleiesce, asemenea nu se cresce nici plânta, nici animalul ; aceste se grigesc, aceste rareori se și învață, sau mai corect dreséză ; singur numai omul e aceea ființă, care se cresce ; dar crescerea suponează libertatea și consciența de sine ; prin urmare aserțiunea

determinismului pedagogic se desavuază pe sine, căci presupune creștere și cultură fără libertate. Dar nici aceea nu este adevărat, că creșterea și datinele familiare ar determina pe om peste totă viața, căci în viața practică vedem că adese ori ómenii împărtășiți în familie de o creștere esemplară, devin răi, criminaliști, și din contră; de unde rezultă, că alegerea în aceea privință, ca să susținem sau ba datinele însușite prin creștere, depinde dela noi; prin urmare putem alege, ér prin alegere dăm dovadă despre independința noastră; adecă: despre aceea, că suntem liberi, nu depindem dela nimic. Astfel indeterministul respinge și determinismul pedagogic.

ad b) La teoria determinismului politic respunde indeterministul:

E adevăr că omul stă în legatură cu poporul și prin acesta cu națiunea, care se guvernează prin legile sale proprii, susținute și esecutate și cu forța. Inse — dice mai departe indeterministul — óre din tóte aceste aceea rezultă, că omul față de stat își perde libertatea individuală?

Oh nu, de fel nu! căci și aceia cari fac legea, precum și aceia cari o susțin și esecută

eventual cu forța dispusețiunea legei, încă sunt oameni și încă forțe conșcii și liberi, căci acesta o poftesce chiar imperative pozițiunea și funcțiunea lor. Prin urmare nu este adevărată aceea aserțiune, că relațiunea față de stat ar determina ast-fel omul, ca să-și părădă libertatea, decî omul e liber.

ad c) Deterministul umanistic în sensul strict afirmă, că omul stă sub continua influință a spiritului timpului, prin ce își perde libertatea. La aceste indeterministul răspunde : Deterministule !

Aserțiunea ta e nebasată. Nu prevedî tu, că omul esaminéză spiritul timpului, elementele și direcțiunile aceluia din punct de vedere religios, artistic, scientific, industrial, economic, comercial, juridic, administrativ, politic, etc. și să urmăresce acele direcțiuni, să ba. Decî omul alege, prin ce dovedesce că este independent ; ergo : există libertate.

III. După aceea trece indeterministul la determinismul cosmologic și desminte toate fa-sele aceluia. Anume determinismul cosmologic constă din trei părți :

ad a) Determinismul materialistic, după care numai materialul general există în lume.

ad b) Determinismul dinamitic, după care materialul în sensul strict nici nu există, ci numai puterea ;

ad c) După determinismul cosmologic — sensu stricto — există unitatea materialului și a puterii generalei.

Aici pretotindine domnesce pendința dela relațiunii, prin urmare omul n'are libertate.

La toate aceste astfel răspunde indeterministul: E adevăr, că există lumea materială, și că există și puterea generală, — însă conștiința e aceea însușire a omului, care îl arădică peste întreaga lume, prin urmare e capace ca să facă obiect de esaminare atât materialul și puterea, cât și unitatea acestora, afară de aceea se poate și abstrage dela acele și ast-fel nu depinde, prin ce dă dovești despre independința și libertatea sa. — În modul acesta respinge indeterministul și determinismul cosmologic.

Reeșind ast-fel îndeterministul învingător asupra tuturor aserțiunilor determinismului universalistic, trece la determinismul individualistic, contra căruia argumentează ast-fel :

I. După determinismul somatic corpul omului este determinat prin 5 sensuri ; mai departe omul este determinat de relațiunile esterne ;

ast-fel omul depinde și n'are libertate. La aceste respunde indeterministul : E adevăr, că omul are lipsă de aer, de mâncare, de beutură ; însă omul alege, căci delătură aerul stricat, și caută aer curat ; alege omul și în mâncare și beutură ; bucătariul e dovadă despre acesta, căci prepară produsele crude ale naturei după gustul și plăcerea omului. Și aceea e adevărat, că omul are 5 sensuri, însă dela om depinde, ca să preferă ochiul și să-și cultiveze vederea, sau auzul etc., cu un cuvânt omul alege după voința sa, prin ce dovedesce că e liber.

II. Determinismul psihologic afirmă : spiritul omului constă din trei facultăți : minte, inimă și voință ; fie care își are legile sale speciale și fie care își are scopul seü, — prin aceste omul este determinat.

Aceste toate le conced, dice indeterministul, însă dela mine depinde, ca mintea să o cultivez asupra inimei și voinței, sau inima, sau voința asupra celorlalte facultăți ; asemenea dela mine depinde aplicarea regulelor logice, estetice sau etice ; cu un cuvânt pot alege, ér alegerea dovedesce, că sum independent și în interiorul lumii spirituale, ergo : liber.

III. Determinismul antropologic afirmă :

Omul constă din corp, spirit și din unitatea acestor două; aceste sunt în continuă pendință și ast-fel omul nu e liber. La aceste respunde indeterministul: Pendința afirmată e numai relativă, nu absolută, ce documentează chiar experiența de toate zilele: Renumitul Kant, saviintele Königsbergului în morbul său de piept întru atâta s'a putut abstrage spiritualmente de corp, încât i-a trecut morbul de piept și a repausat în cele mai adânci bătrânețe; sau d. e. șcim, că unii soldați bravi pe câmpul de luptă întru atâta sunt răpiți de vehemența luptei, că nu știu, nu simțesc vulnerarea, numai când sunt făcuți atenți, sau prin mare pierdere de sânge cad. Toate aceste dovedesc independința, deci omul e liber.

Indeterministul desavuând ast-fel și pe determinismul individualistic, trece la determinismul concret; e relațiunea omului față cu deinea și aici desminte pe determinist.

I. Față cu determinismul pantheistic indeterministul dice: Tu deterministule aceea afirmi, că numai substanța generală există, care îl determină cu totul pe om.

Bine! Eu purced din consiciență. Sunt indiviși, precum ne convingem în viața practică,

cară afirmă despre sine, că nu sunt conșcii de sine, că nu știu a se cugeta, că nu-și pot îndrepta atențiunea într-o direcțiune oarecare. Ce probază acesta? Aceea, că omul se poate abstrage dela acel ceva, dela substanța generală, ce o afirmă determinismul panteistic, prin urmare omul are cugetare corectă, simțire și posibilitate de a-și valida voința; ergo e liber.

II. Determinismul-fatum-Mohamedan afirmă, că Dumnezeu după ce a făcut lumea și a plantat legi în firea carei ființă, designându-i și scopul final, s'a retras și în perfecțiune absolută gustă fericire eternă, iar Dumnezeu e afară de lume. La aceste vorbe indeterministul: Dacă această doctrină fatală o am aplica la om, atunci Dumnezeu ar fi izvorul tuturor rălelor în lume, ce numai nebunul poate afirma. Chiar contrar e adevărul. Omul chiar prin aceea, că face și se poate face contra legilor plantate în el de Dumnezeu, dovedește că e liber și independent.

III. Determinismul providențial purcede precum am văzut mai sus-tot din acele principii, ca și fatum Mohamedanum, și ajunge la rezultatul, că omul este cu totul determinat prin omnipotența lui Dumnezeu, contra căruia nu îi este ertat să facă nimic, căci altcum îl nimicesce,

decî nu e liber. La aceste respunde indeterministul : Deși Dumnezeu a sădit legi în om, și i-a designat scopul final, pe care trebuie să se trudească a-l ajunge, omul totuși e liber, pentru că scopul final al omului nu e simplu, ci compus. Acela constă din: fericire, virtuositate și din unitatea acestor două, din salute, mântuire; fericirea e esternă, virtuositatea internă, ér salutea unesce aceste ambele. Dela mine depinde, că în care direcțiune voesc să me perfectiunez întru ajungerea scopului meu final, prin ce este pe deplin dovedit, că omul e liber.

* * *

În fine indeterministul, răpit de succesele sale, că în toate direcțiunile a reusat învingător față de determinist, trece în personalități; precum deterministul, după espunerea doctrinelor sale, absurd și ridicul face conceptul sublim și maestetic al libertății, ast-fel și indeterministul declară pe determinist de nebun, și'l batjocoresce dimpreună cu doctrinele lui.

B) Îndeterminismul pozitiv.

Indeterministul negând și desavuând doctrinele determinismului, espune doctrinele sale positive în următoarele :

α) față cu natura cea mare omul e liber, căci prin însușirile sale superioare spirituale dispune de întregă natura și o dominază. Atât obiectiv, cât și subiectiv este independent; domn, unicul domn al universului!

β) Față de relațiunile omenești, omul încă este perfect liber; numai axioma: „Ce ție nu-ți place, altuia nu face!” are să observe, dar încă și dela asta se poate abate dacă voesce; face bine, sau rău, e trebuia lui, căci nu depinde dela nimene!

γ) față de sine asemenea e liber omul; de corpul său tot ast-fel ca și de spiritul său el singur dispune după plăcere; se poate și sinucide!

δ) față de Deime încă e perfect liber omul și această perfectă libertate se reoglinde mai frumos în acea, că omul atât în public, cât și retras în sine preamărește pre Domnedeu Atotputernicul pentru faptele și bunătățile lui nemărginite!

ε) În fine dice indeterministul pozitiv: „Voluntas cogi non potest.” Eū voesc pentru că pot voi! Voința mea nimene nu o poate sili ce să voască, că voesc acea, ce eū voesc! Ast-fel spiritul meu și în interiorul și în exteriorul său este absolut liber!

* * *

Ce două rezultate diferite ! Unde a ajuns deterministul și unde indeterministul ? ! Acela a afirmat, că de fel nu există libertate, că omul depinde în continuu, nu e liber, — acesta ține, că omul e absolut liber !

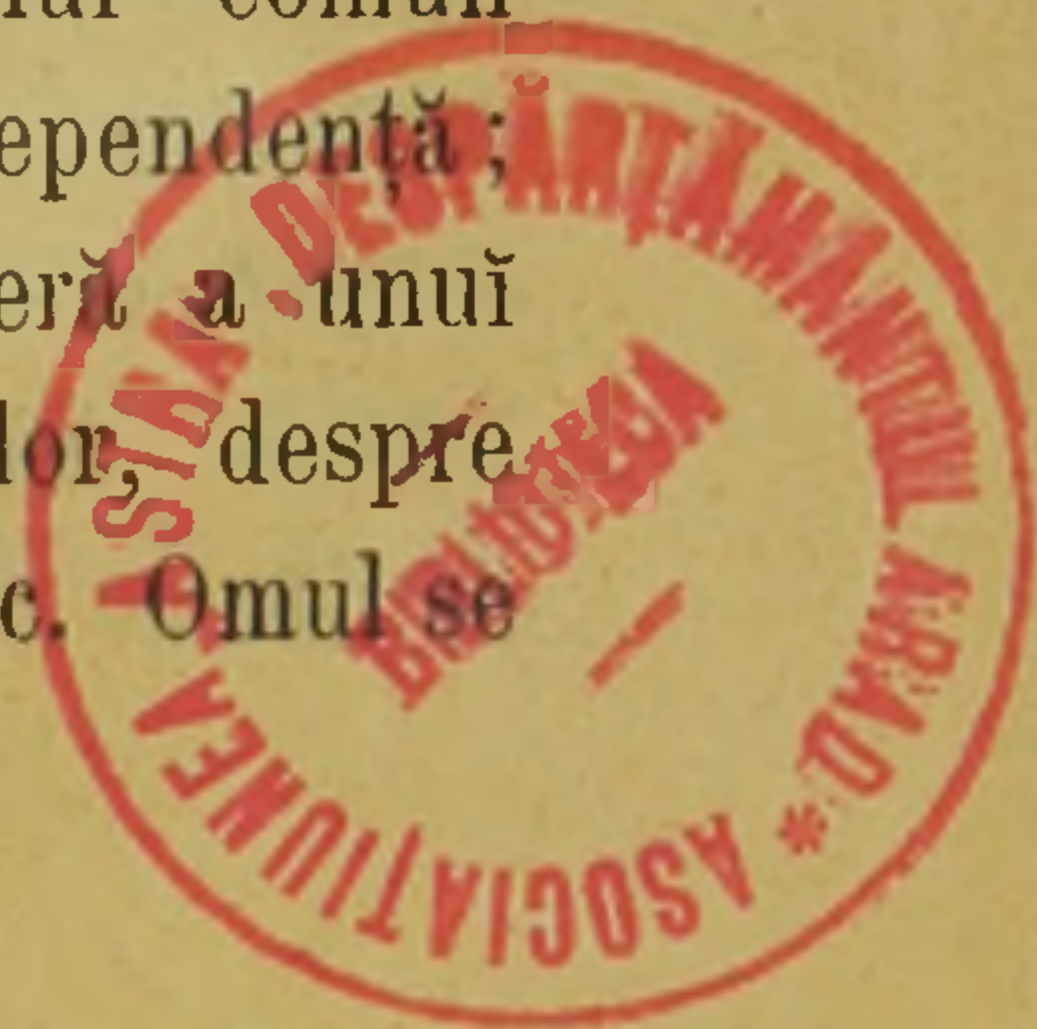
Óre care ține adevărul ? Póte nici unul. Vom vedé !

C) Indeterminismul concret.

După ce aceste două rezultate sunt în contrast unul cu altul, noi ca concretiști ne vedem îndemnați a examina, că ce este adevăr în unul și ce în altul.

Bucuros și cu tóată plăcerea ne gerăm de concretiști, ér ca atari nu urmărim nici doctrinele determinismului, nici pe cele ale indeterminismului, ci ne vom nisui a le împăca, deci vom examina punctele în cari convin și în cari nu, apoi punctele de acelaș calibru le vom arădica, prin ce vom câștiga o unitate compusă.

Conceptul „libertate“ în limbajul comun este espresiunea pentru starea de independență ; ast-fel vorbim despre vibrațiunea liberă a unui pendul, despre căderea liberă a corpurilor, despre libertatea industriei, a comerciului ; etc. Omul se

dice liber pe sine atunci, când e în o stare neependentă, când nu e supus la o acțiune, care e contrară dorinței sale, ci dă curs liber voinței sale.

Ast-fel dic ștudenții, că sunt liberi în vacațiune, ér ómeniî cu stare materială, că fac ce eî voesc.

Este însă ușor de înțeleș, că acest concept al libertății nu corespunde adevărului șcientific.

Să ne încercăm a defini conceptul sublim al libertății în înțeleșul seü adevărat șcientific.

Deterministul, precum vędurăm mai sus, pretotindenea și în tóte pledéză pentru pendința.

Indeterministul, din contră pretotindenea și în tóte numai independința o întonéză.

Basa independinței e : alegerea, însă facultatea alegerei nu e alta decât o direcțiune a voinței, a cărei funcțiune mai restrinsă e arbitriul — capriciul — pentrucă voința e : saü instinct, saü arbitriü, saü voința liberă.

Atât deterministul, cât și indeterministul, în desvoltarea doctrinei sale, mișcă în dóuë direcțiuni diferite ; acela vede numai pendința, ér acesta numai independința. Se nasce decî întrebarea, că óre în pendința nu esistă independința și viceversă în idependința pendința ?

Aci s'a deschis terenul concretistului, ca pe aceste două principii opuse să le împace și din ambele să producă o unitate.

Independința și pendința nu sunt principii contradictorie, ci numai opuse, căci nu numai negă, ci și afirmă ceva, și anume aceea, că în privința cuprinsului în ce relațiune staă aceste concepte.

Când deterministul se nisuesce în toate a validita pendința, se abstrage dela o parte foarte esențială, adecă : dela independința, pe care o aflăm și în natura cea imensă, decă și în lumea neconsciă de sine și ca să probăm această aserțiune a noastră, vom examina mai întâi chiar această lume neconscie de sine.

Notăm aci, că precum deterministul eschide totalmente libertatea, tot astfel indeterministul — în contrast — susține libertate absolută în întreaga lume organică, decă nu numai în lumea animalică, ci și în cea vegetalică. D. e. luăm un arbore : deși arborele e în strânsă legătură cu pământul, din care precum și din aer își trage nutremântul etc., totuși arborele prin relațiunile esteriore nu este despoiat totalmente de libertate ; anume : acel principiu vital intern, care susține în continuitate organismul arborelui,

când acesta produce rădăcinele și crengile sale, etc., acel principiu vital intern, care în continuu funghéză după regulele organice și produce dezvoltare continuă : dovedesce independința, pe care dar și în lumea neconsciă de sine o aflăm. Cu atât mai în mare măsură aflăm această independință — dela care deterministul cu totul se abstrage — în lumea animalică ; animalul încă e liber, căci deși independința depinde dela regule și legi ; totuși partea esențială a libertății, baza vieții, se presintă în independință.

Acastă specială libertate, care se basază pe instinct, ca funcțiune necesitudinariă — care și în determinism se află — se numesce libertate metaphisicală.

Vedem ast-fel, că în independință există independință. Intrebăm, că óre în independință există independință ? la acesta respundem cu : da ! Să probăm acesta :

Indeterministul fórte întoneză, că el în tóte are facultate de a alege liber, căci a validita o acțiune saú ba, a alege pur dela densul depinde ; dize mai departe indeterministul : me pot abstrage dela tóte, dela corpul, dela spiritul meú, ba chiar și dela existența mea, pen-

trucă dacă voesc, me pot și sinucide ; aci însă greșesce indeterministul, căci adevărata libertate nu constă în eserciarea instrumentului, ci în susținerea existenței, din care motiv aserțiunea sa, că se poate și sinucide nu aparține argumentelor pentru libertate. — E adevărat, că dela multe toate se poate abstrage, dar dela una înse nu, și acesta e cea mai esențială, acesta e natura sa, dela care indeterministul cu toate sforțările nu se poate abstrage, din natura sa nu poate eși ; deci aci propășesce pendința, ce documentează evident, că și în independință există pendință.

Acésta e o altă libertate specială, care își are de basă arbitriul capricios, care și în indeterminism se află, și se numește libertate psihologică.

Ast-fel vedem, că în determinism există independință, ér în indeterminism pendința.

Am espus mai sus, că conceptul voință are trei părți : instinctul, arbitriul și voința liberă ; mai primitiv e instinctul și mai nobilă e voința liberă.

Instinctul are reguli determinate, funghéază necesarminte.

Arbitriul — capriciul — e condus de pasiuni voluntare.

Voia liberă intrunesc aceste ambele pe basă pură etică, morală în o unitate, într'un întreg sublim.

În determinism, care e pendința continuă, basa e instinctul, în indeterminism e arbitriul.

Arădicând și combinând bazele de cugetare ale ambelor concepte, adică : a determinismului și a indeterminismului : instinctul și arbitriul, basa necesitudinariă și arbitrariă — rezultă : că aceste două la oaltă fac libertatea și ast-fel : încât pendința o aflăm în noi, într'u atâta o numim libertate metafisicală, er încât independința o aflăm în noi, ca facultate de a alege, o numim libertate psihologică ; deci libertatea metafisică și psihologică la oaltă, fac libertatea adevărată, libertatea etică, a cărei basă este voința liberă în sensul nobil, pe base morale.

Numai ast-fel scim și putem sci, că ce este libertatea și ce signe esențiale obvin în cuprinsul ei.

Adevărata libertate, libertatea etică e de două specii :

a) libertate politică

b) libertate etică în sensul strict, numită și libertate spirituală.

Vom espune după Romany (Über Willens-

freiheit und Determinus Bern 1835) și Herbart (Zur Lehre von der Freiheit des menschlichen Willens, Götting 1836) definițiunea libertății în cercuscieri oratorică :

ad a) Libertatea politică constă în aceea, că societatea de stat nu depinde dela arbitriul și capriciul unora, sau altora, ci dela convoința tuturor, arădicată la o putere supremă, numită lege ; ast-fel libertatea politică nu este absința de obstacle, ci numai estrasă dela obstaclele arbitriului și ale egoismului altora ; așa dară: nu e permișiunea a face tot ce voim, ci supunerea voluntară a voinței proprie convoinței generală a statului.

ad b) Tot așa de puțin putem dice, că ar consta libertatea morală în sensul strict — sau libertatea spirituală — în absința tuturor motivelor de moțiune decisive a voinței, sau în facultatea de a contrasta tuturor motorilor voinței. Legea morală constă mai ântâi în rațiune și se validiteză ca regulă a acțiunei ; opiniunea ca și când noi după arbitriul nostru am avea putere de a ține aceea lege, sau a o călca, — e rătăcită, pentrucă schimbăm posibilitatea fizică a acțiunei, cu cea morală, și credem că avem și pe acesta din urmă, pentrucă avem pe cea dintâi.

Voința în singuraticile casuri depinde dela întreaga noastră stare morală, în care noi ne aflăm ; e o rătăcire a cugeta, că noi în tot cazul am putea după dorință a voi bunul sau răul ; o ast-fel de alegere în fôrte puține casuri are loc, acolo adecă, unde motivele pentru acțiunea bună sau rea se vęd a sta în ecvilibriu, și și atunci numai după aceea urmază rezoluțiunea, dacă după cugetare ulterióră, sau esaminare mai deaprópe puterea motivelor moțiunei se declină pe o parte, sau pe alta.

Daca decı libertatea morală sau a spiritului nostru nu constă în facultatea unei alegeri arbitrare independentă de orı ce moțiune a motivelor, — atunci aceea nu póte fi alta, decât : facultatea omului a se decide independent de tóte, de adevărata ființă spirituală a sa, de Eu-ul seú, de motivele de hotărırē străine, curat prin sine singur, adecă : după legile carı sunt plântate întrênsul ca spirit ; cu alte cuvinte : facultatea omului a se manifesta cu statornicie deplină ca spirit.

Acéstă libertate decı nu e alta decât : calitatea omului de a predomni instinctele sensuali, și : voința sa, întregă viața sa spirituală chiar așa de puțin a o subordina capriciului

eventualității, ca și unei necesități fizice ; este facultatea omului de a trăi înțeleptesce și după legile perfecțiunii, nu ca animalul a fi condus de un instinct orb, sau ca și d. e. ambițiosul său avarul de o patimă dominantă.

Sapienții greci încă au cunoscut acesta, când diceau : „Numai înțeleptul e liber, stupidul e sclav.“

Etă Dómnelor și Domnilor ! basa libertății, etă signele esențiale din cuprinsul ei, și în fine etă sublimul și maesteticul concept al libertății !

Dómnelor și Domnilor !

Dați-mi voiă ca încă câteva mominte să abusez de mult prețuita paciență a D-Vóstră :

Să facem în fine o reprivire fugitivă asupra istorei libertății.

Omul dela firea și natura sa aspirează la principiul libertății, și D-deu atot-puternicul și atot-făcătorul a dat omului voe liberă, ca tot ce face să facă cu precugetare matură.

Nu e mirare deci, că cu principiul libertății ne întâlnim și în timpurile cele mai vechi, și în timpurile, când încă omenimea își-trăia etatea fragedă a copilăriei.

În timpurile vechi, în evul vechi însă precum omenimea în general trăia etatea copilăriei, ast-fel și instituțiunile sale, calitățile sale nu au fost dezvoltate, prin urmare și ideea libertății a fost oprimită.

Individul în general era mai cu totul absorbeat de puterea statului primitiv, deci și libertatea individuală abia lăsa urme de apariție pe lângă libertatea universalistică.

Să privim statele cele mai vechi ale orientului:

În China a domnit teocrația ; individul a fost despoiat de libertate, pentru că civii așa au fost priviți, ca fiii comuni ai unui părinte, ai domnitoriului.

Acastă teocrație lumescă a devenit învingătoare și în ambele Indii, încât aici a dus un rol puternic sistemul castelor privilegiate. Cu un cuvânt individul atât în China, cât și în India a fost apăsător.

Mongolia a avut un special sistem intern foarte primitiv, pentru că era locuită de popoare barbare neculte, semiselbatice, la cari fiind apăsător libertatea individuală, cea universalistică a dominat.

Tot cam ast-fel de sistem a avut și Per-

sia, aici însă libertatea individuală nu a fost cu totul deprimată, pentru că persianii numai tribut luaș dela popórele subjugate, ér în tótă alta privință le respectaș.

Din istoria grecilor vedem, că în Sparta a domnit libertatea universalistică, ér în Athena cea individuală ; libertatea individuală a Athenei însă nu a fost adusă în armonie cu libertatea universalistică, de unde a rezultat, că Athena cu mórtea lui Pericle a decădut nu numai, ci a fost și devinsă de cătră Sparta.

Din istoria Romei scim, că acolo a fost în preponderanță libertatea universalistică, dar numai pânăce a esistat republica ; după aceea a fost deprimată și a propășit libertatea individuală. Lupta continuă a libertății universalistice cu cea individuală în fine a rezultat căderea statului puternic roman !

Étă lipsa de libertate etică, lipsa moralei, decadința morală !

Evul mediū, o continuitate de timp de 1000 ani, în istoria libertății numai acel merit are, că ideile s'aș chiarificat ; prin ce după multe și grele esperiințe s'aș deschis teren liber instituțiunilor christiane, carī pe om l'aș rădicat din sclav la persónă ; ast-fel deși în evul mediū

libertatea universalistică a fost în preponderanță preste libertatea individualistică, mai târziu, și încet încet a devenit starea întorsă ; libertatea individuală a primit lupta și a luptat luptă continuă cu libertatea universalistică, până când cu finea evului mediū a reusă învingătoare libertatea individuală.

Abia în evul nou, și anume în secolul al XVI. a ocupat deci libertatea individuală terenul și pozițiunea care i-se cuvine, și adecă :

a) în privința religiunară atunci, când a propășit Luther și a dat în mânilor poporului biblia ca se urmeze vederilor sale ;

b) în privința politică americanii de nord au eluptat libertatea individuală, luptând luptă consciă cu anglesii, până au rupt cătușele și au devenit independenți ; astfel libertatea individuală politică a fost validată de către americani.

Etă de nou principiile etice, urmele și rezultatele mărețe ale moralei !

În Europa asemenea au luptat în continuu aceste două speții ale libertății, fiind însă odată sdruncinate cătușele, acele ușor au decădut de sine prin conșciositatea de sine a omului recu-

noscut de persónă. Un avânt numai a trebuit, și acela nu a putut întârzi. Prin grandioasa revoluțiune francesă libertatea individuală a reeșit învingătoare, și trecând și în celelalte state în fine libertatea individuală și-a ajuns culmea și a devenit de model în monarhia constituțională.

CUPRINSUL.

	Pagina
I. Augustin Hamsea: „Religiunea ca factorul principal de producțiune.“	3—21
II. Dr. Petru Pipoș: „Elementul național în educațiune.“	23—53
III. Teodor Ceonțea: „Pământul ca predilect al forțelor naturei“	55—86
VI. Ioan Petran: „Direcțiunea populară în literatura română.“	87—109
V. Romul Nestor: „Femeea ca factor în civilizațiunea popórelor.“	111—136
VI. Dr. Traian Puticiu: „Sfinții părinți ca pedagogi“	137—165
VII. Dr. Georgiú Plopú: „Despre libertate“ *)	167—213

*) Pě pagina 184. în rëndul 13 de sus în jos, în loc de :
Mohamedanism, cetesce: Mohamedanum.


~~~~~  
**Prețul unui exemplar broșurat 80 cr v. a.**  
~~~~~


26699

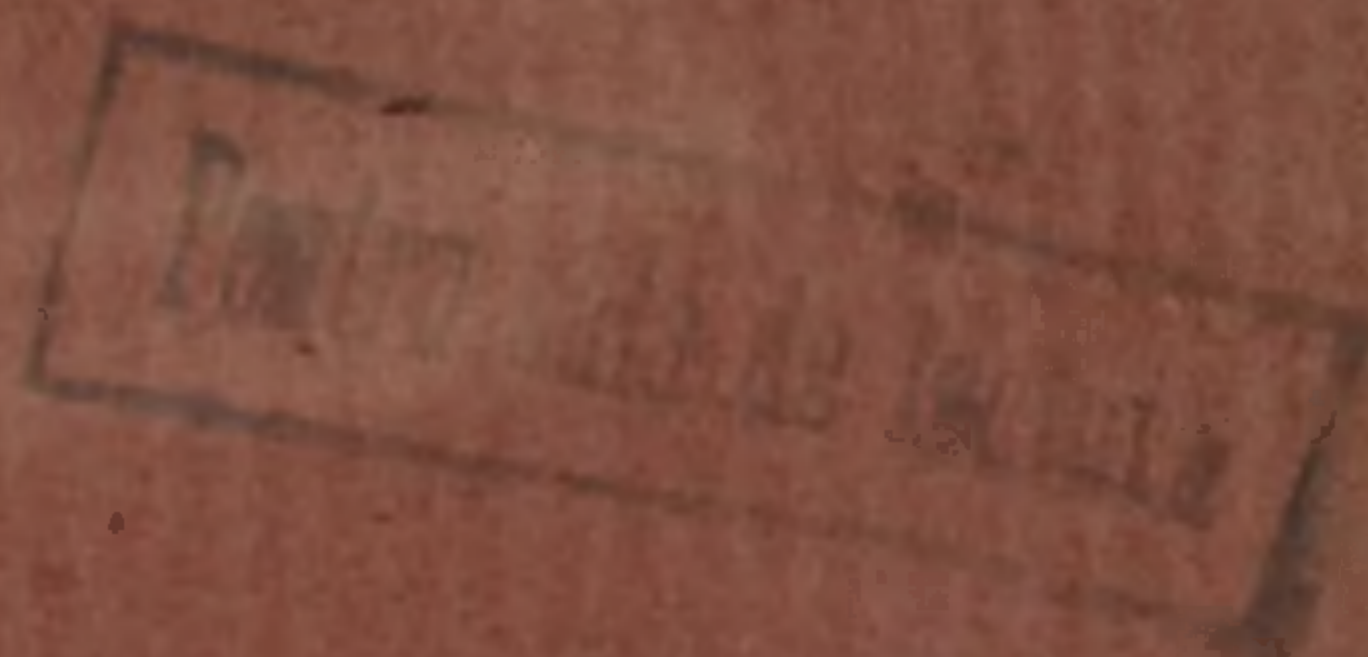
ORGANIZAREA

PARTIDULUI ȘI A CLUBULUI

DIETAL

AL NAȚIONALITĂȚILOR.

V 1974

A R A D

Tipariul tipografiei George Nichin

1905.

26699

ORGANIZAREA

PARTIDULUI ȘI A CLUBULUI

DIETAL

AL NAȚIONALITĂȚILOR.

Biblioteca Culturală și Științifică Arad
BIBLIOTECA

no. inv. ... 238
1929.

A R A D

Tipariul tipografiei George Nichin

1905.

26699

ORGANIZAREA

PARTIDULUI ȘI A CLUBULUI DIETAL AL NAȚIONALITĂȚILOR.

1. Numirea și scopul partidului și al clubului.

§. 1.

Membrii Români, Slovaci și Sîrbi ai corpurilor legiuitoare din Ungaria, cari profesază aceleaș principii politice, formează sub numirea «partidul dietal al naționalităților» un partid politic unitar și înființează sub numirea de »Club dietal al naționalităților» un club comun al partidului.

§. 2.

Scopul partidului precum și cel al clubului dietal al naționalităților este, să tindă modru și putință membrilor de naționalitate română, slovacă și sîrbă ai Dietei, a lupta ei împreună, pe baza unui program comun întru înaugurarea constituționalismului nefalsificat și a adevăratei egalități de drepturi și prin apărarea viguroasă a intereselor na-

ționali, culturali și economice ale naționalităților din patrie și resp. ale cetățenilor naționaliști, — a depune temelii sigure la dezvoltarea bunăstării și mulțămirii cetățenilor peste tot, dar mai ales la înjghebarea consimțirii frățești dintre fii acestei patrii comune. Aceasta conlucrare întru validitatea pe cale constituțională a principiilor politice ale partidului și clubului, cuprinse în programul comun, are a se estinde atât la activitatea din ambele case ale Dietei, cât și la cea de pe toate terenele vieții constituționale.

II. Organizarea clubului și a partidului.

§. 3.

Sub numirea colectivă de «partid dietal al naționalităților» au a se înțelege — pe lângă intacta susținere a individualității lor —, partidele naționali: român, slovac și sîrb și eventual ale altor naționalități, cari în viitor se vor alia acestui partid dietal comun.

§. 4.

Clubul dietal al naționalităților este compus deocamdată din trei secții de club, din secția :

română,
slovacă și
sîrbă.

§. 5.

Fiecare secție are membri :

- a) ordinari
- b) interni și
- c) externi.

§. 6.

Membru ordinar al însăși clubului poate fi numai acel cetățean, care e membru al uneia dintre corpurile legiuitoare ungare și care acceptând programul politic al unuia dintre partidele naționale aliate, își însinua în scris la președintele clubului dorința sa d'a fi primit între membrii clubului.

§. 7.

Membrii ordinari ai clubului sunt obligați a contribuî la acoperirea cheltuielilor cu localul clubului și cu susținerea organizației în taxe de membru ordinar anual cu câte 200 coroane, solvînd anticipativ în în fiecare pătrar de an.

§. 8.

Acei membri ordinari, cari și după repetită provocare rămân în restanță cu taxe de un semestru, sunt a se considera de eșiți din club și sunt a se șterge din șirul membrilor.

§. 9.

Taxele membrilor ordinari ai clubului se percep prin economul clubului și sunt

a se întrebuința în prima linie pentru susținerea localităților și a biroului clubului.

§. 10.

Membrii ordinari ai clubului aleg dintre dînșii pe președintele partidului și al clubului, aleg apoi unul ori mai mulți vice-președinți și notari și pe economul clubului, — pe toți pe durata unui an calendaric.

§. 11.

Dintre membrii ordinari ai clubului, cei de naționalitate română sunt de sine înțeles și membri ordinari ai secției române; cei de naționalitate slovacă, ai secției slovace și cei de naționalitate sîrbă, ai secției sîrbe, — făr' de a mai solvi ei încă și altă taxă.

§. 12.

În fruntea fiecărei secții din club stă președintele secției, ales de membrii ordinari ai respectivei secții din șirul lor pe durată de câte un an calendaric.

Pe lângă președinte vor fi aleși, tot pe durata câte unui an, un vice-președinte, un notar și un cassar al secției.

§. 13.

În cazul, când o secție ar avea numai un membru ordinar, pe timpul cât durează aceasta stare, eo ipso acela e președintele secției respective.

Iar în cazul, când o secție n'ar avea nici un membru ordinar, pe timpul cât va dura starea aceasta, președintele partidului și al clubului va prevedea, pe lângă controlul conferinței clubului, afacerile presidiale ale respectivei secții.

§. 14.

Președintele clubului poate fi deodată și președintele uneia — iar în cazul extraordinar prevăzut în §-ul precedent — chiar și al mai multor secții din club.

§. 15.

Membrii interni ai singuraticelor secții din clubul naționalităților sunt toți acei cetățeni, pe cari, după naționalitate, pe baza însinuării lor, respectivele secții îi primesc în sânul lor de atari.

Membrii interni sunt obligați să solvească spre scopurile clubului la casa respectivei secții în taxă anuală de membru intern 100 coroane și rate semestrale anticipative.

§. 16.

Membri externi, în cadrele vre-uneia dintre secții, sunt toți acei cetățeni de naționalitate română, slovacă ori sîrbă, cari și-au cerut în scris înregistrarea, după naționalitatea lor, în vre-o secție a clubului și s'au obligat a contribui la scopurile partidului, reprezentat prin respectiva secție, cu o taxă anuală de membru

extern de 20 cor. solvindă în rate semestrale anticipative.

§. 17.

Dispozițiunile §-lui 8 se aplică și față de membrii interni și externi.

§. 18.

Toate taxele și eventualele alte donațiuni, cari încurg dela membrii singuraticelor secții în cassa respectivelor secții, formează venitul separizat al ficărei secții de club.

Din venitele acestea însă, în caz de necesitate, fiecare secție din club e obligată a contribui în măsură egală la cheltuelile susținerii localității și a biroului clubului, cu atâta, cât ar mai lipsi la trebuințe peste suma încursă din taxele membrilor ordinari.

§. 19.

Fiecare secție va denumi în toate cercurile electorale locuite de naționalii sei, din șirul membrilor ordinari, interni ori externi câte un delegat central, a cărui datorie e a organiza și desvolta partidul în acel cerc.

III. Conferențe și adunări ale partidului.

§. 20.

Intre cadrele partidului și ale clubului naționalist se țin :

- a) conferențe ale clubului,
- b) conferențe ale secțiilor,
- c) adunări ale clubului,
- d) adunări ale secțiilor,
- e) adunări mari ale secțiilor,
- f) conferențe ale cercurilor electorale,
- g) adunări ale cercurilor electorale,
- h) adunările mari ale membrilor partidului din mai multe cercuri electorale.

IV. Conferențe ale clubului.

§. 21.

Clubul resp. partidul dietal al naționalităților, ține conferențe de câte ori va cere necesitatea.

§. 22.

În conferențele clubului vot consultativ și decisiv au numai membrii ordinari ai clubului.

§. 23.

Conferențele clubului le convoacă președintele ori în caz de împedecare a acestuia, 3 membrii ordinari, cel puțin cu 48 ore mai înainte, în localitatea clubului, având a se comunica și ordinea de zi.

§. 24.

Cu termen mai scurt numai în cazuri de urgență motivată se pot convoca conferențe ale clubului.

§. 25.

Pentru a se pute ținea conferență a clubului este de lipsă să fie prezenți cel puțin jumătate parte a membrilor ordinari ai clubului. Conclusele se aduc cu majoritate absolută de voturi.

§. 26.

Conferențele clubului le conduce președintele ori vice-președintele clubului ear' în cas de împedecare a acestora, cel mai în etate dintre membrii ordinari prezenți.

Despre rezultatul conferenței se redigiază imediat prin notar proces-verbal, pe care-l semnează președintele și notarul.

§. 27.

Conclusele conferențelor partidului resp. ale clubului dietal sunt secrete și numai plenul conferenței este îndreptățit și competent a decide, că ce și în ce chip să se dea publicității.

§. 28.

Clubul ține în prima jumătate a lunii Ianuarie din fiecare an calendaric o conferență de constituire, în care se aleg președintele, notarul și economul cu majoritate absolută a voturilor membrilor ordinari ai clubului.

În proxima conferență, ce va urma acestei conferențe, după censurarea so-

coșilor anului trecut și primirea cu inventar a averii, conferența decide asupra absolutului material pentru anul expirat.

§. 29.

Clubul, respective partidul ține spre folosința membrilor seși ordinari, interni și externi localitate stabilă a clubului în Budapesta.

§. 30.

În localitățile sale clubul instalează un birou al clubului, al cărui conducător e notarul partidului.

§. 31.

Pentru acoperirea cheltuelilor localității și ale biroului clubului are a se îngriji economul clubului. El e îngrijitorul localității clubului și susținătorul ordinei.

V. Conferențe ale secțiilor.

§. 32.

La conferențele secțiilor participă membrii ordinari și interni ai respectivei secții naționale.

Desbaterile conferențelor din secții le conduce președintele ori vice-președintele iar în caz de împedecare a acestora, cel mai în etate membru ordinar al secției.

Conclusele conferenței se redactează

imediat în proces verbal și se semnează prin președinte și notar.

§. 33.

Limba protocolară și administrativă a secției române din club, e cea română, a secției slovace, cea slovacă și a secției sârbe, cea sârbă.

§. 34.

Conferențele secțiilor sunt a se convoca cel puțin cu 8 zile mai înainte prin președintele ori vice-președintele secției, iar în caz de împedecare a acestora prin notar, cu invitații recomandate la adresa fiecărui membru ordinar și intern.

§. 35.

Conferențe de secție se convoacă după necesitate, dar cel puțin de două ori pe an trebuie să fie ținute.

VI. Adunări ale clubului.

§. 36.

În cazul, când între conclusele singuraticelor secții se ivesc în chestiuni principale abateri ori contradicții, spre a încerca aplanarea acestora, dar și de altfel, pentru o cât mai armonică și mai intensivă întrupare a organizației comune de partid

aliat, președintele clubului și al partidului are respective poate convoca pe membrii ordinari și interni ai tustrelor secții într'o comună adunare a clubului.

VII. Adunări ale secțiilor din club.

§. 37.

Spre scopul dezbaterii asupra chestiunilor de organizație și principiale, conferențele secțiilor din club pot hotărî convocarea adunărilor de secție. La adunările acestea se convoacă înafară de membrii ordinari și interni ai respectivei secții din club și acei membri externi ai secției, cari sunt denumiți de delegați centrali ai clubului în cercuri electorale.

VIII. Adunări mari ale secțiilor din club.

§. 38.

În cazuri de importanță hotărîtoare și de necesitate a fixa atitudinea partidului național respectiv, conferența partidului dietal poate îndruma secțiile, ca prin convocare și ținere de adunări mari ale secțiilor clubului, să erueze opiniunea majorității membrilor și a partizanilor partidului.

La aceste adunări mari sunt a se convoca toți membrii ordinari, interni și externi ai fiecărei secții, la vre-un loc potrivit.

IX. Conferențe, adunări și adunări mari în cercuri electorale.

§. 39.

Delegații centrali ai clubului exmiși în singuraticile cercuri electorale, cu membrii interni, alegători în respectivul cerc electoral, împreună alcătuiesc, sub presidiul delegatului central, comitetul executiv al partidului în respectivul cerc.

Conferențele acestor comitete sunt conferențele cercurilor electorale.

§. 40.

Toți membrii ordinari, interni și externi din singuraticile cercuri electorale sunt a se convoca prin delegatul central din cercul electoral în fiecare an cel puțin odată în adunări ale partidului naționalist din acel cerc electoral.

§. 41.

Adunarea comună a tuturor membrilor partidului din toate acele cercuri electorale, care aparțin unei secții din club, e adunare mare de partid, care în caz de lipsă o convoacă președintele respectivei secții din club, la vre-un loc potrivit din țeară.

§. 42.

În celelalte afaceri ale organizației de partid e decizător regulamentul administrativ.

§. 45.

Organismul de față, cât și fiecare dispoziție a regulamentului administrativ sunt obligatoare pentru fiecare membru al clubului și al partidului.

Din conferența partidului dietal al naționalităților, ținută la 7/24 Maiu 1905.

